

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

<http://www.plan.be>

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

Kruidtuinlaan 20, 1035 Brussel

<http://www.statbru.irisnet.be>

Studiedienst van de Vlaamse Regering

Boudewijnlaan 30 (blok B), 1000 Brussel

<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/>

Institut Wallon de l'Evaluation, de la Prospective et de la Statistique

Rue du Fort de Suarlée 1, 5001 Belgrade (Namur)

<http://www.iweps.be>

Regionale economische vooruitzichten 2009-2015

Juli 2010

Contactadressen: hermreg@plan.be, blaine@mrbc.irisnet.be,
dirk.hoorelbeke@dar.vlaanderen.be, O.Meunier@iweps.be

Inhoudstafel

1. Inleiding.....	1
2. Internationale omgeving en nationale context.....	3
2.1. Internationale omgeving	3
2.2. Nationale economische context	6
3. Synthese van de regionale macro-economische evoluties	16
3.1. Macro-economische resultaten	16
3.2. Arbeidsmarkt	22
4. Gedetailleerde resultaten per gewest	40
4.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	40
4.2. Vlaams Gewest	49
4.3. Waals Gewest	58
5. Inkomensrekeningen van de huishoudens	67
5.1. Inleiding	67
5.2. Nationale context	69
5.3. Structuur en evolutie per gewest	71
5.4. Regionale aandelen en inkomen per hoofd	79
6. Overheidsfinanciën	83
6.1. Inleiding	83
6.2. Methodologie	83
6.3. De gemeenschappen en gewesten	88
6.4. Het Brussels Gewest	91
6.5. Het Vlaams Gewest	92
6.6. Het Waals Gewest	95
6.7. De Franse Gemeenschap	97
7. Energieverbruik en broeikasgasemissies	100
7.1. Methodologie	100
7.2. Context	101
7.3. Regionale evoluties van de broeikasgasemissies	102
8. Besluit	110
9. Bibliografie.....	113
10. Bijlage.....	114
10.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid	114
10.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten	117
10.3. Rekeningen van de Gemeenschappen en Gewesten - Gedetailleerde resultaten	120
10.4. Energieverbruik en broeikasgasemissies - Gedetailleerde resultaten	125
10.5. Verklarende woordenlijst	137

Lijst van tabellen

Tabel 1:	Voornaamste internationale hypothesen	5
Tabel 2:	Voornaamste macro-economische resultaten van de nationale projectie	8
Tabel 3:	Belangrijkste sectorale resultaten van de nationale projectie	10
Tabel 4:	Vorderingensaldo ¹ (<i>in procent van het bbp</i>)	15
Tabel 5:	Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale vooruitzichten	17
Tabel 6:	Regionale arbeidsmarktvooruitzichten	22
Tabel 7:	Scenario voor demografie en arbeidsaanbod	25
Tabel 8:	Voornaamste macro-economische resultaten: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	40
Tabel 9:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	43
Tabel 10:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	47
Tabel 11:	Voornaamste macro-economische resultaten: Vlaams Gewest	49
Tabel 12:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Vlaams Gewest	52
Tabel 13:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Vlaams Gewest	56
Tabel 14:	Voornaamste macro-economische resultaten: Waals Gewest	59
Tabel 15:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Waals Gewest	61
Tabel 16:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Waals Gewest	65
Tabel 17:	Inkomensrekeningen van de huishoudens: Rijk	70
Tabel 18:	Evolutie van de lonen per hoofd	71
Tabel 19:	Inkomensrekeningen van de huishoudens: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	74
Tabel 20:	Inkomensrekeningen van de huishoudens: Vlaams Gewest	76
Tabel 21:	Inkomensrekeningen van de huishoudens: Waals Gewest	79
Tabel 22:	Inkomensrekeningen van de huishoudens: aandeel in het totaal van het Rijk (<i>in %</i>)	80
Tabel 23:	Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd	81
Tabel 24:	Parameters van de Bijzondere Financieringswet	84
Tabel 25:	Hypothesen aangaande de loonmassa van de gemeenschappen en gewesten (1) (<i>procentuele groei</i>)	86
Tabel 26:	Rekening van de gemeenschappen en gewesten (<i>in procent van het bbp</i>)	88
Tabel 27:	Uitgaven van de gemeenschappen en gewesten in reële termen ¹ (<i>groeivoeten in procent</i>)	90
Tabel 28:	Vorderingensaldi van de gemeenschappen en gewesten (<i>in miljoen euro</i>)	90
Tabel 29:	Rekening van het Brussels Gewest (<i>in miljoen euro</i>)	91
Tabel 30:	Uitgaven van het Brussels Gewest in reële termen ¹	92
Tabel 31:	Rekening van het Vlaams Gewest (<i>in miljoen euro</i>)	93
Tabel 32:	Uitgaven van het Vlaams Gewest in reële termen ¹ (<i>groeivoeten in procent</i>)	94
Tabel 33:	Rekening van het Waals Gewest (<i>in miljoen euro</i>)	95

Tabel 34:	Uitgaven van het Waals Gewest in reële termen ¹ (<i>groeivoeten in procent</i>)	96
Tabel 35:	Rekening van de Franse Gemeenschap (<i>in miljoen euro</i>)	98
Tabel 36:	Uitgaven van de Franse Gemeenschap in reële termen ¹ (<i>groeivoeten in procent</i>)	99
Tabel 37:	Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector	108
Tabel 38:	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	114
Tabel 39:	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Vlaams Gewest	115
Tabel 40:	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Waals Gewest	116
Tabel 41:	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest (<i>in miljoen euro</i>) ¹¹⁷	
Tabel 42:	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest (<i>in miljoen euro</i>)	118
Tabel 43:	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest (<i>in miljoen euro</i>)	119
Tabel 44:	Rekening van de Gemeenschappen en Gewesten (<i>in miljoen euro</i>)	120
Tabel 45:	Rekening van het Brussels Gewest (<i>in miljoen euro</i>)	121
Tabel 46:	Rekening van het Vlaams Gewest (<i>in miljoen euro</i>)	122
Tabel 47:	Rekening van het Waals Gewest (<i>in miljoen euro</i>)	123
Tabel 48:	Rekening van de Franse Gemeenschappen (<i>in miljoen euro</i>)	124
Tabel 49:	Energiebalans 2008	125
Tabel 50:	Energiebalans 2010	127
Tabel 51:	Energiebalans 2015	129
Tabel 52:	Evolutie van de totale CO ₂ -emissies per sector	131
Tabel 53:	Evolutie van de totale CH ₄ -emissies per sector	133
Tabel 54:	Evolutie van de totale N ₂ O-emissies per sector	135
Tabel 55:	Evolutie van de gefluoreerde gassen	136

1. Inleiding

Dit rapport presenteert de resultaten van de regionalisering van de nationale economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau¹ voor de periode 2009-2015. Net als de vorige rapporten², is dit rapport het resultaat van een samenwerking tussen het Federaal Planbureau en de studiediensten van de drie Belgische gewesten (BISA, IWEPS en SVR³). Die samenwerking die eind 2005 van start ging, heeft de ontwikkeling van het multiregionaal en multisectoraal HERMREG-model mogelijk gemaakt, een model dat in de categorie macro-econometrische modellen van het top-down type kan worden gerangschikt. HERMREG⁴ stemt volledig overeen met het nationale HERMES-model van het Federaal Planbureau. Dat betekent dat de nationale middellangetermijnvooruitzichten van HERMES opgesplitst worden op het niveau van de beschouwde entiteiten op basis van endogene regionale verdeelsleutels.

Voor deze regionale vooruitzichten werden de meest recente nationale middellangetermijnvooruitzichten van mei 2010 als uitgangspunt genomen. Wij onderstrepen echter dat die nationale projectie steunt op de economische informatie die half april 2010 beschikbaar was. De projectie houdt dan ook rekening met een internationale context die gekenmerkt wordt door een herstel van de wereldeconomie dat zich bevestigt in 2010-2011 en aan kracht wint op middellange termijn, maar bescheiden blijft in de eurozone.

Op nationaal vlak houdt deze projectie rekening met alle begrotingsmaatregelen die half april 2010 gekend waren. De projectie geeft ons een indicatie omtrent de saneringsinspanning die nodig zou zijn om bij ongewijzigd beleid het begrotingsevenwicht in 2015 te herstellen, overeenkomstig de verbintenissen van het Stabiliteitsprogramma van januari 2010.

Doordat de regionale waarnemingen in de regionale rekeningen⁵ slechts beschikbaar zijn tot 2007 voor de investeringen en de lonen en tot 2008 voor de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid, werd het HERMREG-model vanaf 2008 gesimuleerd voor de investeringen en de lonen en vanaf 2009 voor de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid, waarbij gesteund werd op het eind april 2010 uitgewerkte nationale en internationale scenario. Het HERMREG-model levert regionale en sectorale projecties van die verschillende aggregaten (en van de productiviteit per hoofd) tot 2015. Die aggregaten worden gemodelleerd op het niveau van de 13 HERMES-bedrijfstakken. Demografische projecties en projecties van regionale activiteitsgraden en vooruitzichten inzake grensarbeid en pendelarbeid zijn ook beschikbaar. Die vooruitzichten voor de arbeidsmarkt maken het mogelijk de evolutie van de

---

¹ Federaal Planbureau (2010).

² Zie Bassilière et al (2009) voor de studie gepubliceerd in juli 2009.

³ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'Evaluation, de la Prospective et de la Statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering.

⁴ Het HERMREG-model wordt beschreven in Bassilière et al (2008a).

⁵ Instituut voor de Nationale Rekeningen (2010).

beroepsbevolking, de werkende beroepsbevolking en de werkloosheid te voorspellen. Het model levert ook een regionale projectie van het bbp, de werkloosheidsgraad en de werkgelegenheidsgraad. Bovendien omvat het model sinds 2008 een berekeningsmodule voor het energieverbruik en de uitstoot van broeikasgassen waardoor de nationale vooruitzichten inzake broeikasgassen regionaal opgesplitst kunnen worden. Uiteindelijk moet gewezen worden op twee bijzonder belangrijke uitbreidingen van het model in deze editie van de regionale vooruitzichten:

- Allereerst neemt HERMREG sinds dit jaar een blok overheidsfinanciën op, zodat het mogelijk is gedetailleerde overheidsrekeningen te verkrijgen voor de volgende vier entiteiten: het Vlaams Gewest (met inbegrip van de Vlaamse Gemeenschap), het Waals Gewest (met inbegrip van de Duitstalige Gemeenschap), de Franse Gemeenschap en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (met inbegrip van de Gemeenschappelijke, Vlaamse en Franse Gemeenschapscommissies). Deze module heeft een bottum-up structuur, waarbij de rekeningen van de vier entiteiten afzonderlijk worden geraamd. De rekening van de gemeenschappen en gewesten in de nationale economische vooruitzichten 2010-2015 is de samenvoeging van die verschillende rekeningen.
- De tweede uitbreiding heeft betrekking op de regionalisatie van de inkomensrekeningen van de gezinnen en de berekening van het beschikbaar inkomen van de gezinnen voor ieder gewest afzonderlijk.

Tot slot moet er ook vermeld worden dat zowel HERMES als HERMREG middellangetermijnmodellen zijn. Dit betekent dat hun eerste doel niet het opstellen is van gedetailleerde vooruitzichten voor elke variabele voor elk jaar, zoals wel het geval is voor kortetermijnmodellen, maar het schetsen van het verwachte economische landschap op een horizon van zes tot zeven jaar bij ongewijzigd beleid en het identificeren van eventuele onevenwichten die zouden kunnen ontstaan, verergeren of aanhouden op middellange termijn.

De rest van het rapport is als volgt gestructureerd. Het tweede hoofdstuk beschrijft het scenario dat aan de basis ligt van de regionale resultaten. Dat scenario omvat de internationale omgeving en de nationale economische context. Het derde hoofdstuk levert de voornaamste macro-economische regionale ontwikkelingen (met inbegrip van de arbeidsmarkt). Hoofdstuk 4 gaat nader in resultaten voor de drie gewesten.. In hoofdstuk 5 worden de geregionaliseerde inkomensrekeningen van de gezinnen voorgesteld. De resultaten van het blok overheidsfinanciën komen aan bod in hoofdstuk 6 en die van de regionalisatiemodule voor broeikasgasemissies in hoofdstuk 7. In hoofdstuk 8 worden tot slot een aantal conclusies geformuleerd.

2. Internationale omgeving en nationale context

In dit hoofdstuk wordt de context geschetst waarop de regionale HERMREG-vooruitzichten gebaseerd zijn. In deel 1 staan de belangrijkste hypothesen die aan de basis liggen van de nationale HERMES-projectie. Die hypothesen betreffen de internationale omgeving⁶. Deel 2 levert een overzicht van de belangrijkste resultaten van de “Economische vooruitzichten 2010-2015” voor België die gepubliceerd zijn in mei 2010. De regionale vooruitzichten zijn volledig coherent met die resultaten.

2.1. Internationale omgeving

Het scenario van een herstel van de wereldeconomie, dat zich aftekende vanaf het tweede kwartaal van 2009, wordt bevestigd. De groei van de wereldeconomie zou in 2010 opnieuw positief worden, vooral onder impuls van de grote opkomende economieën van Azië (China en India) en van de Amerikaanse economie (3,2 %); de heropleving van de Japanse economie (2,2 %) en die van de eurozone (1,2 %) zouden bescheidener zijn. De wereldhandel zou daardoor in 2010 met 7 % toenemen, na een zware inzinking in 2009. Ondanks de omvang van de recessie eind 2008 en begin 2009, is de herneming er al bij al snel gekomen, vooral dankzij belangrijke budgettaire en monetaire maatregelen en operaties ter ondersteuning van de financiële sector. De automatische stabilisatoren vormden in de eurozone de belangrijkste ondersteuning van de economische activiteit, terwijl de discretionaire relancemaatregelen de drijvende kracht waren achter de heropleving in de Verenigde Staten en China. In 2011 zou het herstel worden bevestigd, zonder evenwel aan kracht te winnen, met een groei van 3,1 % in de Verenigde Staten, 1,6 % in Japan en 1,5 % in de eurozone.

Het herstel blijft echter broos en hangt af van het vermogen van de overheden om via een internationale samenwerking de belangrijkste risico's te beheersen die het herstel in gevaar kunnen brengen. De belangrijkste redenen tot ongerustheid schuilen in de moeilijkheid om een efficiënt toezichtkader voor de systeemrisico's in de financiële sector op te zetten, in de explosie van de tekorten en de schulden van de staten en in de aanhoudende macro-economische onevenwichten op wereldvlak en binnen de eurozone.

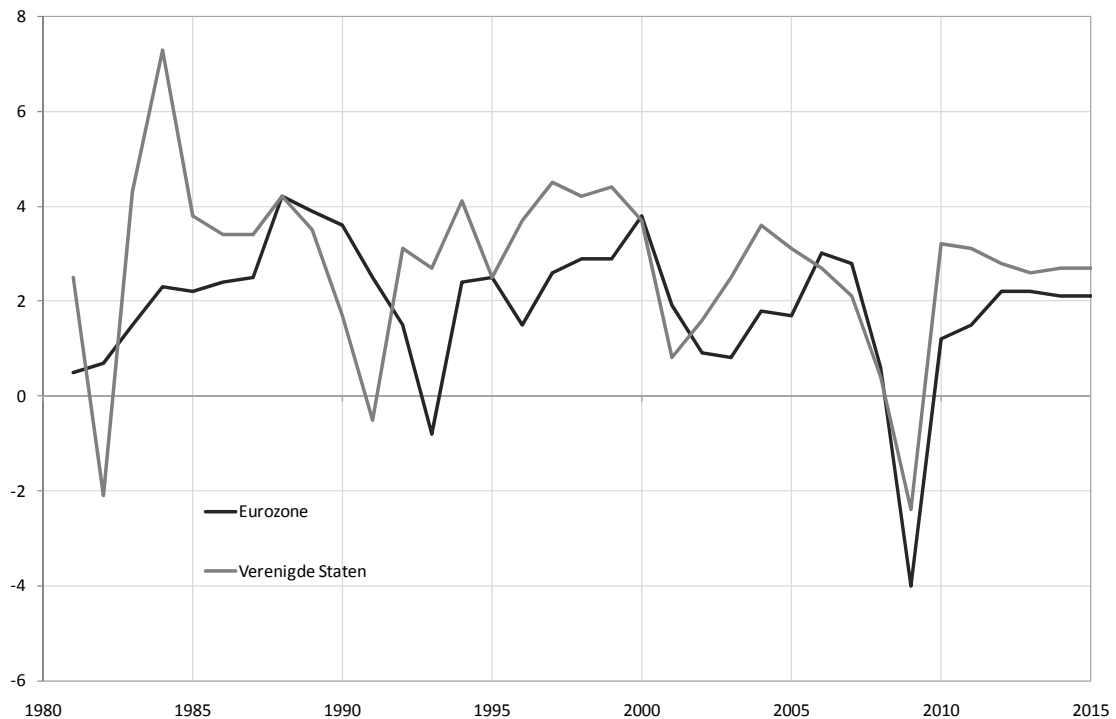
Voor de periode na 2011 wordt uitgegaan van een herstel dat onvoldoende krachtig is om op het activiteitsniveau te komen dat zonder de crisis zou bereikt zijn. Het ontbreken van een inhaalbeweging wordt sinds begin vorig jaar als hypothese gebruikt. Voor de eurozone bijvoorbeeld, zou de economische activiteit pas in 2012 opnieuw het niveau van 2008 overschrijden.

---

⁶ Federaal Planbureau (2010), hoofdstuk 2.

Tijdens de periode 2012-2015 zou de groei van de Amerikaanse economie 2,7 % bedragen en die van de eurozone 2,1 %. Een dergelijk scenario impliceert een neerwaartse herziening, als gevolg van de crisis, van de potentiële groei in de belangrijkste industrielanden tijdens de gehele projectieperiode. De potentiële groei zou voor de eurozone gemiddeld 1,4 % per jaar bedragen tijdens de periode 2010-2015. De economische activiteit zou tijdens de projectieperiode onder haar potentieel niveau blijven. Dit scenario veronderstelt niettemin dat die economieën erin slagen hun budgettaire relancemaatregelen af te bouwen – namelijk de tekorten weg te werken zodat de overheidsfinanciën op korte en middellange termijn opnieuw op een houdbaar pad komen – maar waarbij de timing en de modaliteiten erop gericht zijn een recessieve schok te vermijden.

Figuur 1: Bbp-groei eurozone en Verenigde Staten
(jaarlijkse groei in procent)

Tabel 1: Voornaamste internationale hypothesen

	2008	2009	2010	2011	2012-2015	Gemiddelden		
						1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Potentiële uitvoermarkten voor België (groeivoet)	2,3	-10,6	5,0	5,0	6,5	7,2	6,1	3,6
Bbp eurozone	0,6	-4,0	1,2	1,5	2,1	2,6	1,7	1,0
Bbp Verenigde Staten	0,4	-2,4	3,2	3,1	2,7	3,4	2,3	2,1
2. Internationale prijzen in euro (groeivoet)								
Uitvoer van goederen en diensten zonder energie	1,8	-7,0	2,0	0,9	1,6	1,3	-1,1	0,3
Invoer van goederen en diensten zonder energie	0,6	-6,1	2,0	0,2	1,6	0,7	-1,7	0,4
Invoer van energie	28,1	-33,0	33,2	5,7	4,6	15,8	14,5	3,5
3. Olieprijs (Brent, USD) (1)	96,9	61,6	80,1	84,7	102,1	20,0	54,4	86,7
4. Wisselkoers (niveau) (1)								
EUR in USD (*100)	147,1	139,3	136,0	136,0	137,0	111,4	123,8	137,0
5. Rentevoet (niveau) (1)								
Korte termijn (3 maanden)								
Eurozone	4,6	1,2	0,8	1,6	3,5	-,-	3,1	2,2
Verenigde Staten	3,0	0,7	0,5	1,7	4,0	5,4	3,0	2,3
Lange termijn (10 jaar)								
Eurozone	4,2	3,7	3,6	3,9	4,8	5,9	4,1	4,3
Verenigde Staten	3,6	3,2	3,8	4,2	5,1	5,9	4,3	4,5
6. Inflatie								
Eurozone	2,9	0,3	1,2	1,4	1,9	1,9	2,3	1,5
Verenigde Staten	3,3	-0,3	2,2	1,9	1,9	2,5	2,6	1,6

(1) In de kolom 2012-2015 wordt de waarde op het einde van de periode (2015) weergegeven.

2.2. Nationale economische context

2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp

De Belgische economie liet vanaf het derde kwartaal van 2009 de recessie achter zich en zou in 2010 (1,4 %) en 2011 (1,7 %) een groei laten optekenen die enigszins hoger is dan in de eurozone, in overeenstemming met een trend die tijdens het voorbije decennium werd vastgesteld en in 2009 werd bevestigd (-3,0 % voor de Belgische economie tegenover -4,0 % voor de eurozone). Op middellange termijn zou de economische groei zijn historische trend benaderen (gemiddeld 2,3 % per jaar tijdens de periode 2012-2015). Een dergelijk scenario, dat in navolging van het internationaal scenario geen krachtige conjuncturele heropleving vertoont, gaat gepaard met de hypothese dat het activiteitsverlies als gevolg van de crisis niet wordt gerecupereerd. Over de volledige projectieperiode zou de potentiële groei gemiddeld 1,6 % per jaar bedragen en de output gap, die zeer negatief was in 2009 en 2010 (-3,2 %), zou niet volledig zijn weggewerkt in 2015 (-0,8 %).

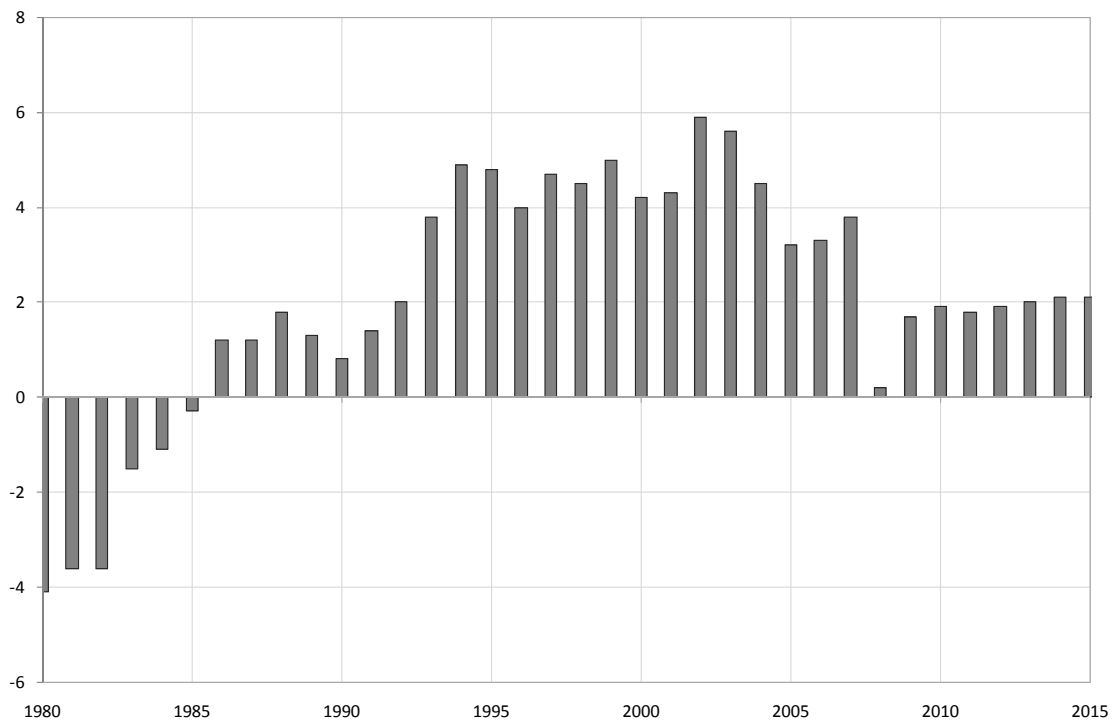
De sterke achteruitgang van het consumentenvertrouwen als gevolg van de crisis en de weerslag ervan vooral op de arbeidsmarkt en op het gezinsvermogen, heeft in 2009 geleid tot een spectaculaire toename van de spaarquote, die 20 % van het beschikbaar inkomen bereikte. De daaruit resulterende terugval van de particuliere consumptie (-1,5 %) werd niettemin afgeremd door de forse stijging van het reëel beschikbaar inkomen, dat op zijn beurt werd ondersteund door het vertraagde effect van de hoge inflatie van 2008 op de indexering van de lonen en de sociale uitkeringen en door tijdelijke fiscale stimuli. In 2010 is de situatie omgekeerd: het banenverlies en een indexering die lager is dan de stijging van de consumptieprijzen doen het reëel beschikbaar inkomen dalen (-0,7 %), maar de groei van de particuliere consumptie zou opnieuw positief worden (+0,8 %) door de daling van de spaarquote, die evenwel hoog blijft (18,6 %, tegenover gemiddeld 16,4 % over de periode 2000-2008). De totale investeringen zouden dalen (-1,4 %), zij het in mindere mate dan in 2009, terwijl na de enorme voorraadafbouw van 2009, de voorraadvorming positief zou bijdragen tot de economische groei (0,2 procentpunt). In totaal zou de binnenlandse vraag opnieuw aanknopen met een licht positieve groei (0,7 %), mede door de toename van de overheidsconsumptie (1,5 %). In 2011 zouden de investeringen opnieuw aantrekken en wint de binnenlandse vraag aan kracht. Tijdens de periode 2012-2015 zou de stijging van de particuliere consumptie, van de overheidsconsumptie en van de totale binnenlandse vraag gemiddeld ongeveer 2 % per jaar bedragen en die van de bedrijfsinvesteringen 3,5 %.

De gelijktijdige inzinking van de potentiële uitvoermarkten en de Belgische uitvoer van goederen en diensten in 2009 (ongeveer -11 %) zou gevolgd worden door een heropleving van de potentiële markten in 2010 en 2011 (jaarlijks 5 %) en van de uitvoer (4,7 % in 2010, 3,7 % in 2011). De bijdrage van de netto-uitvoer tot de economische groei zou daardoor uitgesproken positief worden in 2010 (0,7 procentpunt) en beperkter in 2011 (0,1 procentpunt), gezien de stijging van de invoer (3,8 % in 2010 en 3,6 % in 2011). Vanaf 2012 zou de gemiddelde jaarlijkse groei van de potentiële uitvoermarkten en van de uitvoer (respectievelijk 6,5 % en 4,5 %)

opnieuw de historische trend benaderen. Het verschil tussen beide weerspiegelt een verder verlies van buitenlandse marktaandeelen door de Belgische economie.

Het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland herstelde zich in 2009 als gevolg van de daling van de grondstoffenprijzen. Dat herstel zet zich door in 2010 en 2011 dankzij de netto-uitvoer, die in volume ruim positief is ondanks een verslechtering van de ruilvoet door de nieuwe stijging van de aardolieprijzen en (in 2010) de depreciatie van de euro. Het extern overschot neemt op middellange termijn licht toe van 1,9 % van het bbp in 2010 tot 2,1 % in 2015.

Figuur 2 : Saldo lopende verrichtingen met het buitenland
(in procent van het bbp)

Tabel 2: Voornaamste macro-economische resultaten van de nationale projectie

	Gemiddelden							
	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Vraag en productie								
(kettingeuro's, referentiejaar 2000, groeivoet)								
Consumptieve bestedingen van de particulieren (1)	1,1	-1,5	0,8	1,2	1,9	2	1,2	1,2
Consumptieve bestedingen van de overheid	3,3	1,5	1,5	1,2	2,1	2,1	2,1	1,8
Bruto-investeringen	4,3	-4,1	-1,4	3	2,4	2,9	3,4	1
- Ondernemingen (2)	6,8	-6,1	-1,1	2,5	3,4	4,4	4	1,3
- Overheid	3,4	9,6	-2,9	15,7	-1,7	0,3	1,8	2,2
- Woongebouwen	-1,6	-2,8	-2	0,3	1,4	-0,2	2,5	0,2
Voorraadwijziging (bijdrage tot de wijziging van het bbp)	0	-1,8	0,2	0	0	-0,3	0,2	-0,2
Totale binnenlandse vraag	2,3	-3,1	0,7	1,6	2,1	1,9	2,6	1,1
Uitvoer van goederen en diensten	1,5	-10,9	4,7	3,7	4,5	6,1	3,7	2,2
Totale finale vraag	1,9	-6,8	2,4	2,5	3,2	3,7	3	1,6
Invoer van goederen en diensten	3,1	-11,1	3,8	3,6	4,4	5,6	3,8	2
Bbp	1	-3	1,4	1,7	2,3	2,5	2	1,3
Bbp (lopende prijzen)	2,9	-1,9	3	3,4	3,9	4,2	4,1	2,9
2. Prijzen								
Nationaal indexcijfer der consumptieprijzen	4,5	-0,1	1,8	1,7	1,7	1,7	2,3	1,5
Gezondheidsindex	4,2	0,6	1,3	1,6	1,7	1,6	2,1	1,5
Deflator van het bbp	1,8	1,1	1,6	1,6	1,6	1,2	2,1	1,6
3. Arbeidsmarkt								
Werkgelegenheid, in duizendtallen (3)	4460,8	4437,6	4404,8	4412,2	4604,4	3989	4274,8	4482,8
- Wijziging in duizendtallen	82,1	-23,3	-32,8	7,4	48	47,1	42,2	20,5
- Wijziging in %	1,9	-0,5	-0,7	0,2	1,1	1,2	1	0,5
Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (3)	600,7	645,7	688,9	723	698,0	637,9	668,3	703,2
- Wijziging in duizendtallen	-32,9	45	43,2	34,1	-6,3	-4,6	-0,6	13,9
Werkloosheidsgraad, definitie FPB (3)	11,7	12,5	13,3	13,9	13,0	13,6	13,3	13,4
Werkzoekenden, in duizendtallen (3)	499,8	550,9	600,6	636,2	614,0	519,2	541,7	616,4
- Wijziging in duizendtallen	-25,8	51,1	49,7	35,6	-5,5	-16,3	6,1	16,3
Productiviteit per uur (marktbedrijfstacken, groeivoet)	-0,4	-1,5	2	1	1,4	1,4	1,2	1
Nominale loonkosten per uur (4)	3,3	2,6	1	1,8	3	2,3	2,7	2,5
Nominale loonkosten per hoofd (4)	2,5	1,2	1,5	2,6	2,9	2,4	2,5	2,4
Reële loonkosten per hoofd (4)	-1,2	1,1	-0,3	0,8	1,1	0,8	0	0,9
Nominale loonkosten per eenheid product (4)	3,4	4,3	-1,1	0,9	1,6	0,9	1,4	1,5
4. Overheidsfinanciën								
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gezamenlijke overheid								
. in miljard euro (3)	-4,2	-20,1	-16,9	-18,5	-22,1	-3,7	-2,2	-19,9
. in % van het bbp (3)	-1,2	-5,9	-4,8	-5,1	-5,3	-1,7	-0,7	-5,3
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gemeenschappen en gewesten								
. in miljard euro (3)	-0,2	-2,3	-1,9	-1,3	0,0	0,2	0,2	-1,1
. in % van het bbp (3)	-0,1	-0,7	-0,5	-0,4	0,0	0,1	0,1	-0,3
- Overheidsschuld								
. in % van het bbp (3)	89,8	96,6	98,5	100,4	105,9	117,8	92,9	101,6

(1) Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.

(2) Exclusief de investeringen van bepaalde overheidsbedrijven die opgenomen zijn in de bruto-investeringen van de overheid.

(3) In de kolom 2012-2015 wordt de waarde op het einde van de periode (2015) weergegeven.

(4) Loonkosten van de marktbedrijfstacken voor aftrek van loonsubsidies (groeivoet).

2.2.2. Evolutie per bedrijfstak

De daling van de wereldhandel eind 2008 heeft de grootste weerslag gehad op de sectoren van de verwerkende nijverheid, waar de toegevoegde waarde in 2009 met 8 % is gedaald. Sommige dienstensectoren hebben eveneens een aanzienlijke daling van hun toegevoegde waarde laten optekenen, met name de bedrijfstakken 'handel en horeca' (-6,5 %) en 'vervoer en communicatie' (-5,4 %), terwijl in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' de toegevoegde waarde in 2009 slechts met 0,5 % is gedaald. In die nagenoeg algemene malaise heeft enkel de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' een aanzienlijke stijging van zijn toegevoegde waarde genoteerd (5,0 %). Deze zou tijdens de periode 2010-2015 sneller blijven groeien (gemiddeld 3,1 % per jaar) dan alle marktbedrijfstakken samen (2,3 %).

De verschillende bedrijfstakken zouden vanaf 2012 voor zowel de toegevoegde waarde als de werkgelegenheid opnieuw betere prestaties laten optekenen die bovendien nauwer aansluiten bij het langetermijngemiddelde. De groei van de verwerkende nijverheid zou echter achterblijven met een jaargemiddelde dat in de periode 2012-2015 niet groter is dan 1,6 %, terwijl die van de verhandelbare diensten zou uitkomen op 2,8 %. In 2015 zou het aandeel van de toegevoegde waarde in volume van verwerkende nijverheid in de volledige economie bijgevolg slechts 15,6 % bedragen, terwijl dat in 2008 nog 17,1 % was. In 2015 zou ongeveer 78 % van de nominale toegevoegde waarde en ruim 80 % van de binnenlandse werkgelegenheid afkomstig zijn uit diensten (waarvan 63 % uit verhandelbare diensten, voor zowel de toegevoegde waarde als de werkgelegenheid). Tussen 2012 en 2015 zouden 26 000 banen verloren gaan in de verwerkende nijverheid (na een verlies van bijna 73 000 banen tussen 2009 en 2011), terwijl er 200 000 gecreëerd zouden worden in de verhandelbare diensten.

Tabel 3: Belangrijkste sectorale resultaten van de nationale projectie

	2008	2009	2010	2011	2012- 2015	1995- 2001	2002- 2008	2009- 2015
Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen, in volume, groeivoeten)								
- Landbouw	0,1	-1,4	1,3	0,9	1,9	1,4	-0,1	1,2
- Industrie	-0,4	-5,7	1	1,3	1,7	2,7	1,2	0,5
. Energie	-1,5	1,6	0	0,5	0,8	1,7	2,5	0,8
. Verwerkende nijverheid	-0,4	-8	1,2	1,2	1,6	3,1	0,5	0,1
- Intermediaire goederen	0,2	-8,9	1,4	1,3	1,4	4	0,5	-0,1
- Uitrustingsgoederen	-0,3	-9,3	1,5	1,2	1,7	4	-1,1	0
- Verbruiksgoederen	-1,1	-6	0,8	1,1	1,7	1,6	1,7	0,4
. Bouw	-0,1	-2,9	0,7	2,1	2,6	2	2,5	1,5
- Verhandelbare diensten	1,9	-2,8	1,9	2,1	2,8	2,8	2,4	1,7
. Vervoer en communicatie	2,6	-5,4	0,7	2,2	3,4	2,7	1,4	1,6
. Handel en horeca	-0,5	-6,5	2,6	1,5	1,8	-0,3	2,3	0,7
. Krediet en verzekeringen	-1,5	-0,5	0,9	1,7	2,6	4,6	3,1	1,8
. Gezondheidszorg	2,5	5	3,7	2	3,3	4,1	1,2	3,4
. Overige marktdiensten	3,8	-2,7	1,7	2,4	3	4	3,2	1,9
Totaal marktbedrijfstakken	1,3	-3,6	1,7	1,9	2,5	2,8	2	1,4
Werkgelegenheid (groeivoeten)								
- Landbouw	-1,9	0	-0,2	-2	-1,2	-1,7	-1,2	-1
- Industrie	0,9	-3	-3,6	-1,8	-0,6	-0,3	-0,9	-1,5
. Energie	3	3,9	2,1	-0,8	-0,4	-1,3	0	0,5
. Verwerkende nijverheid	0	-4,4	-5,2	-3,2	-1,3	-0,5	-1,7	-2,6
- Intermediaire goederen	1	-4	-6,1	-3,1	-1	-0,4	-0,4	-2,5
- Uitrustingsgoederen	0,5	-5,1	-5,1	-4,4	-2,2	0,3	-2,8	-3,4
- Verbruiksgoederen	-1,1	-4,4	-4,4	-2,6	-1	-0,9	-2,1	-2,2
. Bouw	2,5	-0,5	-1	0,8	0,7	0,3	0,9	0,3
- Verhandelbare diensten	2,7	0,2	-0,1	0,9	1,8	2,2	1,8	1,2
. Vervoer en communicatie	1,3	-1,7	-2	0,2	1,2	1,6	-0,2	0,2
. Handel en horeca	0,9	-0,7	-0,6	-0,3	0,5	0,2	0,6	0,1
. Krediet en verzekeringen	-2,7	-2	-1,9	-1,3	0	0,2	-1	-0,8
. Gezondheidszorg	2,7	3	2,9	2,4	2,9	3	2,5	2,8
. Overige marktdiensten	5,3	0,3	-0,4	1,4	2,6	4,7	3,6	1,7
Totaal marktbedrijfstakken	2,1	-0,6	-0,9	0,2	1,2	1,3	1	0,5

2.2.3. Productiviteit

De evolutie van de uurproductiviteit in de marktbedrijfstakken wordt in 2008-2009 sterk beïnvloed door de recessie. Aangezien de werkgelegenheid met enige vertraging reageert op de economische activiteit, vertraagt de productiviteitsgroei enigszins bij een verzwakking van de economische activiteit. De omvang van de huidige recessie verscherpt dat effect: de reeds (licht) negatieve groei van de productiviteit in 2008 (-0,4 %) wordt gevolgd door een meer uitgesproken daling in 2009 (-1,5 %). Het jaar 2010 zou daarentegen gekenmerkt worden door een behoorlijke opleving van de productiviteit (+2 %). Vanaf 2011 zou de uurproductiviteit van de marktbedrijfstakken moeten toenemen met een jaarlijks groeiritme van 1,3 %, dat overigens nauw aansluit bij de trend tijdens de periode 1995-2001.

2.2.4. Loonkosten

De stijging van de bruto-uurlonen vóór indexering in de marktbedrijfstakken zou in 2010 vrijwel nihil zijn (0,2 %) als gevolg van de sombere context van de arbeidsmarkt en de bepalingen van het laatste interprofessioneel akkoord. Aangezien de indexering (0,6 %) meer dan 1 procentpunt lager zou zijn dan de inflatie gemeten via de prijzen van de particuliere consumptie – deels omdat de stijging van de brandstoffenprijzen geen weerslag heeft op de gezondheidsindex en deels door de afvlakking van de schommelingen van de gezondheidsindex – zou het reëel bruto-uurloon dalen met 0,9 %. Gelet op het herstel van de arbeidsproductiviteit, zouden de nominale loonkosten per eenheid product dalen met 1,1 %. Het scenario veronderstelt dat de loonevolutie vanaf 2011 omkaderd blijft door de wet ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van de concurrentiekracht en dus begrensd is door de verwachte gemiddelde loonevolutie bij onze drie belangrijkste handelspartners. Voor 2011-2012 zijn die stijgingen dermate laag dat de toegestane groei van de nominale uurloonkosten gemiddeld slechts 2 % per jaar zou bedragen, waardoor elke stijging van de bruto-uurlonen vóór indexering wordt geblokkeerd in 2011 en deze beperkt blijft tot 0,6 % in 2012. Die groei zou duidelijk sterker worden vanaf 2013 – namelijk 1,5 % per jaar – in het kielzog van een versnelling van de loonstijgingen die bij onze drie belangrijkste handelspartners worden verwacht; de loonkosten per eenheid product zouden dan stijgen met gemiddeld bijna 2 % per jaar, nagenoeg hetzelfde percentage als de inflatie.

Tijdens de projectieperiode is de nominale groei van de loonkosten licht hoger dan die van de brutolonen (gemiddeld 0,1 procentpunt per jaar) als gevolg van de terugloop van de werkgeversbijdragenverminderingen. Het omgekeerde doet zich voor wanneer men rekening houdt met de loonsubsidies, die de stijging van de kosten van de factor arbeid verminderen met gemiddeld 0,2 procentpunt per jaar tijdens de projectieperiode.

2.2.5. Inflatie

Na een stagnering van de consumptieprijzen in 2009, zou de Belgische economie opnieuw aanknopen met een duidelijk positieve inflatie die vooral toe te schrijven is aan de hogere energieprijzen – als gevolg van de stijging van de aardolieprijzen – en aan de opstoot van de grondstoffenprijzen. In 2010 zou de stijging van de consumptieprijzen 1,8 % bedragen, maar gedurende de gehele projectieperiode onder 2 % blijven. Het behoud van een gematigde inflatie op middellange termijn weerspiegelt vooral de matiging van de loonkosten en het behoud van een negatieve output gap over de gehele projectieperiode, waarbij de reële korte rente geleidelijk aantrekt.

2.2.6. Werkgelegenheid en werkloosheid

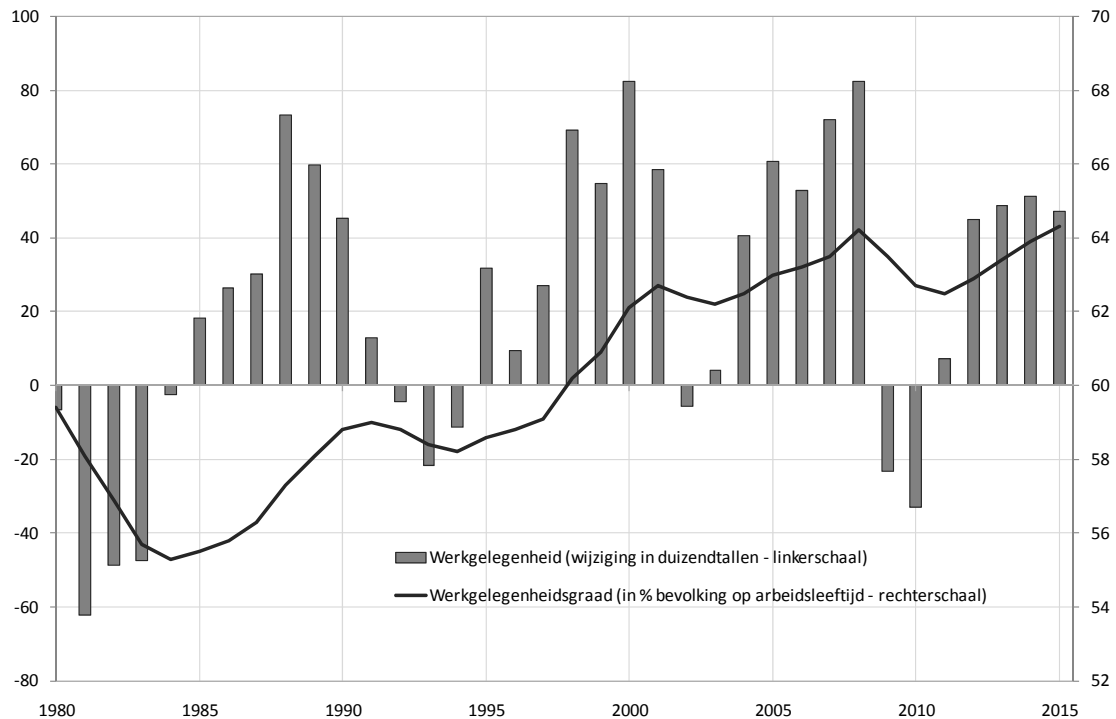
Gezien de omvang van de daling van de toegevoegde waarde van de marktbedrijfstakingen in 2009 (-3,6 %), lijkt de daling van de werkgelegenheid al bij al nog beperkt (-0,6 %). Het feit dat de werkgelegenheid, die traditioneel met vertraging reageert op de activiteitsschommelingen, goed weerstand biedt, weerspiegelt een sterke vermindering van zowel de arbeidsduur (-1,6 %) als de arbeidsproductiviteit per uur (-1,5 %). De maatregelen ten gunste van jobbehoud, zoals de tijdelijke werkloosheid, verklaren gedeeltelijk dit fenomeen. Dergelijke ombuigingen hebben evenwel slechts een tijdelijk karakter en men verwacht in de loop van 2010 een inhaalbeweging voor de arbeidsproductiviteit (+2,0 %) en de arbeidsduur (+0,6 %). Daaronder zou de werkgelegenheid noodgedwongen te lijden hebben (-0,9 %) ondanks de stijging van de toegevoegde waarde (+1,7 %). De arbeidsduur zou verder stijgen in 2011 (+0,7 %) en aansluiten bij zijn trendniveau, wat de gunstige impact van de sterkere groei van de toegevoegde waarde (+1,9 % in de marktbedrijfstakingen) op de werkgelegenheid (+0,2 %) zou beperken. Vanaf 2012 zou de arbeidsduur opnieuw zeer licht afnemen (gemiddeld -0,1 % per jaar), terwijl de arbeidsproductiviteit zou stijgen met gemiddeld 1,4 %, zoals in de jaren 2000. De forse stijging van de toegevoegde waarde in de marktbedrijfstakingen (gemiddeld 2,5 % per jaar) wordt weerspiegeld in een toename van de werkgelegenheid met 1,2 % per jaar.

Rekening houdend met een tragere stijging van de werkgelegenheid bij de overheid dan vóór de crisis, zou de totale binnenlandse werkgelegenheid 33 000 eenheden verliezen in 2010, met 7 000 eenheden toenemen in 2011 en daarna met gemiddeld 48 000 eenheden per jaar stijgen. De werkgelegenheidsgraad in procent van de bevolking tussen 15-64 jaar zou terugvallen tot 62,5 % in 2011 (na 64,2 % in 2008) en pas in 2015 opnieuw het niveau van voor de crisis bereiken⁷.

---

⁷ De nieuwe Europese strategie, 'eu 2020' genaamd, hanteert werkgelegenheidsdoelstellingen in termen van werkgelegenheidsgraden voor de leeftijdscategorie 20-64 jaar die gebaseerd zijn op de Enquête naar de arbeidskrachten. Bij benadering zou volgens die definitie de werkgelegenheidsgraad uitbodemden op 66,0 % in 2011 en stijgen tot 67,7 % in 2015.

Figuur 3: Werkgelegenheid (wijziging in duizendtallen) en werkgelegenheidsgraad (in % bevolking op arbeidsleeftijd)

Rekening houdend met de verwachte daling van de werkgelegenheid, zou het aantal werklozen⁸ in 2010 toenemen met 43 000 eenheden. In 2011 zou het herstel van de werkgelegenheid te zwak zijn in vergelijking met dat van de beroepsbevolking om een nieuwe stijging van de werkloosheid (met 34 000 eenheden) te vermijden. De werkloosheidsgraad zou dan bijna 14 % van de beroepsbevolking bedragen (terwijl hij in 2008 tot 11,7 % was gedaald). Het aantal werklozen zou pas langzaam beginnen afnemen vanaf 2013, maar in 2015 toch nog bijna 700 000 personen tellen. De werkloosheidsgraad bedraagt op dat moment 13 %, nog steeds een half procentpunt boven het niveau van vorig jaar. De crisis leidt dus tot een duurzame opwaartse schok op de werkloosheidsgraad die, in vergelijking met eerdere conjuncturele cycli, veel trager terugvalt tijdens de periode van herneming van de activiteit.

2.2.7. Overheidsfinanciën

Het overheidstekort in 2009 wordt geraamd op 5,9 % van het bbp. In 2010 zou het tekort verminderen tot 4,7 % van het bbp, voornamelijk als gevolg van de weerslag van de eenmalige uitgaven in 2009, de gunstige indexeringseffecten en de maatregelen in de verschillende begrotingen 2010. Zonder bijkomende maatregelen zou het tekort lichtjes stijgen in 2011 en 2012 en zich vervolgens stabiliseren op 5,2 % van het bbp, ondanks een economische groei die groter zou zijn dan de potentiële groei. In een context van een relatief stabiele ontvangstenratio bij ongewijzigd beleid, zou het gebrek aan verbetering van het vorderingensaldo voornamelijk te wijten zijn aan de snelle toename van de sociale uitgaven en de stijging van de rentelasten, die

⁸ Administratief concept, inclusief de volledig uitkeringsgerechtigde niet-werkzoekende werklozen.

onvoldoende gecompenseerd zou worden door de daling van de werkingskosten van de overheid.

Gezien de omvang van het tekort, zou het sneeuwbaaleffect de schuldopbouw doen versnellen: de schuld zou met 16 % van het bbp stijgen over de periode 2009-2015.

Het Stabiliteitsprogramma van januari 2010 kan enkel nageleefd worden mits een aanpassingsinspanning van 2,3 % van het bbp tegen 2012 (verschil tussen het tekort bij ongewijzigd beleid en de beoogde 3 % van het Verdrag van Maastricht voor 2012) en van 5,2 % van het bbp tegen 2015 (doelstelling voor een terugkeer naar een evenwicht). De tussentijdse doelstelling voor 2010, opgesplitst per beleidsniveau, zou door elk niveau bereikt worden, maar in 2011 en 2012 zouden enkel nog de gemeenschappen en de gewesten het vooropgestelde doel respecteren.

Het grootste deel van het overheidstekort situeert zich bij Entiteit I, waarvan het tekort ook op middellange termijn zou blijven toenemen. Die achteruitgang is vooral toe te schrijven aan de sociale zekerheid en meer specifiek aan een groeiverschil tussen de sociale uitgaven en de inkomsten uit bijdragen, maar wordt deels worden opgevangen door de federale overheid. De alternatieve financiering (voor de geneeskundige zorg) wordt alsmaar belangrijker. Daarenboven heeft de federale overheid voor 2010 en 2011 beslist ervoor te zorgen dat het tekort van de sociale zekerheid niet hoger zou oplopen dan respectievelijk 0,5 en 0,3 % door de nodige middelen over te dragen via een bijzondere rijkstoelage. De beslissing om die bijzondere toelage ook nog na 2011 toe te kennen, en dus latere tekorten van de sociale zekerheid deels of volledig ten laste te leggen van de federale overheid, werd tot op heden nog niet genomen.

Voor Entiteit II zou het tekort geleidelijk afnemen op middellange termijn. Dat geldt in het bijzonder voor de gemeenschappen en de gewesten, waar het tekort tegen 2015 weggewerkt zou zijn. Die positieve ontwikkeling voor de gemeenschappen en de gewesten is het resultaat van bepaalde beleidsombuigingen waartoe beslist werd bij de begrotingsopmaak 2010 en die niet enkel betrekking hebben op het lopend jaar, maar ook op de evolutie van de uitgaven op middellange termijn. Bovendien zouden de onderliggende mechanismen van de financieringswet leiden tot een gevoelige verhoging van de toegewezen middelen. De lagere overheid daarentegen, die haar beleid op het vlak van ontvangsten en uitgaven niet aanzienlijk wist om te buigen, zou een tekort optekenen dat schommelt tussen 0,4 % en 0,7 % van het bbp, naargelang de nabijheid van de gemeenteraadsverkiezingen.

Tabel 4: Vorderingensaldo¹ (in procent van het bbp)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gezamenlijke overheid	-5,9	-4,7	-5,1	-5,3	-5,3	-5,2	-5,2
Entiteit I	-5,0	-3,8	-4,1	-4,4	-4,7	-4,8	-4,9
Federale overheid	-4,1	-3,3	-3,8	-3,3	-3,5	-3,7	-3,7
Sociale zekerheid	-0,8	-0,5	-0,3	-1,1	-1,1	-1,1	-1,1
Entiteit II	-0,9	-0,9	-1,0	-0,9	-0,6	-0,4	-0,4
Gemeenschappen en gewesten	-0,7	-0,5	-0,4	-0,3	-0,2	-0,1	0,0
Lagere overheid	-0,2	-0,4	-0,6	-0,7	-0,4	-0,4	-0,4

1. Volgens de procedure bij buitensporige tekorten (pbt).

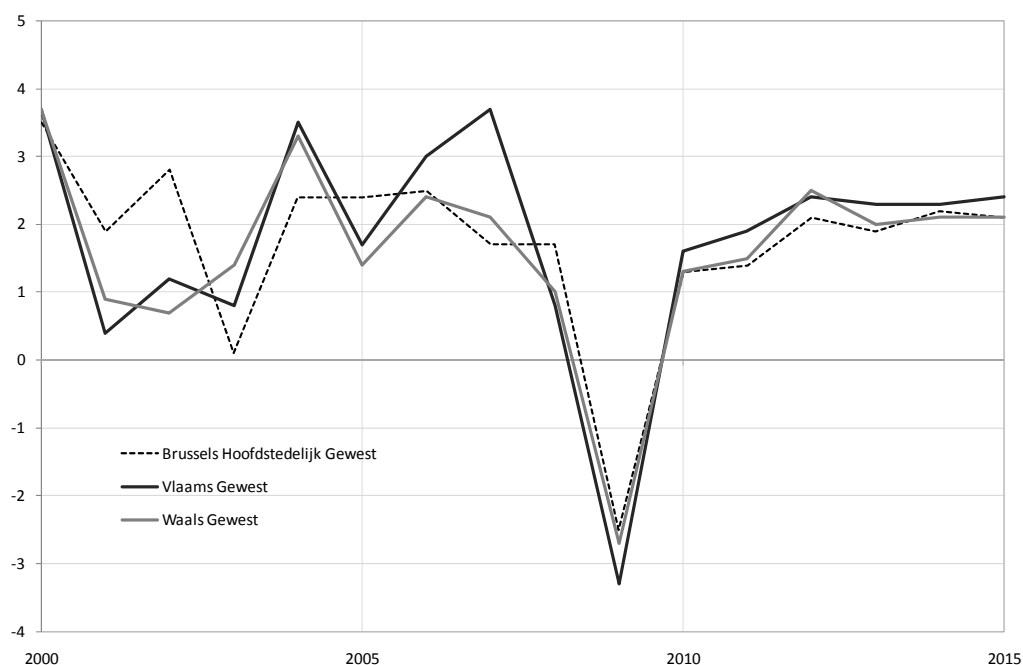
3. Synthese van de regionale macro-economische evoluties

Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste macro-economische resultaten van de regionale vooruitzichten zonder daarbij dieper in te gaan op de details van de sectorale evoluties (de resultaten per bedrijfstak zullen worden voorgesteld in hoofdstuk 4). Het onderstaande deel 3.1 toont de evolutie van de voornaamste geregionaliseerde macro-economische aggregaten behalve die betreffende de arbeidsmarkt, die behandeld worden in deel 3.2.

3.1. Macro-economische resultaten

In 2009 heeft de economische recessie een zware klap toegebracht aan de drie Belgische gewesten. Het geraamde activiteitsverlies was gelijkaardig in het Brussels en het Waals Gewest (respectievelijk -2,5 % en -2,7 %) en bedroeg ongeveer -3,3 % in het Vlaams Gewest (zie figuur 4 hieronder en tabel 5). Terwijl de verwerkende nijverheid en de niet-verhandelbare diensten zowel in het Vlaamse, als het Waalse Gewest ongeveer evenveel bijdroegen tot de daling in 2009 (bijdragen van respectievelijk -1,3 à -1,4 procentpunt en quasi nul procentpunt), is de grotere inkrimping van het bbp in Vlaanderen vooral te wijten aan een grotere terugval van de activiteiten van de marktdiensten in dat gewest, gecombineerd met een iets groter aandeel van die activiteiten in het noorden van het land⁹.

Figuur 4: Regionale bbp (groeivoeten in procent)

⁹ In 2008 bedroeg het aandeel van de marktdiensten in de totale regionale toegevoegde waarde in Vlaanderen 61 %, tegenover 57 % voor Wallonië en 72 % voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Zie hoofdstuk 4 voor de gedetailleerde resultaten per bedrijfstak en per gewest, zowel in termen van groei als in termen van relatief gewicht van elke bedrijfstak.

De macro-economische groei van Brussel, die minder negatief zou uitvallen dan in het Vlaams Gewest in 2009, zou worden verklaard door een duidelijk minder groot aandeel van de verwerkende industrie in de lokale economie¹⁰, terwijl de marktdiensten er, net zoals in de twee andere gewesten, duidelijk op achteruitgegaan zouden zijn (met bijna 3 %).

Tabel 5: Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale vooruitzichten

	Gemiddelden							
	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Bruto binnenlands product in volume (1)								
Het Rijk	1,0	-3,0	1,4	1,7	2,3	2,5	2,0	1,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,7	-2,5	1,3	1,4	2,0	2,5	1,9	1,2
Vlaams Gewest	0,8	-3,3	1,6	1,9	2,3	2,7	2,1	1,4
Waals Gewest	1,0	-2,7	1,3	1,5	2,2	2,1	1,7	1,3
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)								
Het Rijk	1,3	-3,1	1,5	1,7	2,3	2,5	1,9	1,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,0	-2,5	1,4	1,4	2,1	2,5	1,9	1,3
Vlaams Gewest	1,1	-3,4	1,6	1,9	2,4	2,6	2,0	1,4
Waals Gewest	1,3	-2,8	1,4	1,5	2,3	2,1	1,7	1,3
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)								
Het Rijk	6,5	-4,6	-1,3	4,0	2,8	3,7	3,8	1,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8,9	-1,8	-0,8	0,5	2,7	4,5	3,0	1,3
Vlaams Gewest	5,5	-6,3	-0,7	5,3	2,8	3,6	4,2	1,4
Waals Gewest	7,0	-2,5	-3,2	3,9	2,7	3,5	3,7	1,3
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1)								
Het Rijk	-0,8	-3,0	2,6	1,7	1,3	1,4	1,0	0,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,2	-2,7	2,9	1,7	0,9	1,7	1,6	0,8
Vlaams Gewest	-1,0	-3,1	2,7	1,8	1,4	1,3	1,1	1,0
Waals Gewest	-0,8	-3,1	2,3	1,4	1,2	1,5	0,6	0,8
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1) (3)								
Het Rijk	-1,6	0,6	-0,9	0,7	1,2	0,8	-0,3	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-2,1	0,6	-0,8	0,2	1,2	0,7	-0,2	0,7
Vlaams Gewest	-1,6	0,8	-0,9	0,7	1,2	0,9	-0,1	0,8
Waals Gewest	-1,4	0,0	-0,7	1,2	1,1	0,6	-0,4	0,7

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

(3) De loonkosten in het HERMREG-model zijn de loonkosten na aftrek van loonsubsidies (in tegenstelling tot de loonkosten op nationaal niveau zoals weergegeven in tabel 2).

In 2010 zou het geleidelijk wegebben van de crisis leiden tot een bescheiden groei van 1,3 % in Brussel en Wallonië en van 1,6 % in Vlaanderen. De economische groei in Vlaanderen zou enigszins aangezwengeld worden door de prestaties van 'handel en horeca', 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten', drie bedrijfstakingen die grosso modo de helft van de geproduceerde toegevoegde waarde in dat gewest vertegenwoordigen. Er zou dus in zekere mate een gedeeltelijke inhaalbeweging zijn van de bijdrage van de

¹⁰ De verwerkende industrie vertegenwoordigt bijna 5 % van de totale toegevoegde waarde (in lopende prijzen) in Brussel, 18 % in Vlaanderen en 16 % in Wallonië.

marktdiensten tot de economische groei in Vlaanderen ten opzichte van 2009. Die bijdrage zou evolueren van -1,8 procentpunt in 2009 naar +1,4 procentpunt in 2010, in deze vooruitzichten. In Wallonië daarentegen zou de positieve bijdrage van de marktdiensten (57 % van de regionale economie) tot de regionale groei in 2010 minder hoog zijn dan in de andere twee gewesten. De bijdrage zou 0,8 procentpunt bedragen (-1,4 procentpunt in 2009). Dankzij de heropleving van de Waalse verwerkende industrie in 2010 (+2,5 %) zou het Waals Gewest uiteindelijk een totale economische groei bereiken die slechts 0,3 procentpunt lager ligt dan in Vlaanderen.

In 2011, zou er zich in Vlaanderen, zoals na de periode van economische malaise in 1981-1983 en na de recessie van 1993, een sterkere heropleving voordoen gezien de groei van het bbp 1,9 % zou bedragen, wat respectievelijk 0,4 procentpunt en 0,5 procentpunt meer is dan in Wallonië en Brussel. In deze twee laatste gewesten zouden de bijdragen van de verwerkende industrie en de marktdiensten - 0,1 à 0,2 procentpunt in Wallonie tot 0,3 procentpunt voor de marktdiensten in Brussel - lager liggen dan de jaarlijkse gemiddelden die geobserveerd werden in het recente verleden (2002-2008).

Algemeen beschouwd, kunnen we stellen dat Vlaanderen in het verleden meer conjunctuur gevoelig was, zowel in positieve als negatieve zin. Dit kan gedeeltelijk verklaard worden door de structuur van haar economie en haar grote openheid voor de internationale handel (we merken een belangrijker aandeel van de verwerkende industrie en transport op in Vlaanderen, in vergelijking tot de twee andere gewesten).

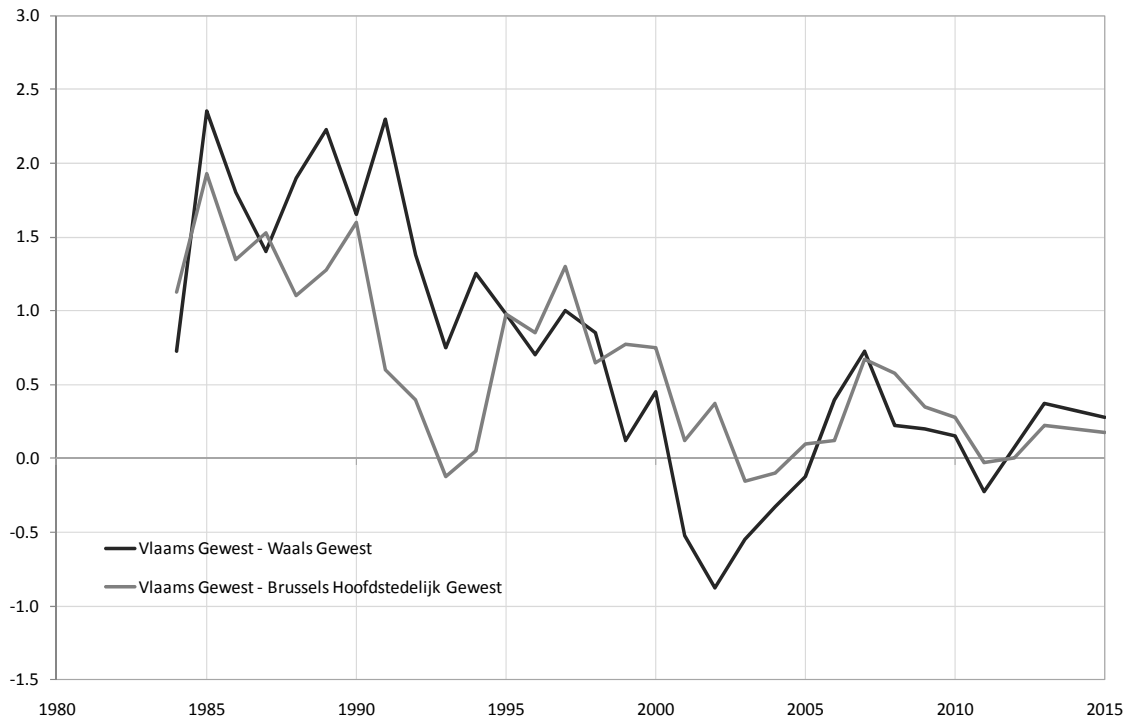
Op middellange termijn impliceert het nationaal referentiescenario (zie hoofdstuk 2) de terugkeer naar een economische groei die vergelijkbaar is met die voor het losbarsten van de crisis¹¹, namelijk een gemiddelde jaarlijkse groei van ongeveer 2,3 % over de periode 2012-2015, die zich op regionaal niveau vertaalt als volgt: 2,3 % in Vlaanderen ten opzichte van 2,2 % in Wallonië en 2 % in het Brussels Gewest. In projectie zou er dus een groeiverschil ten opzichte van de twee overige gewesten in het voordeel van Vlaanderen blijven bestaan, maar het zou vrij bescheiden zijn (zie figuur 5). Men stelt vast dat het groeisurplus van Vlaanderen is afgenomen in de loop van de tijd. Ten opzichte van Brussel zou het gemiddeld slechts 0,3 procentpunt bedragen over de periode 2012-2015 en ten opzichte van Wallonië 0,2 procentpunt over dezelfde periode.

---

¹¹ Zie deel 2.2.1.

Figuur 5: Economisch groeiverschil ten opzichte van Vlaanderen, voortschrijdend gemiddelde over 4 jaar (in procentpunt)

Die evolutie dient echter genuanceerd te worden: de vermindering van de groeiverschillen sinds midden de jaren 90 wordt in grotere mate verklaard door een relatieve afbrokkeling van de Vlaamse groeiprestaties dan door een sterkere groei in Wallonië of Brussel. Het is zelfs zo dat de gemiddelde groei in die twee gewesten ook gedaald is in de loop der tijd, maar minder snel dan in Vlaanderen (zie de periode 2002-2008 vergeleken met 1995-2001 in tabel 5).

Rekening houdend met die evoluties zou het aandeel van het Vlaams bbp in het nationaal bbp (tegen lopende prijzen), dat sinds 1980 ononderbroken in stijgende lijn was, op middellange termijn verder toenemen van 57,9 % in 2008 tot 58,3 % in 2015 (ten opzichte van 53,2 % in 1980). Het aandeel van Wallonië zou zich over de hele projectieperiode 2009-2015 stabiliseren rond 23,4 %. Tegelijkertijd zou het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 0,4 procentpunt van zijn aandeel in het nationaal bbp moeten inleveren en tegen 2015 uitkomen op een aandeel van ongeveer 18,3 %.

In overeenstemming met de nationale projectie zou het investeringsvolume (excl. de investeringen in woningen) in 2010 in alle gewesten nog verder dalen. Gecumuleerd over 2009 en 2010 zouden de investeringen het sterkst afnemen in Vlaanderen (met gemiddeld -3,5 % per jaar), gevolgd door Wallonië (met gemiddeld -2,9 % per jaar) en Brussel (met gemiddeld -1,3 % per jaar). De voorziene terugkeer naar een krachtige groei van de vraag, zowel de binnenlandse als de buitenlandse, zou de groei van de investeringen bevorderen vanaf 2011. Vanaf 2012 zou de gemiddelde jaarlijkse groei van de investeringen voor elk gewest lager zijn dan de sinds 1995 opgetekende gemiddelde jaarlijkse groeivoet (3 % of meer afhankelijk van het gewest, zie tabel

5). Deze groei zou uiteindelijk niet beduidend veel afwijken van het nationaal gemiddelde van ongeveer 2,8 % per jaar over de periode 2012-2015. Dit staat in contrast met het recente verleden (2002-2008), dat gekenmerkt werd door sterkere regionale verschillen.

Vanwege de redenen aangehaald in deel 2.2.4 (en in het bijzonder een indexering die lager zou moeten zijn dan de inflatie) zouden de reële arbeidskosten per hoofd in de marktbedrijfstakingen in de drie gewesten gelijkmatig moeten dalen (met 0,7 tot 0,9 % afhankelijk van het gewest) in 2010. In 2011 zouden de reële arbeidskosten per hoofd in de drie gewesten opnieuw toenemen, en het sterkst in Wallonië, wat we kunnen interpreteren als een inhaalbeweging van dit gewest, na een sterkere gemiddelde daling in de periode 2009-2010 dan in de rest van België. De verklaring voor de verwachte jaarlijkse verschillen in regionale groei is complex en wijst op specifieke kenmerken van elke regionale economie in termen van hun sectorale samenstelling en het kwalificatieniveau van de werknemers.

Parallel met het verwachte conjuntuurherstel en in het kader van de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen (cf. deel 2.2.4) zou de groei van de Belgische loonkosten vanaf 2012 de snellere groei van de loonkosten bij onze drie voornaamste handelspartners weerspiegelen, wat zich op gewestelijk niveau vertaalt in een stijging van de reële loonkosten per hoofd, die quasi identiek is in de drie gewesten, van jaarlijks 1,1 % à 1,2 % in de periode 2012-2015 (zie tabel 5), zodanig dat over de projectieperiode 2009-2015 de evolutie vergelijkbaar is (+0,7 % à +0,8 % per jaar, afhankelijk van het gewest).

Zoals ook reeds aangehaald in deel 2.2.3 (voor de productiviteit per uur), verwachten we in 2010, door een vertraagde aanpassing van de werkgelegenheid aan de recessie¹², een forse heropleving van de productiviteit per hoofd die schommelt rond een nationaal gemiddelde van 2,6 % in de marktbedrijfstakingen. De productiviteitsgroei bereikt een minimum (2,3 %) in Wallonië en in Brussel een maximum (2,9 %). Vanaf 2011 zou de jaarlijkse productiviteitsgroei in Vlaanderen terug het ritme van het verleden (2002-2008) bereiken, terwijl er zich in Wallonië na een minder gunstige periode van 2009-2011, een gedeeltelijke inhaalbeweging zou voordoen vanaf 2012.

In het Brussels Gewest zou de productiviteitsgroei nog relatief hoog blijven in 2011, alvorens een grotere terugval in vergelijking met de andere twee gewesten te kennen in de volgende jaren (zie tabel 5). Op middellange termijn zouden twee bedrijfstakingen povere resultaten laten optekenen ten opzichte van het recente verleden: de “overige marktdiensten”, met een productiviteitsdaling die reeds werd vastgesteld in de periode 2002-2008 en zelf enigszins zou toenemen op het einde van de projectieperiode en de “krediet en verzekeringen”. Bovendien is in twee bedrijfstakingen, die ongeveer een vierde van de Brusselse werkgelegenheid voor hun rekening nemen, de verwachte productiviteitsgroei op middellange termijn opvallend lager dan

---

¹² We merken op dat de sterke stijging van de productiviteit in 2010 in de drie gewesten te verklaren is door de vertraagde aanpassing van de werkgelegenheid aan de recessie: de werkgelegenheid zou in 2010 in de drie gewesten nog moeten dalen (zie volgend deel) terwijl tegelijkertijd de groei van het binnenlands product (bbp) opnieuw positief zou moeten zijn en schommelen rond het nationaal gemiddelde van 1,4 %.

het nationaal verwachte gemiddelde: “handel en horeca” en “gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening”. Hoewel dat in een recent verleden inderdaad al werd vastgesteld voor de eerst genoemde bedrijfstak, zou het verschil met het nationaal gemiddelde op korte en middellange termijn nog groter worden. De productiviteit per hoofd in “energie” en “vervoer en communicatie”¹³ zou echter sneller blijven groeien dan in de andere twee gewesten.

In Wallonië zou het groeitekort van de reële productiviteit per hoofd ten opzichte van Vlaanderen, dat gemiddeld 0,4 procentpunt per jaar bedroeg tussen 2002 en 2008, op middellange termijn inkrimpen tot 0,2 procentpunt per jaar.

Uiteindelijk zou de productiviteit over de periode 2009-2015 jaarlijks gemiddeld groeien met 0,8 % in Wallonië en Brussel, tegenover 1 % in Vlaanderen.

De geraamde evolutie van de productiviteit in de marktbedrijfstakken lijkt dus in overeenstemming met de verwachte groei van de loonkosten in ieder gewest (zie tabel 5). Hooguit zouden de loonkosten per eenheid product in die bedrijfstakken op het einde van de projectieperiode in de drie gewesten stijgen in een gelijkmatig en “historisch” laag tempo (0,1 tot 0,2 % per jaar over de periode 2012-2015). Dat resultaat verhult echter de sectorale verschillen in de afzonderlijke gewesten. In de verwerkende nijverheid, net zoals in het verleden en ongeacht het gewest, zou de productiviteitsgroei inderdaad hoger moeten liggen dan de verwachte reële loonsverhogingen; het idee bestaat erin dat industriële bedrijven onderhevig zijn aan een sterke internationale concurrentie die hen ertoe verplicht de loonkosten per eenheid product voortdurend te drukken (zie de sectorale tabellen in hoofdstuk 4 voor gedetailleerde cijfers). In de marktdiensten, die van nature minder onderhevig zijn aan internationale concurrentie, zou de reële productiviteit op middellange termijn in ieder Belgisch gewest echter trager groeien dan de reële loonkosten. We stellen hierbij geen opmerkelijke verschillen vast tussen de drie gewesten.

---

¹³ De productiviteit in die bedrijfstak zou in Brussel sneller blijven stijgen wegens het aanzienlijk groter aandeel van de sector ‘post en telecommunicatie’ in het gewest (56 % van de toegevoegde waarde in de bedrijfstak ‘vervoer en communicatie’ in 2007, tegenover 19 % in Vlaanderen en 30 % in Wallonië).

3.2. Arbeidsmarkt

De werkgelegenheid in de productie-eenheden gevestigd op het grondgebied van een gewest, ongeacht het gewest van herkomst van de werknemers, noemen we 'regionale binnenlandse werkgelegenheid'. De werknemers die niet woonachtig zijn in het gewest waarin ze werken, worden pendelarbeiders genoemd; zij die niet woonachtig zijn in het land waarin ze werken, worden grensarbeiders genoemd. Door het saldo van de pendelarbeid en dat van de grensarbeid toe te voegen aan de binnenlandse werkgelegenheid, verkrijgt men de 'regionale werkende beroepsbevolking' of nog de 'werkgelegenheid naar woonplaats', wat dus overeenstemt met de werkgelegenheid van de ingezetenen van een gewest.

De verwachte evoluties van het aantal werklozen en van de werkloosheidsgraad resulteren uit de confrontatie van het arbeidsaanbod met de arbeidsvraag. De vooruitzichten voor het nationaal en regionaal arbeidsaanbod worden bottom-up berekend met behulp van een aparte socio-demografische module. Het resultaat op nationaal niveau is de som van de regionale ramingen. De resultaten van de socio-demografische projectie van het arbeidsaanbod worden gebruikt als exogene hypothesen in de eigenlijke regionale economische projectie.

Al deze elementen – demografie en arbeidsaanbod, totale regionale binnenlandse werkgelegenheid¹⁴, pendelarbeid, saldo van grensarbeid, regionale werkende beroepsbevolking – zullen achtereenvolgens beschreven worden in de onderstaande paragrafen. Vervolgens worden de regionale ontwikkelingen van de werkgelegenheidsgraad op middellange termijn besproken. Tot slot worden de vooruitzichten inzake het aantal werklozen en de werkloosheidsgraad geanalyseerd.

Tabel 6: Regionale arbeidsmarktvooruitzichten

	Gemiddelden							
	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Binnenlandse werkgelegenheid								
1.1. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4460,8	4437,6	4404,8	4412,2	4604,4	3989,0	4274,8	4482,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	680,7	678,9	672,4	672,2	704,8	625,6	661,6	684,5
Vlaams Gewest	2586,6	2569,5	2550,5	2555,7	2665,4	2294,1	2470,9	2595,5
Waals Gewest	1193,5	1189,2	1181,9	1184,3	1234,2	1069,4	1142,4	1202,8
1.2 Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	82,1	-23,3	-32,8	7,4	48,0	47,1	42,2	20,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	13,1	-1,8	-6,4	-0,2	8,1	5,6	3,9	3,4
Vlaams Gewest	47,6	-17,2	-19,0	5,3	27,4	32,4	25,9	11,3
Waals Gewest	21,4	-4,3	-7,3	2,4	12,5	9,1	12,4	5,8
1.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	1,9	-0,5	-0,7	0,2	1,1	1,2	1,0	0,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,0	-0,3	-0,9	-0,0	1,2	0,9	0,6	0,5
Vlaams Gewest	1,9	-0,7	-0,7	0,2	1,1	1,4	1,0	0,4
Waals Gewest	1,8	-0,4	-0,6	0,2	1,0	0,8	1,1	0,5
2. Saldo van de grensarbeid (1)								
Het Rijk	77,4	77,4	77,4	77,4	77,4	63,0	72,9	77,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	26,9	27,5	27,9	28,0	28,2	22,0	25,2	28,0
Vlaams Gewest	27,3	27,4	27,4	27,4	27,4	21,3	25,6	27,4

¹⁴ Een diepgaandere analyse van de resultaten betreffende de werkgelegenheid per bedrijfstak wordt gemaakt in hoofdstuk 4.

	Gemiddelden							
	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
Waals Gewest	23,1	22,5	22,1	22,0	21,8	19,6	22,1	22,0
3. Saldo van de pendelarbeid (1)								
Het Rijk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-299,7	-297,7	-293,4	-288,2	-291,0	-310,3	-304,2	-291,0
Vlaams Gewest	176,2	174,4	174,2	172,1	172,8	190,8	179,5	172,9
Waals Gewest	123,5	123,3	119,1	116,1	118,3	119,5	124,7	118,1
4. Werkende beroepsbevolking (15 jaar en ouder)								
4.1. Werkende beroepsbevolking, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4538,2	4515,0	4482,2	4489,6	4681,7	4051,9	4347,7	4560,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	407,9	408,7	406,9	412,0	441,9	337,3	382,6	421,5
Vlaams Gewest	2790,2	2771,3	2752,1	2755,3	2865,6	2506,2	2676,0	2795,8
Waals Gewest	1340,1	1334,9	1323,2	1322,4	1374,3	1208,5	1289,1	1342,9
4.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	82,4	-23,3	-32,8	7,4	48,0	47,6	43,9	20,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	15,2	0,8	-1,8	5,0	7,5	3,9	6,4	4,9
Vlaams Gewest	46,2	-18,9	-19,2	3,2	27,6	32,5	25,0	10,8
Waals Gewest	21,0	-5,2	-11,8	-0,8	13,0	11,2	12,5	4,9
4.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	1,9	-0,5	-0,7	0,2	1,1	1,2	1,0	0,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3,9	0,2	-0,4	1,2	1,8	1,1	1,7	1,2
Vlaams Gewest	1,7	-0,7	-0,7	0,1	1,0	1,3	0,9	0,4
Waals Gewest	1,6	-0,4	-0,9	-0,1	1,0	0,9	1,0	0,4
5. Werkgelegenheidsgraad (werkende beroepsbevolking / bevolking 15-64 jaar) (1)								
Het Rijk	64,2	63,5	62,7	62,5	64,3	60,3	63,0	63,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	57,8	57,2	56,2	56,2	57,9	54,0	56,7	56,9
Vlaams Gewest	68,4	67,7	67,0	66,8	69,0	63,7	66,9	67,7
Waals Gewest	58,6	58,0	57,1	56,8	58,3	56,0	57,9	57,5
6. Werkloosheid								
6.1. Werkloosheid, FPB-definitie, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	600,7	645,7	688,9	723,0	698,0	637,9	668,3	703,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	102,6	109,3	119,0	119,8	112,1	86,9	103,0	115,7
Vlaams Gewest	221,7	252,6	277,1	294,2	266,4	287,6	271,9	279,1
Waals Gewest	276,4	283,8	292,8	308,9	319,4	263,4	293,4	308,4
6.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	-32,9	45,0	43,2	34,1	-6,3	-4,6	-0,6	13,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-1,9	6,7	9,7	0,8	-1,9	1,2	2,3	1,4
Vlaams Gewest	-15,5	30,9	24,5	17,1	-7,0	-8,2	-4,9	6,4
Waals Gewest	-15,5	7,4	9,0	16,1	2,6	2,3	2,0	6,1
6.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	-5,2	7,5	6,7	4,9	-0,9	-0,7	0,1	2,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-1,8	6,5	8,8	0,7	-1,6	1,6	2,5	1,4
Vlaams Gewest	-6,5	13,9	9,7	6,2	-2,4	-2,8	-1,8	2,9
Waals Gewest	-5,3	2,7	3,2	5,5	0,8	0,9	0,9	2,1
6.4. Werkloosheidsgraad, FPB-definitie (1)								
Het Rijk	11,7	12,5	13,3	13,9	13,0	13,6	13,3	13,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	20,1	21,1	22,6	22,5	20,2	20,5	21,2	21,5
Vlaams Gewest	7,4	8,4	9,1	9,6	8,5	10,3	9,2	9,1
Waals Gewest	17,1	17,5	18,1	18,9	18,9	17,9	18,5	18,7
6.5. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (1)								
Het Rijk	9,9	10,9	11,8	12,4	11,6	11,4	11,1	11,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	18,4	19,5	21,2	21,1	18,6	18,1	19,0	20,0
Vlaams Gewest	5,6	6,7	7,7	8,3	7,4	8,0	7,0	7,8
Waals Gewest	15,3	15,8	16,5	17,3	17,2	15,9	16,4	17,0

(1) In de kolom 2012-2015 wordt de waarde op het einde van de periode (2015) weergegeven.

3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod

Tabel 7 vat het regionaal scenario voor demografie (totale bevolking; bevolking op arbeidsleeftijd) samen en rapporteert de projectieresultaten voor de globale activiteitsgraad (15-64 jaar) en voor het arbeidsaanbod (de 'beroepsbevolking').

Het demografische scenario is identiek aan hetgene dat in de regionale vooruitzichten van juli 2009 werd gebruikt. Het is gebaseerd op de 'Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060' van mei 2008, aangepast aan de laatst beschikbare observatie (die nog steeds betrekking heeft op december 2007). De onderliggende projectiehypothese inzake mortaliteit, fertiliteit en (interne en externe) migratie werden integraal overgenomen uit de Bevolkingsvooruitzichten.

Uit tabel 7 blijkt dat op nationaal vlak de groei van *de bevolking op arbeidsleeftijd* in historisch perspectief hoog blijft (gemiddeld 0,41 % per jaar tijdens de projectieperiode), maar toch beduidend aan kracht inboet in vergelijking met het recente verleden. De eerste vaststelling is het gevolg van de hypothese uit de bevolkingsvooruitzichten dat de hogere inkomende externe migratie van de jongste jaren ook op middellange termijn onverminderd zou aanhouden. Dat het groeiritme desondanks afkalft, volgt uit de vaststelling dat steeds sterker bevolkte cohorten de leeftijd van 65 jaar zullen bereiken.

Omdat de inkomende migratie meer dan proportioneel naar Brussel gericht is, blijft ook op middellange termijn de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd aanzienlijk sterker groeien (1,13 % per jaar gemiddeld) dan de Waalse (0,44 %) en de Vlaamse (0,27 %). Dat de Waalse bevolking op arbeidsleeftijd sterker groeit dan de Vlaamse is het gevolg van de uit het verleden overgeërfde structuur van de regionale bevolkingscohorten. Vlaanderen zal zowel een relatief minder omvangrijke instroom op arbeidsleeftijd (cohorten die 15 jaar bereiken) als – aan het begin van de periode - een relatief méér omvangrijke uitstroom uit arbeidsleeftijd (cohorten die 65 jaar bereiken) kennen.

Tabel 7: Scenario voor demografie en arbeidsaanbod

	2008	2009	2010	2011	2012- 2015	Gemiddelden		2009- 2015
						1995- 2001	2002- 2008	
1. Totale bevolking								
<i>1a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	77,9	75,0	77,2	78,4	77,1	24,4	59,6	77,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	15,4	13,7	14,0	14,0	13,2	3,0	12,0	13,5
Vlaams Gewest	40,7	37,9	38,9	39,4	38,2	15,2	31,1	38,4
Waals Gewest	21,8	23,3	24,3	25,0	25,7	6,3	16,5	25,0
<i>1b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,2	0,6	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,5	1,3	1,3	1,3	1,2	0,3	1,2	1,2
Vlaams Gewest	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,3	0,5	0,6
Waals Gewest	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,2	0,5	0,7
2. Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)								
<i>2a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	58,3	43,1	39,8	31,7	23,1	5,8	46,7	29,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	11,6	8,9	9,1	8,8	7,8	2,6	9,9	8,3
Vlaams Gewest	26,6	17,5	15,4	11,7	8,4	1,7	20,0	11,2
Waals Gewest	20,1	16,7	15,4	11,2	7,0	1,4	16,9	10,2
<i>2b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,8	0,6	0,6	0,4	0,3	0,1	0,7	0,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,7	1,3	1,3	1,2	1,0	0,4	1,5	1,1
Vlaams Gewest	0,7	0,4	0,4	0,3	0,2	0,0	0,5	0,3
Waals Gewest	0,9	0,7	0,7	0,5	0,3	0,1	0,8	0,4
3. Activiteitsgraad, definitie FPB (1)(2)								
Het Rijk	72,7	72,6	72,3	72,6	73,9	69,8	72,7	73,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	72,3	72,5	72,7	72,6	72,5	67,9	72,0	72,6
Vlaams Gewest	73,9	73,8	73,7	74,0	75,4	71,0	73,7	74,5
Waals Gewest	70,7	70,3	69,7	70,0	71,8	68,2	71,1	70,7
4. Beroepsbevolking (15 jaar en meer), definitie FPB								
<i>4a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	49,6	21,8	10,5	41,5	41,8	43,0	43,3	34,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	13,4	7,5	7,9	5,9	5,6	5,1	8,7	6,2
Vlaams Gewest	30,7	12,0	5,3	20,3	20,6	24,4	20,0	17,2
Waals Gewest	5,5	2,2	-2,7	15,3	15,6	13,5	14,6	11,0
<i>4b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	1,0	0,4	0,2	0,8	0,8	0,9	0,9	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,7	1,5	1,5	1,1	1,0	1,2	1,8	1,2
Vlaams Gewest	1,0	0,4	0,2	0,7	0,7	0,9	0,7	0,6
Waals Gewest	0,3	0,1	-0,2	0,9	0,9	0,9	0,9	0,7

(1) Verhouding tussen beroepsbevolking (15 jaar en meer) en bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

(2) In de kolom 2012-2015 wordt de waarde op het einde van de periode (2015) weergegeven.

De globale activiteitsgraad klom onafgebroken gedurende twee decennia (van 64,1 % in 1985 tot 73,3 % in 2005). Die evolutie is sindsdien echter onderbroken (daling tot 72,7 % in 2008). Gedeeltelijk heeft dat te maken met het verdwijnen van de oorlogscohorten uit de bevolking op arbeidsleeftijd: de laatste jaren nam daardoor het gewicht van de oudste bevolkingsgroepen op arbeidsleeftijd (met traditioneel benedengemiddelde activiteitsgraden) sterk toe, waardoor de evolutie van de globale activiteitsgraad fors gedrukt werd.

Dat demografische structureffect verklaart echter lang niet alles. Meer bepaald in de leeftijdscategorieën beneden 50 jaar stelt men vast dat tijdens de jongste jaren de activiteitsgraden een opvallend negatievere (jongeren; mannen) of minder positieve (vrouwen tussen 30 en 50 jaar) evolutie kennen dan voorheen (en dan verwacht). In eerdere edities van deze vooruitzichten hebben we die vaststelling onder meer in verband gebracht met de strengere opvolging van het actief zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen en de daaruitvoortvloeiende uitsluitingen van het recht op uitkering, die het aantal administratief gemeten werklozen (en dus ook de administratief gemeten beroepsbevolking) negatief zouden hebben beïnvloed. RVA-statistieken bevestigen die analyse. Het jaarlijks aantal getroffen sancties¹⁵ liep op van afgerond 6 000 in 2005 tot – op kruissnelheid - 24 000 in 2008, met duidelijke verschillen naar woonplaats (2008: 55 % in Wallonië, 27,5 % in Vlaanderen en 17,5 % in Brussel), geslacht (2008: 58 % mannen) en leeftijd (2008: 47,5 % onder dertig jaar, 30 % in de leeftijdsklasse 30-40 jaar en 22,5 % in de klasse 40-50 jaar).

Demografische structureffecten wogen zowel op de Vlaamse als de Waalse globale activiteitsgraad, maar nauwelijks op de Brusselse. Het effect van de schorsingen speelt dan weer relatief minder sterk in Vlaanderen. Die overwegingen stroken met het feit dat de inzinking van de globale activiteitsgraad tijdens de periode 2006-2008 groter was in Wallonië (van 71,7 % naar 70,7 %) dan in Brussel (van 72,9 % naar 72,3 %) en dan in Vlaanderen (van 74,2 % naar 73,9 %).

Tijdens de periode 2009-2010 zou de globale (nationale) activiteitsgraad verder zakken (tot 72,3 % in 2010). Dat gebeurt opnieuw onder neerwaartse (maar afnemende) demografische druk, terwijl de eerste ramingen voor 2009 aangeven dat deze keer vooral de evolutie van de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen (15 tot 24 jaar) negatief beïnvloed zouden zijn geweest, in mindere mate ook die in de middenklassen (25 tot 49 jaar). Het aanbodgedrag boven 50 jaar zou tot dusver relatief weinig invloed hebben ondervonden van de economische crisis. Met name van een gevoelig sterkere instroom in het brugpensioenstelsel is qua harde data vooralsnog weinig te merken.

Op regionaal vlak zou vooral de Waalse activiteitsgraad verder slinken, op twee jaar tijd nog eens een vol procentpunt inboeten (en zakken tot 69,7 % in 2010), terwijl de Vlaamse activiteitsgraad licht verder daalt tijdens die periode (tot 73,7 %) en de activiteitsgraad in Brussel daarentegen zelfs licht zou toenemen (tot 72,7 %)¹⁶. In Brussel ontbreekt het negatief

---

¹⁵ Het betreft weliswaar zowel tijdelijke sancties (schorsing van de uitkering voor vier maanden) als definitieve uitsluitingen, en bovendien gaat het om een gecumuleerd aantal gevallen over het gehele jaar, zodat personen meerdere keren geteld kunnen worden.

¹⁶ Voor 2010 werd er rekening gehouden met overloopeffecten die volgen uit de beschikbare kwartaal-evolutie voor 2009, maar werd afgeweken van de 'spontane' uitkomst van de sociodemografische projectie van de beroepsbevolking. De globale evolutie van de regionale beroepsbevolking werd daarbij zo gecalibreerd dat, gegeven de modeluitkomst voor de regionale werkzame bevolking, de geobserveerde regionale werkloosheidsevolutie voor het lopende jaar (observaties tot en met mei 2010) verhoudingsgewijs zo goed mogelijk gerespecteerd wordt. Dat impliceerde dat in 2010 de spontane projectie voor het arbeidsaanbod in Brussel positief maar in Wallonië negatief gecorrigeerd moest worden.

demografisch structureffect en geven de eerste ramingen voor 2009 aan dat de inzinking in de jongste leeftijdsklassen gecompenseerd zou worden door positieve evoluties in de andere leeftijdsklassen. In Wallonië daarentegen zou de inzinking in de jongste leeftijdsklassen gevoelig versterkt worden door negatieve schokken op de activiteitsgraden in de middenleeftijdsklassen.

Aangezien vooral in de jongste leeftijdsklassen het aanbodgedrag traditioneel de sterkste conjuncturele invloeden ondergaat, ligt het voor de hand de negatieve evolutie hier toe te schrijven aan de moeilijke economische omstandigheden en ze te verklaren door uitgestelde intredes op de arbeidsmarkt. Nochtans zouden ook de Bolognahervormingen in het hoger onderwijs van belang kunnen zijn. Die werken een (wellicht zelfs regionaal gedifferentieerde) verlenging van de studieduur in de hand, en zouden net tijdens deze jaren bovenop de reeds bestaande tendens naar sterkere onderwijsparticipatie kunnen komen. Ten slotte is er tot op heden (observaties mei 2010) nog geen spoor van een eventuele afzwakking van het beleid inzake opvolging van actief zoekgedrag (2009: 26 000 sancties; januari-mei 2010: 10 000 sancties); daarvan is het geweten (zie hierboven) dat het sterke implicaties heeft in de jongere leeftijdsklassen. Het uiteenrafelen van alle onderliggende oorzaken was op basis van de beschikbare informatie erg moeilijk, maar is essentieel voor de verdere projectie van de activiteitsgraden in deze leeftijdsklassen. Weegt het effect van de economische crisis het zwaarst, dan pleit dat voor een sterke latere herneming van de activiteitsgraden, terwijl beide overige fenomenen een meer permanente negatieve invloed zouden kunnen hebben op de activiteitsgraden.

In de nationale middellangetermijnprojectie (en dus ook in deze regionale vooruitzichten) werd verondersteld dat de inzinking van de activiteitsgraden beneden 50 jaar tijdens de periode 2009-2010 in belangrijke mate toegeschreven mocht worden aan de economische crisis (uitgestelde intrede bij jongeren; ontmoedigingseffecten op het aanbodgedrag in de middenklassen), bijgevolg een tijdelijk karakter zou hebben en in het vervolg van de projectieperiode, naarmate de economische groei terug aan kracht wint, zou leiden tot een inhaalbeweging. Bovendien valt de neerwaartse demografische druk op de activiteitsgraad grotendeels weg en blijft er een positief cohorte-effect uitgaan van de geleidelijke veroudering van generaties vrouwen die sterker participeren op de arbeidsmarkt dan eerdere generaties, wat de vrouwelijke activiteitsgraden in de midden- en hogere leeftijdsklassen omhoog duwt. Dat alles leidt tot een robuuste toename van de globale activiteitsgraad, die vanaf 2011 jaarlijks 0,3 procentpunt (ppt) wint, tegen 2013 terug het niveau van 2005 bereikt en uiteindelijk stijgt tot 73,9 % in 2015.

Op regionaal vlak impliceert de hypothese van een inhaalbeweging dat de Waalse activiteitsgraad (die de sterkste inzinking op korte termijn vertoonde) sterk zou aantrekken en vanaf volgend jaar gemiddeld met ruim 0,4 ppt per jaar stijgt, om in 2015 uit te komen op 71,8 %, waarmee hij terug het niveau uit de periode 2005-2006 bereikt. De activiteitsgraad in Vlaanderen wint gemiddeld ruim 0,3 ppt per jaar (de inzinking was op korte termijn kleiner dan in Wallonië), bereikt reeds in 2012 een historisch maximum en klimt tot 75,4 % in 2015. Dat

de Brusselse activiteitsgraad daarentegen plafonneert tijdens het vervolg van de projectieperiode (en in 2015 72,5 % bedraagt) heeft vooral te maken met het feit dat – op basis van de in het verleden geobserveerde evolutie van de vrouwelijke activiteitsgraden tussen 30 en 55 jaar – cohorte-effecten een veel minder sterke opwaartse impact zouden hebben op de evolutie van het arbeidsaanbod dan in beide andere gewesten¹⁷.

Ondanks de stagnatie van de Brusselse globale activiteitsgraad, blijft *de beroepsbevolking* in dat gewest op middellange termijn dubbel zo sterk groeien (1,18 % per jaar gemiddeld tijdens de projectieperiode) dan in Wallonië (0,67 %) en in Vlaanderen (0,56 %). Dat is volledig toe te schrijven aan de sterkere demografische impuls in Brussel. Ook de verschillen tussen Vlaanderen en Wallonië worden, gemiddeld over de periode, voornamelijk verklaard door de demografische evoluties. Wel zorgt de hierboven geschetste projectie van de activiteitsgraden voor een belangrijk verschil in timing tussen beide regio's, waarbij op korte termijn de groeivertraging van de beroepsbevolking veel sterker is in Wallonië (groei van de beroepsbevolking van respectievelijk 0,1 % in 2009 en -0,2 % in 2010) dan in Vlaanderen (respectievelijk 0,4 % en 0,2 %), maar vanaf 2011 de groei van de beroepsbevolking sterker herneemt in Wallonië (gemiddelde jaarlijkse groei van 0,9 % tegen 0,7 %). In Brussel daarentegen is de groeivertraging van de beroepsbevolking op korte termijn veel minder sterk dan in beide andere gewesten (+1,5 % groei voor zowel vorig als dit jaar), maar zou de groei nadien verder afkalven (gemiddeld 1 % tijdens het vervolg van de projectieperiode).

Aggregatie op nationaal vlak leert dat de beroepsbevolking gemiddeld met 0,66 % groeit tijdens de projectieperiode (tegen 0,87 % gemiddeld tijdens de zeven jaar daarvoor) en vrijwel in gelijke mate ondersteund wordt door demografische veranderingen en gedragsveranderingen. Die laatste factor boet daarbij iets sterker aan dynamiek in dan de eerste. Op korte termijn vertraagt de groei van de beroepsbevolking aanzienlijk (respectievelijk 0,4 % en 0,2 % groei tijdens de periode 2009-2010), tijdens het vervolg van de periode herneemt hij tot 0,8 % gemiddeld per jaar.

3.2.2. Totale regionale binnenlandse werkgelegenheid

Rekening houdend met de omvang van het activiteitsverlies slaagde de totale werkgelegenheid erin om in 2009 relatief goed stand te houden in België (-0,5 %, zie tabel 6), aangezien in de ondernemingen niet enkel de gemiddelde arbeidsduur werd aangepast, maar tevens de productiviteit per uur neerwaarts werd herzien (deel 2.2.6). Samenhangend met het waargenomen verschil in regionale economische groei in deel 3.1, zou de binnenlandse

---

¹⁷ Opnieuw wijzen we er op dat – gegeven de kwaliteit van de huidige databronnen – het nodige voorbehoud in acht genomen moet worden m.b.t. de geobserveerde evolutie van de Brusselse activiteitsgraden en beroepsbevolking. Ook zij verwezen naar het kader in afdeling 3.2.6 m.b.t. de recente arbeidsmarktgegevens, die duiden op een gunstigere werkloosheidsontwikkeling op korte termijn dan in deze vooruitzichten. Eén van de mogelijke verklaringen daarvoor is dat de betere opvolging van het actief zoekgedrag sterker gespeeld heeft dan verwacht. Indien die indruk bevestigd wordt, dan zou de herneming van de activiteitsgraden beneden 50 jaar (en dus het niveau van – vooral de Waalse – globale activiteitsgraad op middellange termijn) in deze vooruitzichten overschat kunnen zijn.

werkgelegenheid volgens de eerste indicaties in 2009 sterker gedaald zijn in Vlaanderen (-0,7 %) dan in Wallonië (-0,4 %) of in Brussel (-0,3 %). De terugval van de Vlaamse werkgelegenheid zou vooral tot uiting komen in de verwerkende nijverheid, terwijl in Wallonië de aanpassing van de productiviteit per hoofd in de verwerkende nijverheid in verhouding iets sterker zou geweest zijn (zie hoofdstuk 4 voor meer details over de werkgelegenheid en de productiviteit per bedrijfstak en per gewest).

Zoals in deel 2.2.6 reeds werd onderstreept, zou de werkgelegenheid in de drie gewesten in 2010 lijden onder de gedeeltelijke inhaalbeweging van de gemiddelde arbeidsduur en een wederom positieve groei van de productiviteit per uur. Volgens de huidige vooruitzichten zou de daling van de binnenlandse werkgelegenheid in Wallonië en in Brussel (respectievelijk van 0,6 % en 0,9 %) immers groter zijn dan in 2009 terwijl deze in Vlaanderen opnieuw gelijk zou zijn aan 0,7 %.

Rekening houdend met de aanpassingstermijn van de werkgelegenheid aan de recessie en met het oog op een vaststelling van de geraamde impact van de crisis op dat macro-economisch aggregaat, is het echter beter om de terugval van dat laatste in zijn geheel te beschouwen over de jaren 2009 en 2010. De geraamde gecumuleerde daling van de binnenlandse werkgelegenheid over die twee jaren bedraagt 1,4 % in Vlaanderen, 1,2 % in Brussel en 1 % in Wallonië¹⁸. Het relatief minder goede Vlaamse resultaat, rekening houdend met de vertraagde reactie van de werkgelegenheid op veranderingen in het bbp, zou dus coherent zijn met het feit dat de vertraging van de economische groei in 2008 (0,8 %) en de daling van de activiteit in 2009 (-3,3 %) belangrijker zouden zijn (cf. paragraaf 3.1., tabel 5).

Met de terugkeer naar een positieve economische groei vanaf 2010 in ieder gewest zou een einde komen aan het banenverlies in de loop van volgend jaar en de werkgelegenheid in de drie gewesten zou opnieuw voorzichtig stijgen in datzelfde jaar. Pas vanaf 2012 zou de binnenlandse werkgelegenheid in ieder gewest opnieuw een groeitempo aannemen dat overeenkomt met dat van voor de crisis, rond een nationaal gemiddelde van 1,1 % per jaar (zie tabel 6), of ongeveer 8000 banen per jaar in Brussel tussen 2012 en 2015, 27 000 banen per jaar in Vlaanderen en iets meer dan 12 000 banen in Wallonië over dezelfde periode. Het zou pas in 2012 zijn dat de binnenlandse werkgelegenheid in elk gewest terug het niveau van vóór de crisis (2008) zou behalen of voorbijsteken.

De jaarlijks gecreëerde werkgelegenheid zou vanaf 2012 relatief hoog zijn in het Brussels Gewest, ten opzichte van de recente periode (2002-2008, zie tabel 6), maar wel in reeds in het verleden waargenomen proporties. In dat gewest werden tussen 1997 en 2001 – na een periode van relatief zwakke groei die volgde op de recessie in 1993 – jaarlijks gemiddeld 9 000 banen gecreëerd¹⁹.

---

¹⁸ Zie het kader op het einde van dit hoofdstuk voor de meest recent beschikbare informatie (niet geïntegreerd in de huidige vooruitzichten) die wijzen op een mogelijke overschatting van de werkgelegenheidsverliezen in 2010.

¹⁹ De gemiddelde economische groei in het Brussels Gewest was 1,2 % per jaar tijdens de periode 1993-1996 tegenover 1,9 % in het Vlaams Gewest.

Wanneer we de zelfstandige werkgelegenheid onderscheiden van de loontrekkende werkgelegenheid, gezien deze laatste iets meer dan 80 % van de totale werkgelegenheid voor haar rekening neemt in zowel Vlaanderen als Wallonië, en in Brussel zelfs 90 % bereikt (2008), zou de evolutie in ieder gewest moeten aansluiten bij het vooropgestelde profiel voor de totale werkgelegenheid (dat reeds hierboven beschreven werd)²⁰.

Wat de zelfstandige werkgelegenheid betreft, bevond 61,3 % van de zelfstandige werkgelegenheid in België zich in 2008 in Vlaanderen, 29,3 % in Wallonië en 9,3 % in Brussel. Gedurende de laatste 28 jaar (1981-2008) steeg de zelfstandige werkgelegenheid gemiddeld het snelst in Vlaanderen en Brussel (respectievelijk met 0,9 % en 0,8 % per jaar). In Wallonië was de groei van het aantal zelfstandigen duidelijk trager (0,2 % per jaar).

In een recenter verleden (2002-2008) tekende Wallonië gemiddeld een negatieve groei op (-0,2 % per jaar). De toename van het aantal zelfstandigen was dan eveneens relatief zwak in Vlaanderen (+ 0,5 % per jaar) maar vrij positief in Brussel (+ 2,1 %). De periode 2003-2004 was een keerpunt in de evolutie van het aantal zelfstandigen in België: na een structurele daling gedurende vele jaren kende het aantal zelfstandigen een vrij forse groei sinds 2004. De recente evolutie van de zelfstandige arbeid werd namelijk beïnvloed door een trendbreuk in bepaalde bedrijfstakken (in het bijzonder de bouw), als gevolg van het groeiend aantal onderdanen van de nieuwe EU-lidstaten dat ervoor kiest zich onder dat statuut in België te vestigen wegens beperkingen op het vrij verkeer van loonarbeid. In de huidige vooruitzichten zou dit substitutie-effect een steeds kleinere rol spelen (en op middellange termijn zelfs niet meer), aangezien die beperkingen normaal gezien op 1 mei 2009 werden opgeheven in het merendeel van die staten²¹.

In het totaal zou het aantal zelfstandigen in Vlaanderen en Wallonië dalen in 2010 en 2011 onder invloed van de crisis en vervolgens opnieuw een bescheidener groeiritme aannemen dan in de periode 2005-2008. In het Brussels Gewest zou de groei van het aantal zelfstandigen (1,1 %) in 2010 tweemaal minder zijn dan het gemiddeld van vóór de crisis (2002-2008) en oplopen tot 1,5 % in 2011. Vanaf 2012 zou Brussel gemiddeld de snelste groei van het aantal zelfstandigen kennen (2,1 % per jaar), gevolgd door Vlaanderen (0,3 %) en Wallonië (0 %).

---

²⁰ Er doen zich hooguit lichte verschillen voor in de gemiddelde groeivoeten over de periode (2009-2015 en 2012-2015) tussen de loontrekkende en de totale werkgelegenheid, variërend van 0,1 tot 0,2 procentpunt in absolute waarde afhankelijk van het gewest. De reden hiervoor ligt in het feit dat de zelfstandige werkgelegenheid sneller (in Brussel) of trager (in Vlaanderen en Wallonië) evolueert dan de loontrekkende werkgelegenheid, wat de geraamde dynamiek van de totale werkgelegenheid ietwat versterkt (of afzwakt).

²¹ Voor de onderdanen van Roemenië en Bulgarije blijven de werkvergunningen geldig tot in 2011 (bron: <http://www.werk.belgië.be>, FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg).

3.2.3. Saldo van de grensarbeid en saldo van de pendelarbeid

Om de werkende beroepsbevolking per gewest te verkrijgen, dient men de aan hierboven besproken regionale binnenlandse werkgelegenheid het saldo van de regionale grensarbeid en het saldo van de regionale pendelarbeid toe te voegen. Daarbij is pendelarbeid duidelijk belangrijker dan grensarbeid.

Saldo van de grensarbeid

Het saldo van de grensarbeid van een gewest vloeit voort uit het verschil tussen 'uitgaande' grensarbeid, namelijk het aantal inwoners van het gewest die in het buitenland werken, en de 'inkomende' grensarbeid, namelijk het aantal personen die woonachtig zijn in het buitenland maar werken in het gewest. Binnen de uitgaande grensarbeid kan men twee types van grensarbeiders onderscheiden: de grensoverschrijdende grensarbeiders die de landsgrens minstens één keer per week oversteken en de grensarbeiders 'door extraterritorialiteit', zoals de werknemers van internationale instellingen en het ambassadepersoneel.

Het Belgisch saldo van de grensarbeid (dat gelijk is aan de som van de drie gewestelijke saldi van de grensarbeid) is positief, wat betekent dat het aantal Belgische ingezetenen die in het buitenland werken groter is dan het aantal Belgische niet-ingezetenen die in België werken. In 2008 bedroeg het Belgisch saldo van de grensarbeid 77 400 personen²², waarvan 35 % Vlaams, 35 % Brussels (cf. het personeel van ambassades en internationale instellingen dat woonachtig is in Brussel) en 30 % Waals. De in de vooruitzichten gestelde hypothese veronderstelt de instandhouding van het nationaal saldo van de grensarbeid op zijn laatst waargenomen niveau (namelijk dat van 2008). De regionale verdeling van dat saldo zou over de gehele projectieperiode overeenkomen met die in het laatst waargenomen jaar. In 2015 zou het positief saldo van de grensarbeid de Waalse werkende beroepsbevolking voeden met bijna 22 000 personen, die van Vlaanderen met ongeveer 27 400 personen en die van Brussel met iets meer dan 28 000 personen.

Saldo van de pendelarbeid

Terwijl het Belgisch saldo van de grensarbeid positief is, is het interregionaal pendelsaldo per definitie nul op nationaal niveau. Het saldo van de pendelarbeid van een gewest resulteert uit het verschil tussen de stroom van werknemers die hun gewest verlaten om in een ander Belgisch gewest te gaan werken en de stroom van werknemers die zich naar hetzelfde gewest begeven om er te werken, maar die afkomstig zijn van een ander gewest.

---

²² De recente (opwaartse) herziening van de historische reeksen van het saldo van de Belgische grensarbeid, en meer bepaald de 'uitgaande' component van dat saldo, werd in aanmerking genomen. Die herziening werd afgesloten door een verhoging van het aantal Belgische ingezetenen die in het buitenland werken met ongeveer 20 000 eenheden, voor ongeveer de helft door een opwaartse herziening van het aantal Belgische ingezetenen die in Nederland werken en voor de helft door een opwaartse herziening van de Belgische ingezetenen die voor internationale instellingen werken. De oorzaken van die herziening van het nationaal saldo van de grensarbeid hebben een impact gehad op de regionale opsplitsing van dat saldo, waarbij de Brusselse en de Vlaamse aandelen opwaarts werden herzien ten nadele van het Waals aandeel.

De twee belangrijkste interregionale pendelstromen in België vertrekken vanuit Vlaanderen (bijna 234 000 personen in 2009) en vanuit Wallonië (125 900 personen in 2009)²³ naar Brussel. Naast die twee belangrijke stromen, zijn er nog vier andere stromen die minder belangrijk zijn maar die de voorbije jaren continu gestegen zijn. In totaal wordt het Brussels hoofdstedelijk Gewest gekenmerkt door een ruimschoots negatief pendelsaldo van ongeveer -298 000 in 2009 (zie tabel 6), wat zich weerspiegelt in het feit dat 53,0 % van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid in 2009 was ingenomen door werknemers uit Wallonië of Vlaanderen. In totaal bedroeg het Waals saldo van de pendelarbeid ongeveer 123 000 personen in 2009, terwijl het positief Vlaams pendelsaldo 174 000 personen bedroeg.

Om vooruitzichten inzake pendelstromen te kunnen opmaken, dient men de belangrijkste determinanten te onderscheiden. Die laatste houden verband met de economische omstandigheden, de evolutie van de beroepsbevolking en de werkgelegenheidsopportunities, zowel in het gewest van herkomst als het gewest van bestemming.

Volgens de huidige vooruitzichten zouden de twee belangrijkste pendelstromen (namelijk de pendelaars van Vlaanderen naar Brussel en die van Wallonië naar Brussel) afnemen in 2010 en 2011, aangezien de algemene stijging van de werkloosheidsgraad in de drie gewesten de interregionale mobiliteit afremt. Daarbij komt dat de groei van de binnenlandse werkgelegenheid die voor de periode 2010-2011 in het vooruitzicht wordt gesteld, negatiever is in Brussel dan in de andere twee gewesten (gemiddelde jaarlijkse groei van -0,5 % in Brussel tegenover -0,3 % in Vlaanderen en -0,2 % in Wallonië). De daling van die twee grootste pendelstromen zou echter vrij beperkt blijven (-3 400 personen tussen 2009 en 2011 voor de Vlaamse pendelstroom naar Brussel en -4 600 personen voor de Waalse pendelstroom naar Brussel), gelet op het vrij hoge aantal banen die als stabiel beschouwd kunnen worden bij de pendelstromen (met name banen bij de overheid). Vanaf 2012 zou het niveau van de twee pendelstromen naar Brussel opnieuw stijgen, gezien de toename van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid vrij dynamisch is (gemiddelde jaarlijkse groei van 1,2 % tijdens de periode 2012-2015, tegenover 1,1 % voor de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid en 1,0 % voor de Waalse binnenlandse werkgelegenheid). Wat de Waalse pendelaars betreft, zou de sterkere toename van de werkloosheid in hun verblijfplaats over de periode 2011-2013 (zie verder, sectie 3.2.6) de toename van de stroom naar Brussel (maar ook naar Vlaanderen, zie hieronder) gedeeltelijk kunnen verklaren. Het niveau van 2009 van die twee stromen naar Brussel zou bijna ingehaald worden in 2014 en zelfs overschreden worden in 2015.

De overige vier interregionale pendelstromen waarvan het niveau heel wat minder hoog is, zouden toenemen op middellange termijn (hoewel ze lichtjes worden afgeremd in 2010 en 2011). Dat weerspiegelt zoals in het verleden reeds werd waargenomen, de toegenomen mobiliteit van de werknemers tussen de gewesten.

---

²³ Bron: Afgevlakte reeksen gebaseerd op de Enquêtes naar de arbeidskrachten.

In totaal zou het positief saldo van de Waalse pendelarbeiders, dat in ruime mate beïnvloed wordt door de stroom van Wallonië naar Brussel, op middellange termijn dalen (gemiddelde jaarlijkse groei van -0,7 % over de periode 2009-2015) en iets meer dan 118 000 personen bedragen in 2015 (zie tabel 6), gezien de toename van de uitgaande stroom van Wallonië niet volstaat om de toename van de inkomende stroom in Wallonië in te dijken. Het positief saldo van de Vlaamse pendelarbeiders, dat ruimschoots beïnvloed wordt door de stroom van Vlaanderen naar Brussel, zou ook (lichtjes) dalen op middellange termijn (gemiddelde jaarlijkse groei van -0,2 % tijdens de periode 2009-2015) en bijna 173 000 personen bedragen in 2015. Net zoals voor Wallonië, zou de toename van de inkomende stroom in Vlaanderen die van de uitgaande stroom van Vlaanderen domineren. Bijgevolg zou het Brussels pendelsaldo op middellange termijn minder negatief zijn (gemiddelde jaarlijkse groei van -0,4 % over de periode 2009-2015) en -291 000 personen bedragen in 2015, of +6 700 ten opzichte van 2009. Die toename zou resulteren uit 10 000 bijkomende pendelbewegingen vanuit Brussel naar de twee andere Belgische gewesten, gecombineerd met een stijging van de inkomende stromen vanuit Vlaanderen en Wallonië met 3 400 personen. Met andere woorden, het aandeel van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid dat wordt ingenomen door de Vlaamse en Waalse ingezetenen zou dalen op middellange termijn en de in 1998 begonnen trend voortzetten. Dat aandeel bedroeg nog 57,3 % in 1998 en 52,8 % in 2008 ; het zou 51,5 % bedragen in 2015. Onder overigens gelijkblijvende omstandigheden zou de daling van dat aandeel uiteraard ten goede komen aan de evolutie van de Brusselse werkende beroepsbevolking op middellange termijn (zie volgend deel).

3.2.4. Regionale werkende beroepsbevolking

Uit de evolutie van de regionale binnenlandse werkgelegenheid, het saldo van de grensarbeid van elk gewest en het saldo van de interregionale pendelarbeiders, kan men via optelling, de evolutie van de regionale werkende beroepsbevolking afleiden.

In 2010 zou als gevolg van de recessie, de regionale werkende beroepsbevolking in de drie gewesten dalen: in Vlaanderen (-0,7 %) en Wallonië (-0,9 %) zoals in 2009 en voor het eerst sinds 2006 in Brussel (-0,4 %). In 2011 zou in de eerste twee gewesten de werkende beroepsbevolking stabiel blijven en in Brussel opnieuw beginnen stijgen met 1,2 % volgens de projectie (tabel 6). Vanaf 2012, parallel met de terugkeer naar een economische groei die vergelijkbaar is met wat ze was vóór de crisis, zou de werkende beroepsbevolking in de drie gewesten stijgen in een gemiddeld tempo dat vrijwel gelijk is aan wat in de periode 2002-2008 werd genoteerd, hetzij met jaarlijks 1,8 % in Brussel en met jaarlijks 1 % in Vlaanderen en in Wallonië. Over de gehele periode 2009-2015 zou de gemiddelde jaarlijkse groei uiteindelijk 1,2 % bedragen in Brussel en 0,4 % in zowel Vlaanderen als in Wallonië.

In die laatste twee gewesten zou de gemiddelde jaarlijkse groei van de werkende beroepsbevolking heel lichtjes onder die van de binnenlandse werkgelegenheid liggen als gevolg van de daling van het pendelsaldo van elk gewest. Voor het Brussels Gewest

daarentegen is het verschil heel wat groter tussen die twee variabelen: het gemiddeld jaarlijks groeitempo van de werkende beroepsbevolking in de periode 2009-2015 (1,2 %) zou iets meer dan het dubbel zijn van de groei van de binnenlandse werkgelegenheid (0,5 %). In sterk contrast met de andere twee gewesten, wordt in dit gewest een aanzienlijk deel van de arbeidsplaatsen ingenomen door niet-ingezetenen. In projectie zou dat iets minder het geval zijn omdat het Brussels pendelsaldo minder negatief zou zijn. Daardoor zou de werkende beroepsbevolking er in een fors tempo toenemen tijdens de projectieperiode ondanks de lichte verzwakking van de groei van de binnenlandse werkgelegenheid t.o.v. de periode 2002-2008. In 2015 zou 48,5 % van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid ingenomen worden door Brusselse ingezetenen, of 1,3 procentpunt meer dan in 2008 (en 6 procentpunt meer dan het minimum van 1998)²⁴.

3.2.5. Werkgelegenheidsgraad

De werkgelegenheidsgraad – namelijk de verhouding van de werkende beroepsbevolking tot de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) – van elk gewest daalt duidelijk in 2009 en 2010 als gevolg van de crisis. Hij zou nog lichtjes dalen in 2011 (behalve in Brussel waar hij zou stagneren) alvorens opnieuw te stijgen in elk van de gewesten.

De daling van de werkgelegenheidsgraad tijdens de gehele periode 2009-2010 zou in alle gewesten vrijwel gelijk zijn. Hij zou 1,6 procentpunt bedragen in het Brussels Gewest en 1,5 procentpunt in Vlaanderen als in Wallonië. Die vrijwel gelijke daling is echter niet het gevolg van eenzelfde evolutie van de componenten van het aggregaat in alle gewesten. Terwijl de inkrimping van de werkende beroepsbevolking veel minder uitgesproken zou zijn in Brussel (-0,2 % tussen 2008 en 2010) dan in Vlaanderen (-1,4 %) en Wallonië (-1,3 %), zou de toename van de werkende beroepsbevolking in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest veel dynamischer zijn (2,5 % tussen 2008 en 2010) dan in Wallonië (1,4 %) en vooral in Vlaanderen (0,8 %). In 2010 zou de werkgelegenheidsgraad 56,2 % bedragen in Brussel, 67 % in Vlaanderen en 57,1 % in Wallonië (zie tabel 6 en figuur 6).

In 2011 zou de werkgelegenheidsgraad nog lichtjes dalen in Vlaanderen (-0,1 procentpunt) en in Wallonië (-0,3 procentpunt) en stabiel blijven in Brussel. In dit laatste gewest zou een nieuwe vrij forse groei van de werkende beroepsbevolking (1,2 %) de toename van de bevolking op arbeidsleeftijd (1,2 %) kunnen compenseren. In Vlaanderen en Wallonië zou de werkende beroepsbevolking vrijwel een nulgroei noteren (respectievelijk +0,1 % en -0,1 %) die dus onder de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd ligt (respectievelijk 0,3 % en 0,5 %).

Tijdens de periode 2012-2015 zou Brussel nog de hoogste groei laten optekenen zowel van de werkende beroepsbevolking (gemiddeld 1,8 % per jaar) als van de bevolking op arbeidsleeftijd (gemiddeld 1,0 % per jaar). Aangezien zijn teller veel meer stijgt dan zijn noemer, zou de Brusselse werkgelegenheidsgraad stijgen met 1,6 punt en in 2015 57,9 % bedragen, een niveau dat bijna gelijk is aan dat van 2008. Tijdens dezelfde periode zou de Vlaamse

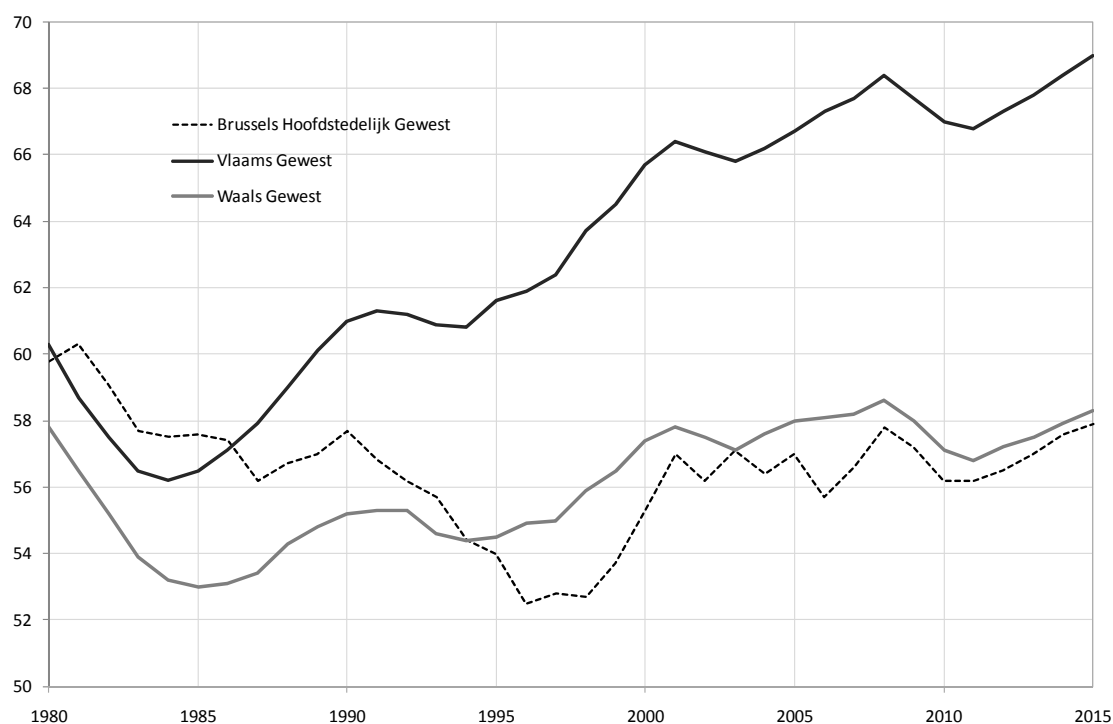
---

²⁴ Het zou evenwel nog lager zijn dan de 52 % van 1986.

werkgelegenheidsgraad met 2,1 procentpunt stijgen en de Waalse werkgelegenheidsgraad met 1,5 procentpunt. De minder sterke stijging van de Waalse werkgelegenheidsgraad op middellange termijn zou volledig worden verklaard door de snellere stijging van de Waalse bevolking op arbeidsleeftijd (gemiddeld 0,3 % per jaar) dan de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd (0,2 %) terwijl de gemiddelde jaarlijkse groei van de werkende beroepsbevolking van die twee gewesten identiek is tijdens de periode 2012-2015 (1,0 %).²⁵In 2015 zou de Vlaamse werkgelegenheidsgraad 69 % bedragen, wat hoger is dan die van 2008 (68,4 %). Omgekeerd zou de piek in de Waalse werkgelegenheidsgraad van 2008 (58,6 %) niet meer worden gehaald in 2015 (58,3 %).

Figuur 6: Regionale werkgelegenheidsgraden

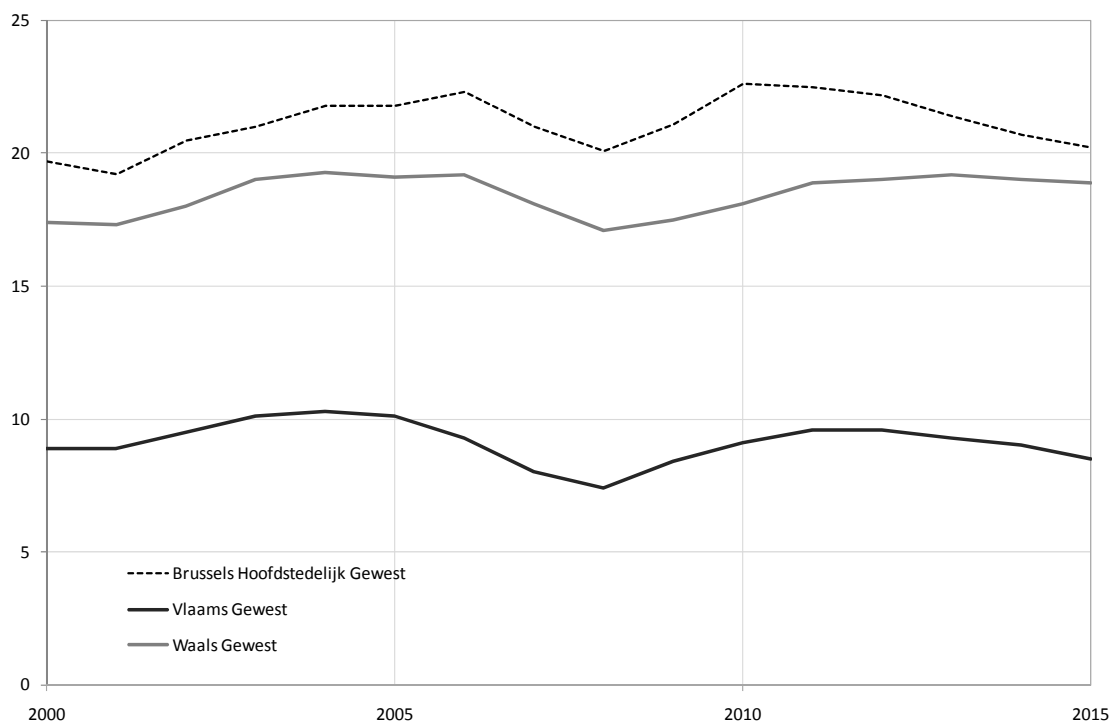
²⁵ We merken op dat die identieke gemiddelde jaarlijkse groei van de Waalse en de Vlaamse werkende beroepsbevolking tijdens de periode 2012-2015 (1,0 %) vrijwel samenvalt met die van de binnenlandse werkgelegenheid van de twee gewesten, gezien de evolutie van het pendelsaldo een zeer geringe en zelfs te verwaarlozen rol speelt in de evolutie van de werkende beroepsbevolking van die twee gewesten (wat uiteraard niet het geval is voor het Brussels Gewest). De gemiddelde jaarlijkse groei van de binnenlandse werkgelegenheid zou inderdaad 1,1 % bedragen in Vlaanderen en 1,0 % in Wallonië tijdens de periode 2012-2015.

3.2.6. Aantal werklozen en werkloosheidsgraad

De projectie van de werkloosheid van een gewest hangt af van verschillende andere projecties: die van het arbeidsaanbod (de regionale beroepsbevolking bepaald door de sociaaldemografisch evoluties, zie deel 3.2.1) en die van de arbeidsvraag van het gewest, die van de interregionale arbeidsmobiliteit (het pendelsaldo, zie deel 3.2.3) en, ten slotte, de projectie van het saldo van de grensarbeid van het gewest (zie deel 3.2.3).

Tijdens de periode 2007-2008 (vanaf 2006 in Vlaanderen) is het aantal werklozen²⁶ in de drie gewesten van het land sterk gedaald. Naast een conjunctuur die gunstig was voor het creëren van arbeidsplaatsen, wordt die evolutie eveneens verklaard door een aantal regelgevende of statistische oorzaken (verscherpte controle van werklozen, gedifferentieerd regionaal effect van de afschaffing van de stempelplicht²⁷). Dat heeft geleid tot een aanzienlijke daling van de werkloosheidsgraad in de drie gewesten in 2007 en 2008: van 22,3 % in 2006 tot 20,1 % in 2008 in Brussel, van 19,2 % tot 17,1 % in Wallonië en van 9,3 % tot 7,4 % in Vlaanderen – of het laagste niveau sinds 1980 voor dat gewest (zie figuur 7).

Figuur 7: Regionale werkloosheidsgraden (FPB-concept)

²⁶ Aantal werklozen op basis van administratieve bronnen en volgens het FPB-concept, namelijk inclusief de oudere werklozen vrijgesteld van inschrijving als werkzoekende.

²⁷ Zie Bassilière et al. (2008c), deel 2.2.

Onder invloed van de crisis steeg de werkloosheidsgraad in de drie gewesten in 2009. Die toename was meer uitgesproken in Brussel (+ 1 procentpunt) en Vlaanderen (+ 1 procentpunt) dan in Wallonië (+ 0,4 procentpunt). Hoewel het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als enige regio erin slaagde een positief groeicijfer van de werkende beroepsbevolking te behouden (0,2 %) in 2009 (zie deel 3.2.4) tekende het in 2009 een behoorlijke groei op van zijn aantal werklozen (+ 6,5 %) door de sterke stijging van de beroepsbevolking (1,5 %, zie deel 3.2.1.). Anderzijds is de beroepsbevolking in Wallonië nauwelijks gestegen in 2009 (0,1 %), zodat, in combinatie met een relatief gematigde terugval van de werkende beroepsbevolking (- 0,4 %), de stijging van het aantal Waalse werklozen beperkt kon worden (2,7 %). In Vlaanderen ten slotte was de achteruitgang van de werkende beroepsbevolking sterker (- 0,7 %), terwijl de beroepsbevolking toenam met 0,4 %, zodat het aantal Vlaamse werklozen steeg met 14,0 %.

Rekening houdend met de traditionele vertraging waarmee de economische activiteit de arbeidsmarkt beïnvloedt, zouden de drie gewesten in 2010 een nieuwe stijging van hun werkloosheidsgraad optekenen (zie ook kader hieronder). Die laatste zou vooral in Brussel aanzienlijk zijn (+ 1,5 punt), waar het aantal werklozen sterker zou stijgen (+ 8,8 %) dan in 2009. In tegenstelling tot 2009 zou de Brusselse werkende beroepsbevolking in 2010 dalen (- 0,4 %), terwijl de beroepsbevolking zou blijven stijgen in een gestaag tempo (1,5 %). De groei van het Vlaams arbeidsaanbod zou duidelijk gematigder zijn (0,2 %), terwijl het voor 2010 voorziene groeiritme van de Vlaamse werkende beroepsbevolking identiek zou zijn aan het waargenomen tempo in 2009 (- 0,7 %). Bijgevolg zou het aantal Vlaamse werklozen in 2010 toenemen met 9,7 % en de werkloosheidsgraad zou met 0,8 punt aangroeien tot 9,1 %. Ten slotte zou de Waalse werkloosheidsgraad toenemen met 0,6 punt tot 18,1 %, gezien de sterke achteruitgang van de werkende beroepsbevolking (- 0,9 %) slechts deels gecompenseerd wordt door de daling van het arbeidsaanbod in Wallonië (- 0,2 %).

In het kielzog van het herstel van de economische activiteit zou het niveau van de Vlaamse en de Waalse werkende beroepsbevolking volgend jaar niet langer dalen, maar zich eerder stabiliseren (respectievelijk + 0,1 % en -0,1 %). Terzelfdertijd zou de beroepsbevolking van die twee gewesten echter opnieuw aanknopen met duidelijk sterkere groeicijfers (respectievelijk 0,7 % en 0,9 %) dan de twee voorgaande jaren, omdat het economisch herstel ervoor zorgde dat bepaalde economische agenten zijn teruggekeerd op de arbeidsmarkt, nadat ze, in het diepst van de economische crisis, deze tijdelijk hadden verlaten of hun toetreding hadden uitgesteld. In 2011 zou het aantal werklozen in Vlaanderen en Wallonië dus blijven stijgen met respectievelijk 6,2 % en 5,5 %, net zoals de werkloosheidsgraad (respectievelijk 0,5 punt en 0,8 punt). In Brussel daarentegen zou die laatste een zeer lichte daling optekenen (-0,1 punt) dankzij een duidelijke groei van de werkende beroepsbevolking (1,2 %) die erin slaagt een relatief gestage groei van de beroepsbevolking in stand te houden (1,1 %).

Op middellange termijn (2012-2015) zou de vermindering van de werkloosheidsgraad zeer uitgesproken zijn in Brussel (-2,3 punt in 2015 ten opzichte van 2011), hoewel het arbeidsaanbod er relatief dynamisch groeide (jaarlijks gemiddeld 1,0 %). De toename van de Brusselse

werkende beroepsbevolking, zou ook sterk zijn (jaarlijks gemiddeld 1,8 %), en ondersteund worden door de groei van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (1,2 %) en het (negatief) Brussels pendelsaldo dat op het einde van de projectieperiode een lichte stijging zou laten optekenen.

Hoewel Vlaanderen en Wallonië op middellange termijn (2012-2015) een identieke gemiddelde jaarlijkse groei van hun werkende beroepsbevolking vertonen (1,0 %)²⁸, zou het werkloosheidscijfer van beide gewesten verschillend evolueren: ten opzichte van het niveau van 2011 zou de Waalse werkloosheidsgraad in 2015 onveranderd blijven²⁹, terwijl die in Vlaanderen zou dalen (-1,1 punt). Die aparte ontwikkeling vloeit voort uit de groei van de beroepsbevolking die in Wallonië (jaarlijks gemiddeld 0,9 %) sterker is dan in Vlaanderen (jaarlijks gemiddeld 0,7 %).

Tegen 2015 zouden de regionale werkloosheidsgraden merkbaar hoger blijven dan in 2008 (behalve voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest): 8,5 % in Vlaanderen (+ 1,1 punt ten opzichte van 2008), 20,2 % in Brussel (+ 0,1 punt) en 18,9 % in Wallonië (+1,8 punt). Die cijfers stemmen overeen met respectievelijk 266 400, 112 100 en 319 400 werklozen.

We preciseren dat die projecties van regionale werkloosheidsgraden met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd om diverse redenen, met name:

- De hypothesen inzake hoge migratiesaldi die men in de jongste bevolkingsvooruitzichten op middellange termijn toepast;
- De moeilijkheid om sommige recente ontwikkelingen van de activiteitsgraden (in het bijzonder in Brussel) te verklaren en bijgevolg de impact van die ontwikkelingen op de middellangetermijnprojectie van de regionale activiteitsgraden te ramen;
- De vraag of sommige fenomenen die, vooral in Wallonië, de groei van de beroepsbevolking recentelijk hebben afgeremd, voorlopig dan wel permanent zijn (wat al dan niet een inhaalbeweging inhoudt);
- De zeer grote gevoeligheid van de Brusselse werkloosheidsgraad voor de verwachte evolutie van de pendelarbeid, die steunt op een projectie bij ongewijzigd beleid.

---

²⁸ En bijna identiek wat betreft de binnenlandse werkgelegenheid: gemiddeld 1,0 % per jaar tijdens de periode 2012-2015 voor Wallonië en 1,1 % voor Vlaanderen.

²⁹ Meer bepaald de Waalse werkloosheidsgraad zou lichtjes stijgen in 2012 en 2013, en lichtjes dalen in 2014 en 2015.

RECENTE EVOLUTIES OP DE ARBEIDSMARKT

De regionale vooruitzichten worden vooralsnog top-down opgesteld, vertrekkend van gegeven nationale vooruitzichten op middellange termijn. Die laatste werden weliswaar gepubliceerd in mei, maar geproduceerd op basis van arbeidsmarktinformatie tot en met het derde kwartaal van 2009 voor de werkgelegenheid en tot en met het vierde kwartaal van 2009 voor de werkloosheid. Op dit moment beschikt men over een eerste raming van de werkgelegenheid voor het eerste kwartaal van 2010 en over werkloosheidsinformatie tot en met mei 2010. Daaruit blijkt dat de arbeidsmarkt op korte termijn beduidend gunstiger geëvolueerd is dan verwacht ten tijde van het opstellen van de nationale vooruitzichten op middellange termijn.

Zo is in seizoensgezuiverde termen de werkloosheid tussen december van vorig jaar en mei van dit jaar zelfs licht gedaald in Wallonië en in Vlaanderen (hoewel zij bleef toenemen in Brussel). In Vlaanderen zorgt de gevoelige stijging die plaatsvond in de loop van vorig jaar weliswaar nog voor een sterker positief overloopeffect dit jaar dan in beide andere regio's. Hoewel met die regionale differentiatie (zowel qua overloopeffecten als qua meest recente evoluties) rekening werd gehouden in deze regionale vooruitzichten, blijft het zo dat een aanzienlijk overschat nationaal totaal gerespecteerd wordt. Dat zorgt ongetwijfeld eveneens voor een overschatting van de werkloosheidsevolutie in alle drie regio's voor het lopende jaar.

De overschatting van de werkloosheidsevolutie op nationaal vlak zou zowel toe te schrijven zijn aan een nog zwakkere (dan eerder verwachte) ontwikkeling van de beroepsbevolking als aan een minder sterke (dan verwachte) inzinking van de werkgelegenheid. Die laatste ontwikkeling zou echter niet zozeer te maken hebben met een foute inschatting van de groei of van het arbeidsvolume, maar veeleer verklaard worden door een minder sterke herneming van de arbeidsduur dan eerder verwacht. Indien we er nog steeds van uit blijven gaan dat de economische crisis geen permanente effecten heeft op de gemiddelde arbeidsduur, zou dat betekenen dat de impact van de economische crisis op de werkgelegenheid verschoven wordt in de tijd, met een sterkere herneming van de arbeidsduur en een minder sterke herneming van de werkgelegenheid tijdens de periode 2011-2012 dan oorspronkelijk verwacht. A priori zou dat (weliswaar belangrijk) verschil in timing dus weinig veranderen aan zowel de nationale als de regionale inschatting van de arbeidsmarkttoestand op middellange termijn.

Wat de sterkere inzinking van de beroepsbevolking betreft, die zou eveneens een tijdelijk karakter kunnen hebben (zoals een nog sterker conjunctureel effect op de instroom in de arbeidsmarkt), maar lijkt, naarmate er meer informatie vrijkomt, toch eerder te wijzen op een meer duurzaam fenomeen, dat bv. verklaard zou kunnen worden door een sterker dan verwachte impact op de administratieve cijfers van de volgehouden politiek van striktere opvolging van het actief zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen. De daaruit voortvloeiende uitsluitingen van het recht op uitkering zouden het aantal administratief gemeten werklozen (en dus ook de administratief gemeten beroepsbevolking) negatief beïnvloeden, voor zover weliswaar de betrokkenen niet heringeschreven worden als niet werkende werkzoekende van zodra zij een beroep doen op OCMW-steun. Indien die indruk bevestigd wordt, zouden zowel beroepsbevolking als (administratief gemeten) werkloosheid ook op middellange termijn enigszins overschat kunnen zijn in deze regionale vooruitzichten.

4. Gedetailleerde resultaten per gewest

4.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

4.1.1. Macro-economische evoluties

Deze regionale economische vooruitzichten doen enkele bijzonderheden tot uiting komen die deels voortvloeien uit de specifieke activiteitenstructuur van elk gewest. De kenmerken van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest komen tot uiting in zowel de omvang van bepaalde evoluties, als gevolg van de relatief beperkte omvang van de Brusselse economie, als in hun chronologie, met name wegens het meer uitgesproken tertiair karakter van de productiestructuur van dit gewest.

De evoluties in de financiële sector zijn over het algemeen ook geneigd een belangrijke invloed uit te oefenen op de Brusselse economische performantie. Tussen 2007 en 2009 was de bijdrage van de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' tot de activiteitsgroei negatief (-0,1 procentpunt). In 2008, toen zowel de nationale als de internationale economische context snel verslechterde, bleef de Brusselse bbp-groei op 1,7 %. In termen van toegevoegde waarde heeft de economische activiteit zich versterkt, gedeeltelijk door het einde van de transitieschok die de productie van uitrustingsgoederen beïnvloedde in 2007 (en waarvan de bijdrage tot de groei verbeterde met 0,8 procentpunt in 2008). De opleving van de groei was eveneens te danken aan de opvallend grote bijdrage van de bedrijfstak 'overige marktdiensten' in 2008.

Tabel 8: Voornaamste macro-economische resultaten: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	Gemiddelden							
	2008	2009	2010	2011	2012- 2015	1995- 2001	2002- 2008	2009- 2015
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	1,7	-2,5	1,3	1,4	2,0	2,5	1,9	1,2
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	2,0	-2,5	1,4	1,4	2,1	2,5	1,9	1,3
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)	8,9	-1,8	-0,8	0,5	2,7	4,5	3,0	1,3
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)	-0,2	-2,7	2,9	1,7	0,9	1,7	1,6	0,8
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakken) (1) (3)	-2,1	0,6	-0,8	0,2	1,2	0,7	-0,2	0,7
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (4)	680,7	678,9	672,4	672,2	704,8	625,6	661,6	684,5
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	13,1	-1,8	-6,4	-0,2	8,1	5,6	3,9	3,4
6.1.c. Wijziging in %	2,0	-0,3	-0,9	-0,0	1,2	0,9	0,6	0,5
6.2. Werkgelegenheidsgraad (4)	57,8	57,2	56,2	56,2	57,9	54,0	56,7	56,9

						Gemiddelden		
	2008	2009	2010	2011	2012- 2015	1995- 2001	2002- 2008	2009- 2015
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Werkloosheid,definitie FPB, in duizendtallen (4)	102,6	109,3	119,0	119,8	112,1	86,9	103,0	115,7
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (4)	92,0	99,3	109,4	110,1	100,9	74,2	89,8	105,5
6.3.c. Werkloosheidsraad, concept FPB (4)	20,1	21,1	22,6	22,5	20,2	20,5	21,2	21,5
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. Oudere werklozen (4)	18,4	19,5	21,2	21,1	18,6	18,1	19,0	20,0

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. investeringen in gebouwen.

(3) Loonkosten na aftrek van loonsubsidies.

(4) In de kolom 2012-2015 wordt de waarde op het einde van de periode (2015) weergegeven.

In 2009 zou de economische crisis het geheel van marktbedrijfstakingen treffen – met uitzondering van ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ – en leiden tot een sterke achteruitgang van het Brussels bbp. Met -2,5 % is die daling dus minder uitgesproken dan voor België als geheel (-3,0 %), met name door het relatief beperkte gewicht van de industrie in Brussel. In 2010 en 2011 zou de geleidelijke terugkeer naar een positieve groei van de marktdiensten een geleidelijk herstel van de Brusselse economie in de hand werken. Zodoende zou de bbp-groei in de hoofdstad stijgen van 1,3 % in 2010 tot 1,4 % in 2011.

De evolutie van de werkgelegenheid reageert met enige vertraging op de evolutie van de economische activiteit. Die vertraging zou echter versterkt worden door zogenaamde anticrisismaatregelen die de ondernemingen in staat stellen hun personeelsbestand te behouden en tegelijkertijd het arbeidsvolume te verlagen door de arbeidsduur te beperken. Op die manier zou de forse daling van de regionale activiteit zich uiten in een beperkte daling van de binnenlandse werkgelegenheid in 2009 (-0,3 %) die echter verder toeneemt in 2010 (-0,9 %). Over die twee jaren samen, zou die evolutie overeenstemmen met het verdwijnen van 8 200 arbeidsplaatsen. In 2011, in een context van gematigder herstel van de economische activiteit, zou het niveau van de Brusselse werkgelegenheid, dat zich zou stabiliseren (0,0 %), niet de gunstige evolutie die in de overige twee gewesten verwacht wordt, laten optekenen.

Nadien zou het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een heropleving kennen die gekoppeld is aan het verwachte algemeen herstel in het Rijk en de groei van het regionaal bbp doet toenemen tot een niveau dat het peil van voor de crisis benadert (gemiddeld 2,0 % over de periode 2012-2015 tegenover 1,9 % over de periode 2002-2008). Die groeitrends reflecteren vooral de lichte verbetering van de bijdrage van de marktdiensten tot de groei maar eveneens de vertraging in de achteruitgang van het aandeel van de industriële sectoren wiens activiteit op licht positieve wijze zou bijdragen tot de groei. De verwachte groei zou evenwel lager blijven dan tijdens de periode 1995-2001 die gekenmerkt werd door de zeer snelle expansie van de financiële sector en de informatietechnologie

Ondanks een bijzonder ongunstige economische context en verscheidene opeenvolgende jaren van toenemende productiecapaciteit, zou de inkrimping van de Brusselse investeringen in 2009 en 2010 niettemin beperkt blijken (-2,6 % over de twee jaren samen, ten opzichte van -5,9 % voor

België als geheel). Hoewel de Brusselse bedrijven in 2011 slechts in beperkte mate opnieuw zouden beginnen investeren, zou de herstelperiode 2012-2015 gekenmerkt worden door een sterke groei van de bruto-investeringen in het Brussels gewest. Die toename zou nauwelijks onder het nationaal gemiddelde liggen (gemiddelde groei van 2,7 % in Brussel, ten opzichte van 2,8 % in België) en in lijn liggen met de gemiddelde groei tijdens de periode 2002-2008 (3,0 %). De investeringen zouden bijdragen tot een opbloei van de economische activiteit die de stijging van de werkgelegenheid bevordert.

De toegevoegde waarde in alle bedrijfstakken samen zou over de periode 2012-2015 gemiddeld met 2,1 % stijgen, terwijl de productiviteitsgroei in de marktbedrijfstakken over diezelfde periode 0,9 % per jaar zou bedragen (ten opzichte van 1,3 % in het Rijk). Op middellange termijn zou de Brusselse groei meer werkgelegenheid opleveren dan in het verleden. De werkgelegenheid zou stijgen met een gemiddeld 1,2 % per jaar, wat overeenkomt met een totaal van 32 600 nieuwe arbeidsplaatsen tussen 2012 en 2015.

De reële loonkosten per hoofd zouden in Brussel relatief sterk terugvallen tijdens de crisisperiode 2008-2010 (gemiddeld -0,8 % per jaar, tegenover -0,6 % in de rest van het Rijk) als gevolg van de sterke daling in 2008 (-2,1 %). Nadien zou het groeitempo van de loonkosten opnieuw positief worden: gematigd in 2011 (0,2 %) en dicht bij het nationaal gemiddelde op middellange termijn (gemiddelde jaarlijkse groei van 1,2 % over de periode 2012-2015, tegenover 1,2 % in het Rijk). Toch is er sprake van een groeiversnelling van de Brusselse arbeidskosten tijdens de laatste jaren van de projectieperiode.

Ten slotte, alvorens in te gaan op het arbeidsaanbod en de werkloosheidsvooruitzichten op middellange termijn, moeten we erop wijzen dat Brussel – zoals reeds werd benadrukt in deel 2 van hoofdstuk 2 – zich van de twee andere Belgische gewesten onderscheidt door een snellere bevolkingsontwikkeling, sinds het midden van de jaren '90, in het bijzonder door een ruimschoots positieve netto-immigratie. In projectieperiode zou de bevolking op arbeidsleeftijd hierdoor jaarlijks toenemen met 1,1 % (zie tabel 7). De middellangetermijnprojectie van de beroepsbevolking volgt na 2010 grotendeels die van de bevolking op arbeidsleeftijd, terwijl de eerste projectiejaren toch gekenmerkt worden door een sterkere groei. Met een gemiddelde groei van 1,0 % over de periode 2012-2015 zou de beroepsbevolking minder snel stijgen dan de werkende beroepsbevolking (stijging met 1,8 % tussen 2012 en 2015, tegenover 1,1 % in het Rijk). Die laatste zou voordeel halen uit een snelle groei van de regionale arbeidsvraag, terwijl de binnenlandse werkgelegenheid stijgt met 1,2 % en niet gecompenseerd zou worden door een overeenkomstige ontwikkeling van de netto inkomende pendelarbeid. Zodoende zou de werkgelegenheid onder de Brusselse ingezetenen nog verder stijgen. Het aantal werklozen zou tevens dalen met ongeveer 7 600 personen. De werkloosheidsgraad, die door toedoen van de crisis vooral in het begin van de projectieperiode zou stijgen en zijn hoogtepunt (22,6 %) zou bereiken in 2010, zou vanaf 2011 beginnen dalen en tegen het einde van de periode 20,2 % bedragen (een cijfer dat nauwelijks hoger ligt dan in 2008, namelijk 20,1 %). Op die manier zou

de werkgelegenheidsgraad op het einde van de projectieperiode opnieuw het niveau van voor de crisis benaderen (57,8 % in 2008).

4.1.2. Evoluties per bedrijfstak

Tabel 9 bevat de sectorale structuur van de Brusselse economie, zowel naar bruto toegevoegde waarde als naar (binnenlandse) werkgelegenheid. Gegeven de duur van de projectieperiode zouden er geen aardverschuivingen optreden in de economische structuur. Desalniettemin loont het de moeite om enkele ontwikkelingen van naderbij te bekijken.

Zo zou het belang van de secundaire bedrijfstakken (i.e. 'energie', verwerkende nijverheid en 'bouw') in de totale Brusselse toegevoegde waarde zijn neerwaartse trend verderzetten: van 12,1 % in 2008 naar 11,5 % in 2015. Ook het aandeel van de niet-verhandelbare diensten (voornamelijk 'openbare diensten en onderwijs') zou dalen, namelijk van 15,8 % in 2008 naar 15,5 % in 2015. Het zijn de marktdiensten waarvan het aandeel zou toenemen in de projectieperiode (van 71,9 % in 2008 naar 72,9 % in 2015).

Tabel 9: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

(In procent van het regionale otaal)	Bruto toegevoegde waarde in volume(1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2008	2015	1980	2008	2015
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1
2. Energie	3,3	4,8	4,9	1,6	1,0	1,0
3. Verwerkende nijverheid	9,7	5,3	4,6	13,5	4,6	3,4
a. Intermediaire goederen	2,7	1,6	1,3	3,8	1,3	0,9
b. Uitrustingsgoederen	2,8	1,5	1,3	4,1	1,4	1,0
c. Verbruiksgoederen	4,4	2,2	2,0	5,6	2,0	1,6
4. Bouw	3,6	2,0	2,0	5,0	2,9	3,0
5. Marktdiensten	63,1	71,9	72,9	56,9	65,6	67,1
a. Vervoer en communicatie	6,8	10,9	11,5	9,6	7,4	6,8
b. Handel en horeca	24,5	11,5	10,5	19,1	15,2	14,7
c. Krediet en verzekeringen	9,3	18,8	19,8	9,8	9,4	8,7
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	3,9	4,3	4,9	5,0	8,6	10,0
e. Overige marktdiensten	23,6	26,6	26,5	13,4	24,9	26,8
6. Niet-verhandelbare diensten	20,7	15,8	15,5	22,9	25,8	25,5
7. Totaal	100,4	99,8	99,9	100,0	100,0	100,0

(1) Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100 %.

Hoewel het voornamelijk de secundaire bedrijfstakken zijn waarvan het belang in de totale bruto toegevoegde waarde zou afnemen tijdens de projectieperiode, zou de grootste afname teruggevonden worden bij de tertiaire bedrijfstak 'handel en horeca' (van 11,5 % in 2008 naar 10,5 % in 2015). Wat de industriële bedrijfstakken betreft, zou het de bedrijfstak 'intermediaire goederen' zijn waarvan het aandeel het meest afneemt (van 1,6 % in 2008 naar 1,3 % in 2015).

De bedrijfstakken met toenemende aandelen in de bruto toegevoegde waarde zijn vooral terug te vinden in de tertiaire sector. Het betreft de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' (van 10,9 % in 2008 naar 11,5 % in 2015), 'krediet en verzekeringen' (van 18,8 % in 2008 naar 19,8 % in 2015) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (van 4,3 % in 2008 naar 4,9 % in 2015). Ook de secundaire bedrijfstak 'energie' zou een licht hoger belang optekenen in 2015. Het aandeel van de grootste tertiaire bedrijfstak 'overige marktdiensten' zou zich stabiliseren rond 26,5 % (2015).

Ook naar werkgelegenheid gemeten zou het aandeel van de industriële bedrijfstakken afnemen gedurende de projectieperiode. Het belang van de secundaire tewerkstelling zou dalen van 8,5 % in 2008 naar 7,4 % in 2015. Die daling zou vooral plaatsvinden in de verwerkende nijverheid; het aandeel van de bedrijfstakken 'energie' en 'bouw' zou stabiel blijven (respectievelijk rond 1,0 % en 3,0 %). Het aandeel van de verwerkende nijverheid in de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid zou met 1,2 procentpunt dalen (van 4,6 % in 2008 naar 3,4 % in 2015). Deze daling zou relatief gelijkmatig gespreid zijn over de drie bedrijfstakken: het aandeel van 'intermediaire goederen', 'uitrustingsgoederen' en 'verbruiksgoederen' zou telkens met 0,4 procentpunt zakken over de projectieperiode.

Ook van een aantal tertiaire bedrijfstakken zou het werkgelegenheidsaandeel dalen, met name van 'vervoer en communicatie', 'handel en horeca', 'krediet en verzekeringen' en de niet-verhandelbare diensten. In zijn geheel zou het aandeel van de tertiaire bedrijfstakken in de Brusselse werkgelegenheid echter stijgen van 91,4 % in 2008 naar 92,6 % in 2015. Het aandeel van de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' zou fors toenemen (respectievelijk van 8,6 % en 24,9 % in 2008 naar 10,0 % en 26,8 % in 2015). De 'overige marktdiensten' zouden dan de 'niet-verhandelbare diensten' voorbijsteken als bedrijfstak die het grootste aantal mensen tewerkstelt in het Brusselse Gewest.

In wat volgt wordt vooral de nadruk gelegd op een analyse van de bijdrages van de verschillende bedrijfstakken aan de Brusselse economische groei (zie tabellen in bijlage) en de groei van de werkgelegenheid en bruto toegevoegde waarde per bedrijfstak. In eerste instantie wordt even teruggekomen op het crisisjaar 2009, om daarna de bronnen van het economische herstel te bespreken.

In 2009 zou de groei van de Brusselse bruto toegevoegde waarde -2,5 % bedragen hebben. De bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en de niet-verhandelbare diensten uitgezonderd, zouden alle bedrijfstakken negatieve groeicijfers opgetekend hebben. De bedrijfstakken die het meest zouden hebben bijgedragen tot de achteruitgang van de economische activiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn 'handel en horeca' (groeibijdrage van -0,9 procentpunt) en 'overige marktdiensten' (-0,9 procentpunt). Samen zouden ze aldus ongeveer 70 % van de achteruitgang van de economische activiteit verklaren. De bedrijfstak 'overige marktdiensten' vooral door zijn groot gewicht in de Brusselse economie (ongeveer 26,5 %, zie tabel 9) in combinatie met een groei van -3,2 %. De bedrijfstak 'handel en

horeca' voornamelijk door de sterk negatieve groei die het zou hebben gekend in 2009 (-7,3 %, zie tabel 10). Verder zouden ook de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid sterk negatieve groeicijfers genoteerd hebben (van -7,7 % tot -9,6 %), maar het belang van deze bedrijfstakken in de Brusselse economie is beperkt.

De groei van de bruto toegevoegde waarde in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou herstellen in 2010 en op 1,4 % uitkomen. De trekkers van deze herneming zijn de twee grootste bedrijfstakken in termen van bruto toegevoegde waarde: 'overige marktdiensten' en 'krediet en verzekeringen'. Hun groeibijdrages zouden respectievelijk 0,4 procentpunt en 0,3 procentpunt bedragen. De bruto toegevoegde waarde gecreëerd in de verwerkende nijverheid zou slechts licht groeien in 2010 (0,3 %). In de marktdiensten daarentegen zou de groei al oplopen tot 1,7 %. De bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou de hoogste groei neerzetten (3,3 %).

De (binnenlandse) werkgelegenheid zou verder afnemen in 2010 en dit aan een sterker ritme dan in 2009 (respectievelijk -0,9 % en -0,3 %). Relatief gezien zou de grootste werkgelegenheidsdaling plaatsvinden in de verwerkende nijverheid (-6,8 %), en dan voornamelijk in de bedrijfstak 'intermediaire goederen' (-9,9 %). In de marktdiensten zou de werkgelegenheid met 1,0 % terugvallen. De werkgelegenheid in de Brusselse economie zou slechts in één bedrijfstak toenemen, met name in de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,3 %).

In 2011 zou de groei van de Brusselse bruto toegevoegde waarde zich stabiliseren op 1,4 %. De marktdiensten zouden de belangrijkste motor zijn van deze toename in de economische activiteit. De groeibijdrage van de marktdiensten zou 1,1 procentpunt bedragen en daarmee voor ongeveer 80 % van de economische groei zorgen. Het zouden opnieuw de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (groeibijdrage van 0,6 procentpunt) en 'krediet en verzekeringen' (0,2 procentpunt) zijn die de voornaamste groeibijdrages leveren. De bedrijfstakken 'bouw' (3,3 %) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (1,6 %) zouden de sterkste groeiprestatie neerzetten.

De werkgelegenheids groei zou in 2011 stabiel blijven (-0,0 %). De werkgelegenheid zou het meest toenemen in de bedrijfstakken 'bouw' (2,2 %) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,0 %). De werkgelegenheid zou afnemen in o.a. de verwerkende nijverheid (-4,0 %), de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' (-1,4 %) en de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' (-1,0 %). De werkgelegenheid in de marktdiensten zou in 2011 niet toenemen (0,0 %).

Op middellange termijn (2012-2015) zou de economische groei in het Brusselse Gewest 2,1 % bedragen (bruto toegevoegde waarde). De belangrijkste bijdragen tot deze groei zouden geleverd worden door de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (groeibijdrage van 0,6 procentpunt), 'krediet en verzekeringen' (0,4 procentpunt) en 'vervoer en communicatie' (0,4 procentpunt). Gezamenlijk zouden ze verantwoordelijk zijn voor ongeveer 65 % van de groei

van de bruto toegevoegde waarde. De economische groei in de verwerkende nijverheid zou blijven slabakken (0,5 % tijdens de periode 2012-2015), terwijl de groei in de marktdiensten sterk zou hernemen (2,5 % tijdens de periode 2012-2015). Hoge groeivoeten zouden vooral genoteerd worden in de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' (4,1 %) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,3 %).

De werkgelegenheidsgroei zou 1,2 % bedragen op het einde van de projectieperiode (2012-2015). De werkgelegenheidscreatie zou voornamelijk plaatsvinden in de marktdiensten (1,7 %). Bedrijfstakken met een hoge geraamde werkgelegenheidsgroei zijn o.a. 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,1 %) en 'overige marktdiensten' (2,6 %). In 2012-2015 zou de werkgelegenheid nog steeds achteruitgaan in de verwerkende nijverheid (-2,5 %).

Tabel 10: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	Gemiddelden							
	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Landbouw								
Toegevoegde waarde in volume	-4,1	-0,0	1,1	1,2	1,6	-4,5	0,9	1,2
Bruto-investeringen in volume	-34,6	14,0	-10,4	3,3	1,1	-1,6	29,1	1,6
Werkgelegenheid	2,3	5,7	5,4	-2,7	0,3	0,4	1,7	1,4
Reële productiviteit per hoofd	-6,3	-5,4	-4,1	4,1	1,2	-4,1	-0,4	-0,1
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,7	-0,6	-1,2	-1,5	-1,1	-2,6	1,6	-1,1
2. Energie								
Toegevoegde waarde in volume	-1,2	-0,3	2,7	1,3	1,5	6,5	5,0	1,4
Bruto-investeringen in volume	8,1	-7,8	3,0	4,2	2,4	-10,5	26,1	1,3
Werkgelegenheid	4,0	4,7	-0,2	-1,2	0,0	-0,1	0,7	0,5
Reële productiviteit per hoofd	-5,0	-4,7	2,9	2,5	1,5	6,5	4,4	0,9
Reële loonkost per hoofd (1)	-5,1	7,6	-0,5	0,2	1,0	2,0	-0,9	1,6
3. Verwerkende nijverheid								
Toegevoegde waarde in volume	5,7	-7,7	0,3	0,6	0,5	0,2	-1,1	-0,7
Bruto-investeringen in volume	-4,1	-21,1	-3,1	7,7	3,5	4,4	-3,6	-0,3
Werkgelegenheid	-4,1	-4,9	-6,8	-4,0	-2,5	-1,3	-5,1	-3,7
Reële productiviteit per hoofd	10,3	-3,0	7,6	4,8	3,1	1,6	4,1	3,1
Reële loonkost per hoofd (1)	-4,8	-6,7	-0,5	3,4	1,3	1,2	2,8	0,2
a. Intermediaire goederen								
Toegevoegde waarde in volume	3,3	-9,6	2,8	-0,4	-0,9	0,5	1,0	-1,6
Bruto-investeringen in volume	-4,9	-41,9	-1,2	11,4	5,4	20,2	-0,9	-1,5
Werkgelegenheid	1,5	-5,7	-9,9	-5,8	-3,0	-3,5	-2,5	-4,8
Reële productiviteit per hoofd	1,8	-4,1	14,1	5,7	2,2	4,5	3,6	3,5
Reële loonkost per hoofd (1)	-4,6	0,8	0,7	3,2	1,5	2,3	0,8	1,5
b. Uitrustingsgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	18,4	-7,8	0,8	1,1	1,5	1,1	-1,3	-0,0
Bruto-investeringen in volume	23,7	-14,2	-13,4	10,8	1,4	7,2	-2,7	-1,6
Werkgelegenheid	-10,6	-5,4	-7,4	-3,9	-3,7	-0,1	-6,5	-4,5
Reële productiviteit per hoofd	32,5	-2,5	8,8	5,3	5,3	1,3	5,1	4,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-6,4	-15,7	0,9	5,1	1,4	0,2	7,8	-0,6
c. Verbruiksgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	0,3	-6,3	-2,0	1,1	1,0	-0,5	-1,6	-0,4
Bruto-investeringen in volume	-12,9	-6,4	0,4	4,6	3,3	-2,0	-2,6	1,7
Werkgelegenheid	-2,6	-4,0	-4,3	-3,0	-1,4	-0,8	-5,2	-2,4
Reële productiviteit per hoofd	3,0	-2,4	2,4	4,2	2,5	0,3	3,8	2,0
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,2	-1,8	-1,9	2,1	1,6	1,7	-0,1	0,7
4. Bouw								
Toegevoegde waarde in volume	-0,3	-4,6	-1,3	3,3	1,8	1,1	0,4	0,6
Bruto-investeringen in volume	20,5	-3,9	-12,0	26,7	9,2	4,7	12,7	6,8
Werkgelegenheid	4,4	0,9	0,2	2,2	0,6	-1,3	0,3	0,8
Reële productiviteit per hoofd	-4,4	-5,5	-1,5	1,0	1,1	2,5	0,2	-0,2
Reële loonkost per hoofd (1)	1,5	2,3	0,7	1,3	1,0	1,1	-0,6	1,2

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)

Gemiddelden

	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	2,0	-2,9	1,7	1,6	2,5	2,9	2,0	1,5
Bruto-investeringen in volume (2)	9,6	-1,1	-0,5	-1,8	3,0	8,9	2,4	1,2
Werkgelegenheid	2,5	-0,2	-1,0	0,0	1,7	1,4	0,8	0,8
Reële productiviteit per hoofd	-0,5	-2,7	2,7	1,5	0,8	1,5	1,3	0,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,7	1,0	-0,9	0,0	1,2	0,6	-0,4	0,7
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	0,2	-3,4	0,6	1,3	4,1	6,9	1,6	2,1
Bruto-investeringen in volume	2,9	14,6	0,3	-16,3	3,7	7,9	-0,1	1,9
Werkgelegenheid	-0,1	-3,2	-3,1	-1,4	0,5	2,1	-2,0	-0,8
Reële productiviteit per hoofd	0,3	-0,3	3,8	2,7	3,6	4,7	3,7	3,0
Reële loonkost per hoofd (1)	1,8	0,3	-0,4	2,0	1,4	3,0	0,0	1,1
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	-0,8	-7,3	1,7	0,8	1,2	-1,4	0,3	0,0
Bruto-investeringen in volume	6,8	-0,2	-4,2	-0,0	2,8	2,8	1,8	0,9
Werkgelegenheid	0,8	-0,8	-1,5	-0,7	0,8	-0,8	0,2	0,0
Reële productiviteit per hoofd	-1,6	-6,6	3,2	1,4	0,5	-0,6	0,2	-0,0
Reële loonkost per hoofd (1)	-2,0	3,2	0,6	-0,3	1,3	0,1	-0,8	1,2
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	-0,1	-0,8	2,1	1,6	2,9	4,8	4,2	2,1
Bruto-investeringen in volume	13,0	-2,1	-1,2	1,4	2,3	16,6	2,8	1,0
Werkgelegenheid	-2,9	-2,0	-1,6	-1,0	0,1	0,3	-0,3	-0,6
Reële productiviteit per hoofd	3,0	1,2	3,8	2,6	2,7	4,4	4,4	2,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-2,4	1,2	-1,6	0,6	1,2	0,9	-0,1	0,7
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	1,6	4,6	3,3	1,6	3,3	4,0	0,9	3,2
Bruto-investeringen in volume	6,5	3,2	2,0	4,1	2,4	5,8	2,8	2,7
Werkgelegenheid	2,3	2,3	2,3	2,0	3,1	2,6	1,7	2,7
Reële productiviteit per hoofd	-0,7	2,3	1,0	-0,4	0,2	1,4	-0,8	0,5
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,0	1,9	-1,7	0,6	1,7	-0,7	0,7	1,1
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	5,2	-3,2	1,5	2,0	2,1	2,5	2,1	1,2
Bruto-investeringen in volume (2)	11,7	-7,0	0,0	2,3	3,3	8,4	6,7	1,2
Werkgelegenheid	6,7	0,9	-1,1	0,6	2,6	2,9	2,3	1,6
Reële productiviteit per hoofd	-1,4	-4,1	2,6	1,5	-0,5	-0,4	-0,2	-0,3
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,6	-0,0	-0,8	-0,7	1,5	0,6	-0,4	0,6
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	2,1	0,1	0,7	0,8	1,4	1,0	2,1	1,0
Bruto-investeringen in volume	5,1	4,9	-4,5	17,8	-2,0	-3,6	36,6	1,4
Werkgelegenheid	1,5	-0,0	0,0	0,2	0,5	0,7	1,5	0,3
Reële productiviteit per hoofd	0,6	0,1	0,7	0,6	0,9	0,3	0,6	0,7
Reële loonkost per hoofd (1)	0,9	4,6	-0,3	1,2	0,9	1,8	1,2	1,3
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	2,0	-2,5	1,4	1,4	2,1	2,5	1,9	1,3
Bruto-investeringen in volume (2)	8,9	-1,8	-0,8	0,5	2,7	4,5	3,0	1,3
Werkgelegenheid	2,0	-0,3	-0,9	-0,0	1,2	0,9	0,6	0,5
Reële productiviteit per hoofd	0,0	-2,3	2,4	1,5	0,9	1,5	1,3	0,8
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,3	1,7	-0,7	0,5	1,1	1,0	0,1	0,8

(1) Loonkost na aftrek van loonsubsidies.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

4.2. Vlaams Gewest

4.2.1. Macro-economische evoluties

Voor het uitbreken van de crisis kon de Vlaamse economie nog ruimschoots profiteren van de zeer gunstige ontwikkeling van de internationale conjunctuur. In 2007 kon het gewest met een volumegroei van het bbp van 3,7 % de beste groeiscore optekenen sinds 2000. Doch, in dat jaar kwam er ook een einde aan de fase van wereldwijde hoogconjunctuur. In 2008 werden de problemen op de financiële markten groter en de crisis uitte zich geleidelijk in een reële inkrimping van de activiteit en de wereldhandel. Dat klimaat van onzekerheid begon al heel snel te wegen op de Vlaamse economie die, meer nog dan de andere gewesten, afhankelijk is van de buitenlandse afzetmarkten. Terwijl de binnenlandse werkgelegenheid in 2008 nog steeds een krachtige toename vertoonde van ongeveer 48 000 eenheden (of een groei van 1,9 %), werden de eerste effecten van de mondiale economische recessie zichtbaar in de zwakkere activiteitsgroei (0,8 %).

Tabel 11: Voornaamste macro-economische resultaten: Vlaams Gewest

	2008	2009	2010	2011	2012-2015	Gemiddelden		
						1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	0,8	-3,3	1,6	1,9	2,3	2,7	2,1	1,4
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	1,1	-3,4	1,6	1,9	2,4	2,6	2,0	1,4
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)	5,5	-6,3	-0,7	5,3	2,8	3,6	4,2	1,4
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1)	-1,0	-3,1	2,7	1,8	1,4	1,3	1,1	1,0
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1) (3)	-1,6	0,8	-0,9	0,7	1,2	0,9	-0,1	0,8
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (4)	2586,6	2569,5	2550,5	2555,7	2665,4	2294,1	2470,9	2595,5
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	47,6	-17,2	-19,0	5,3	27,4	32,4	25,9	11,3
6.1.c. Wijziging in %	1,9	-0,7	-0,7	0,2	1,1	1,4	1,0	0,4
6.2. Werkgelegenheidsgraad (4)	68,4	67,7	67,0	66,8	69,0	63,7	66,9	67,7
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (4)	221,7	252,6	277,1	294,2	266,4	287,6	271,9	279,1
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (4)	165,7	200,6	229,6	249,0	228,1	216,3	199,7	235,1
6.3.c. Werkloosheidsgraad, definitie FPB (4)	7,4	8,4	9,1	9,6	8,5	10,3	9,2	9,1
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (4)	5,6	6,7	7,7	8,3	7,4	8,0	7,0	7,8

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

(3) Loonkosten na aftrek van loonsubsidies.

(4) In de kolom 2012-2015 wordt de waarde op het einde van de periode (2015) weergegeven.

De sterke terugval van de industriële activiteit eind 2008 en begin 2009 zou hebben geleid tot een ongeziene daling van het Vlaams bbp in 2009 (-3,3 %). In het kielzog van de industrie, zou

het merendeel van de marktbedrijfstakingen hebben bijgedragen tot de inzinking van de groei. Die aanzienlijke inkrimping van de activiteit zou duidelijk een halt toeroepen aan de tot op dat ogenblik nog krachtige investeringsdynamiek. Naast strengere financieringsvoorwaarden werd men immers ook geconfronteerd met sterk dalende vraagvooruitzichten.

De arbeidsproductiviteit per persoon zou na een daling in 2008 (-1 %) verder terugvallen in 2009 (-3,1 %). Die daling zou in 2008 gelinkt zijn aan de gunstige evolutie van de arbeidsmarkt, in een context van activiteitsdaling en, in 2009, aan het relatief goed standhouden van de werkgelegenheid in aantal personen in het begin van de crisis. In navolging van de op nationaal niveau waargenomen evolutie, is het vermoedelijk vooral de arbeidsduur die de impact van de recessie zal ondergaan, aangezien de arbeidsduurdaling in de hand gewerkt wordt door verschillende anticrisismaatregelen. Zelfs al is Vlaanderen het gewest dat het meest getroffen zou zijn in termen van werkgelegenheid, zou de daling van het aantal arbeidsplaatsen al bij al vrij gematigd blijven in 2009 in verhouding tot de omvang van de schok op de activiteit. Die werkgelegenheidsdaling zou -0,7 % bedragen in 2009 of 17 200 personen.

De daling van de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid zou zich in hetzelfde ritme doorzetten in 2010. Verschillende factoren zouden immers wegen op de aanwervingen: de slechts gematigde heropleving van de activiteit (1,6 %), de traditionele vertraging van de evolutie van het aantal arbeidsplaatsen (ten opzichte van de economische activiteit in volume) en de opgebouwde productiviteitsverliezen van de afgelopen jaren. Volgens de resultaten van de projecties, zou het niveau van de gemiddelde productiviteit per hoofd in 2007 niet opnieuw bereikt worden vóór 2011.

In 2009 zou de snellere groei van de loonkosten per hoofd, dan van de productiviteit, leiden tot een sterke daling van de rendabiliteit (hier gemeten op basis van het verschil tussen de toegevoegde waarde en de beloning van werknemers). In werkelijkheid konden de reële lonen in 2009, nadat ze ongunstig beïnvloed werden door de sterke prijsstijgingen in 2008, voordeel halen uit de afkoeling van de inflatie, in combinatie met de vertraagde reactie van de indexering op inflatiebewegingen. De reële loonkosten per hoofd stegen dan ook met 0,8 % in 2009, terwijl de productiviteit daalde. Die contracyclische evolutie van de lonen draagt bij tot stabilisering van de inkomens van de Vlaamse gezinnen tijdens de crisis (zie hoofdstuk 5). Niettegenstaande zou ze kunnen wegen op de dynamiek van de werkgelegenheid en de investeringen op middellange termijn. In 2010 zouden de reële lonen opnieuw dalen, in het verlengde van de vooropgestelde loonmatiging in het Interprofessioneel Akkoord 2009-2010 en zonder nieuwe loonindexering voor het einde van het jaar. Het rendabiliteitsniveau van de marktsector van 2007 zou pas in 2012 opnieuw bereikt worden in Vlaanderen.

Tot slot zorgen de ontwikkelingen op de Vlaamse arbeidsmarkt ervoor dat 2008 een bijzonder gunstig startpunt vormt voor de projectie. De werkgelegenheidsgraad bedroeg dan 68,4 %, terwijl de Vlaamse werkloosheidsgraad een dieptepunt bereikt (7,4 % als de oudere werklozen worden meegeteld en 5,6 % als men zich beperkt tot de niet-werkende werkzoekenden). Met

het losbarsten van de crisis, zou de Vlaamse werkende beroepsbevolking afnemen in 2009 en 2010, niet enkel door de matige daling van de binnenlandse werkgelegenheid, maar ook hetzij in minder mate door de neerwaartse trend van het aantal Vlaamse pendelaars naar de hoofdstad, waar de crisis de werkgelegenheidsopportunities beperkt. In 2011 zou het saldo van de pendelarbeid trouwens nog verder dalen. Hoewel de toename van de arbeidsaanbod ongewoon zwak zou zijn in 2009 en 2010, zou de beroepsbevolking toch met meer dan 17 000 eenheden toenemen. Voor die beide jaren samen, zou het aantal werkzoekenden met ongeveer 55 400 eenheden stijgen ten opzichte van 2008. In 2011, zou die toename van de werkloosheid zich nog voortzetten (met 17 100 eenheden), vooral door het geleidelijk aantrekken van de groei van de beroepsbevolking - zelfs indien gematigd, rekeninghoudend met de onderliggende sociaaldemografische trends - en door de verwachte daling van de pendelarbeid. De werkloosheidsgraad zou zijn hoogste niveau bereiken van de projectieperiode (9,6 %). De werkgelegenheidsgraad zou nog lichtjes dalen tot 66,8 %.

Met een geleidelijk herstel van de binnenlandse vraag, zou 2011 een overgangsjaar zijn voor de economie van het gehele land. Naar het voorbeeld van voorbije periodes van herstel, zou de heropleving in Vlaanderen het krachtigst zijn. De groei van het Vlaams bbp zou 1,9 % bereiken in 2011 en nadien tussen 2012 en 2015 het middellangetermijngroeitrajec volgen van gemiddeld 2,3 % per jaar. De economische activiteit in Vlaanderen zou opnieuw kunnen rekenen op een zeer hoge bijdrage van de bedrijfstak « overige marktdiensten » (0,9 procentpunt tot de groei van de toegevoegde waarde). Er wordt tevens een positieve bijdrage van de verwerkende nijverheid (0,3 procentpunt) verwacht, die evenwel lager is dan op het eind van de jaren negentig.

Op middellange termijn, tussen 2012 en 2015, nemen de investeringen toe met gemiddeld 2,8 % per jaar, dit ritme is lager dan dat uit de recente expansiefase van de productiecapaciteit. Vanaf 2012 zou de binnenlandse werkgelegenheid ook opnieuw aanknopen met een stabiele groei van 1,1 % per jaar, die onder het niveau van de laatste jaren ligt. Het gaat hier om een nettotoename van 27 400 arbeidsplaatsen, die echter ontoereikend is om het geleden verlies tijdens de crisisperiode te kunnen compenseren. De werkgelegenheid dat de Vlaamse economische groei oplevert – of nog de verdeling van die groei tussen productiviteit en werkgelegenheid – zou evolueren overeenkomstig vroegere trends (bijna 12 000 banen per procentpunt groei van het bbp). Ondanks een groei van de loonkosten per hoofd die zou versnellen tegen 2015, zou de gemiddelde stijging van de loonkosten (1,2 %) onder die van de gemiddelde productiviteit (1,4 %) blijven van 2012 tot 2015, wat creatie van banen in de hand werkt.

Binnen de werkgelegenheid, zou het aantal zelfstandigen een positieve maar matige groei optekenen (0,3 % per jaar) tussen 2012 en 2015, terwijl de loontrekkende werkgelegenheid sneller zou toenemen (1,2 %), vooral ondersteund door een zeer sterke stijging binnen de marktdiensten, vooral in de bedrijfstakken « overige marktdiensten » en « gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening ».

Tijdens de periode 2012-2015 zou de Vlaamse beroepsbevolking in totaal toenemen met meer dan 82 000 eenheden (of 0,6 % per jaar). De heropleving van het arbeidsaanbod na de crisis zou dus verslappen op het einde van de projectieperiode onder invloed van de vergrijzing. De Vlaamse werkende beroepsbevolking zou sneller toenemen (1,0 %), doch trager stijgen dan de regionale binnenlandse werkgelegenheid in een context waarin het saldo van de pendelarbeid zich zou stabiliseren (zie deel 3.2.3). De werkloosheidsgraad zou geleidelijk dalen vanaf 2012, tot 8,5 % in 2015. Tegelijk zou de werkgelegenheidsgraad zich herstellen. Gestimuleerd door de vertraging van de bevolking op arbeidsleeftijd op het einde van de periode, zou de werkgelegenheidsgraad zelfs zijn niveau van 2008 overschrijden en een historisch maximum van 69,0 % bereiken in 2015.

4.2.2. Evoluties per bedrijfstak

In tabel 12 wordt de sectorale structuur van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde en de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid weergegeven. Tijdens de relatief beperkte projectieperiode van 7 jaar zouden er geen grote veranderingen zijn in de structuur van de Vlaamse economie, maar zoals hieronder zal blijken zouden trends uit het verleden zich ook in de projectieperiode verderzetten.

In eerste instantie wordt de structuur van de bruto toegevoegde waarde besproken. De afkalving van het aandeel van de secundaire bedrijfstakken (i.e. 'energie', verwerkende nijverheid en 'bouw') zou zich verder zetten. Het aandeel van de secundaire sector zou dalen van 29,0 % in 2008 naar 27,1 % in 2015. Ook het aandeel van de niet-verhandelbare diensten (voornamelijk 'openbare diensten en onderwijs') zou licht afnemen, namelijk van 10,1 % in 2008 naar 9,8 % in 2015. Het belang van de marktdiensten daarentegen zou vrij fors toenemen en bijna 2 procentpunt stijgen (naar 61,3 % in 2015).

Tabel 12: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Vlaams Gewest

(In procent van het regionale totaal)	Bruto toegevoegde waarde in volume(1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2008	2015	1980	2008	2015
1. Landbouw	1,6	1,3	1,3	3,8	2,1	2,0
2. Energie	5,6	2,8	2,6	2,0	0,7	0,7
3. Verwerkende nijverheid	19,2	20,3	18,5	28,0	15,9	12,8
a. Intermediaire goederen	5,6	7,4	6,7	7,4	5,2	4,2
b. Uitrustingsgoederen	5,1	4,6	4,1	6,9	3,8	2,9
c. Verbruiksgoederen	8,9	8,3	7,8	13,7	7,0	5,8
4. Bouw	7,9	5,9	6,0	8,1	6,2	6,2
5. Marktdiensten	50,1	59,4	61,3	40,7	59,7	63,1
a. Vervoer en communicatie	6,6	7,0	7,0	7,6	6,7	6,7
b. Handel en horeca	21,9	15,4	14,9	17,9	17,7	17,2
c. Krediet en verzekeringen	2,1	3,4	3,5	2,2	2,0	1,8
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,2	6,3	7,3	5,4	11,0	13,1
e. Overige marktdiensten	16,1	27,2	28,7	7,6	22,3	24,4
6. Niet-verhandelbare diensten	16,0	10,1	9,8	17,5	15,4	15,2
7. Totaal	100,4	99,8	99,5	100,0	100,0	100,0

(1) Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100 %.

Het aandeel van de bedrijfstak 'intermediaire goederen' in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde zou het meest dalen tijdens de projectieperiode. Het aandeel van deze bedrijfstak zou met ongeveer 10 % terugvallen, van 7,4 % in 2008 naar 6,7 % in 2015. Ook het belang van de andere bedrijfstakken in de verwerkende nijverheid, i.e. 'uitrustingsgoederen' en 'verbruiksgoederen', zou afnemen. De aandelen van de bedrijfstakken 'bouw' en 'energie' zouden ongeveer stabiel blijven.

Binnen de marktdiensten zou enkel het aandeel van de bedrijfstak 'handel en horeca' verminderen, van 15,4 % in 2008 naar 14,9 % in 2015. Het belang in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' en 'krediet en verzekeringen' zou relatief stabiel blijven (respectievelijk 7,0 % en 3,5 % in 2015). De proportioneel grootste toename zou neergezet worden door de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. Het aandeel van deze bedrijfstak zou stijgen van 6,3 % in 2008 naar 7,3 % in 2015. Ook het belang van de grootste tertiaire bedrijfstak, 'overige marktdiensten', zou verder toenemen (van 27,2 % in 2008 naar 28,7 % in 2015).

Wat de werkgelegenheidsstructuur betreft (zie rechterhelft van tabel 12) zou, naar analogie met de bruto toegevoegde waarde, het aandeel van de secundaire bedrijfstakken afnemen tijdens de projectieperiode. In 2015 zou 19,7 % van de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid te vinden zijn in de secundaire sector, tegenover 22,8 % in 2008. De werkgelegenheid in de bedrijfstakken 'bouw' en 'energie' zou stabiel blijven op respectievelijk 6,2 % en 0,7 %. Het aandeel van de verwerkende nijverheid zou met bijna 20 % dalen tegen 2015 (van 15,9 % in 2008 naar 12,8 % in 2015). Deze daling zou relatief gelijkmatig gespreid zijn over de drie bedrijfstakken: de aandelen van de bedrijfstakken 'intermediaire goederen', 'uitrustingsgoederen' en 'verbruiksgoederen' zouden dalen met ongeveer 1 procentpunt en respectievelijk 4,2 %, 2,9 % en 5,8 % bedragen in 2015.

Ook onder de tertiaire bedrijfstakken zouden er een aantal verliezers zijn. Het werkgelegenheidsaandeel van de bedrijfstakken 'handel en horeca', 'krediet en verzekeringen' en de niet-verhandelbare diensten zou afnemen tijdens de projectieperiode (naar respectievelijk 17,2 %, 1,8 % en 15,2 % in 2015). Het aandeel van de tertiaire werkgelegenheid zou echter toenemen van 75,1 % in 2008 naar 78,3 % in 2015. Het zijn de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' die daarvoor zouden zorgen. Hun respectieve aandelen in de Vlaamse werkgelegenheid zou tijdens de projectieperiode stijgen met 2,1 procentpunt. Het aandeel van de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou in 2015 13,1 % bedragen (komende van 11,0 % in 2008). Het aandeel van de 'overige marktdiensten', de grootste bedrijfstak naar werkgelegenheid, zou 24,4 % bedragen in 2015 (komende van 22,3 % in 2008).

Via een analyse van de groeibijdragen (zie tabellen in bijlage) zal getracht worden de bedrijfstakken te identificeren dewelke enerzijds het meest zouden bijgedragen hebben tot de

sterk negatieve economische groei in 2009 (-3,4 % in bruto toegevoegde waarde) en anderzijds zouden bijdragen tot het groeiherstel nadien.

De bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (5,4 %) en 'energie' (3,0 %) zijn de enigen die voor een positieve noot zorgden in 2009. De niet-verhandelbare diensten zouden een nulgroei hebben opgetekend. De bedrijfstakken 'handel en horeca' (groei bijdrage van -1,0 procentpunt), 'overige marktdiensten' (-0,7 procentpunt) en 'intermediaire goederen' (-0,6 procentpunt) zijn de bedrijfstakken die het meest bijdroegen tot de negatieve groei van de bruto toegevoegde waarde in het crisisjaar 2009. Hun gezamenlijke bijdrage zou zo oplopen tot ongeveer 70 % van de totale daling van de in het Vlaams Gewest bruto toegevoegde waarde (-3,4 %). De meest negatieve groeivoeten werden genoteerd zowel in een aantal secundaire als tertiaire bedrijfstakken: 'uitrustingsgoederen' (-9,6 %), 'intermediaire goederen' (-8,8 %), 'handel en horeca' (-6,3 %) en 'vervoer en communicatie' (-6,2 %). Desondanks zou de achteruitgang van de marktdiensten gevoelig minder geweest zijn dan die van de verwerkende nijverheid (-3,0 % tegenover -7,9 %).

In 2010 zou de groei van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde herstellen en 1,6 % bedragen. De hoogste groei bijdragen zouden geleverd worden door de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (groei bijdrage van 0,5 procentpunt) en 'handel en horeca' (0,5 procentpunt), de twee belangrijkste bedrijfstakken van de Vlaamse economie. De verwerkende nijverheid zou slechts licht groeien in 2010 (0,8 %), de marktdiensten daarentegen zouden met 2,2 % groeien en vooral de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,8 %) en 'handel en horeca' (3,1 %) zouden een hoger dan gemiddelde groei neerzetten.

De (binnenlandse) werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest zou in 2010 verder afnemen, en dit op hetzelfde ritme als in 2009 (-0,7 %). De werkgelegenheids groei zou het laagst zijn in de verwerkende nijverheid (-5,2 %) en de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' (-2,2 %). In slechts twee bedrijfstakken zou er werkgelegenheid gecreëerd worden in 2010: in de bedrijfstakken 'energie' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou de werkgelegenheid met respectievelijk 3,6 % en 3,0 % toenemen.

De groei van de bruto toegevoegde waarde zou verhogen tot 1,9 % in 2011. De belangrijkste motor van deze economische groei zouden de marktdiensten zijn. De groei bijdrage van de marktdiensten zou oplopen tot 1,5 procentpunt. Ongeveer 80 % van de extra gecreëerde bruto toegevoegde waarde zou zijn oorsprong vinden in de marktdiensten. Van die marktdiensten zou het de bedrijfstak 'overige marktdiensten' zijn die met 0,8 procentpunt de hoogste groei bijdrage levert. De bedrijfstakken met de hoogste geraamde groei van de bruto toegevoegde waarde zijn 'vervoer en communicatie' (2,9 %) en 'overige marktdiensten' (2,8 %).

De arbeidsmarkt zou in 2011 slechts heel licht herstellen van de economische crisis. De binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaamse Gewest zou groeien met 0,2 %. In de verwerkende nijverheid zouden er nog steeds banen verloren gaan (-3,2 %), terwijl er in de marktdiensten jobs zouden bijkomen (1,1 %), wat een bevestiging zou zijn van de trends van

vóór de crisis. Echter ook in enkele tertiaire bedrijfstakken zou de werkgelegenheid dalen in 2010: bv. 'krediet en verzekeringen' met een werkgelegenheidsgroei van -1,7 %. Het is voornamelijk in de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,7 %) en 'overige marktdiensten' (1,6 %) dat de werkgelegenheid zou toenemen.

Op middellange termijn (2012-2015) zou de economische groei in het Vlaamse Gewest 2,4 % bedragen (bruto toegevoegde waarde). Opnieuw zouden het de marktdiensten zijn die het meest zouden bijdragen tot deze groei. Hun groeibijdrage in de periode 2012-2015 zou 1,8 procentpunt bedragen. De helft hiervan zou worden verwezenlijkt door de bedrijfstak 'overige marktdiensten' (0,9 procentpunt). Verder zouden ook de bedrijfstakken 'handel en horeca' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' een grote groeibijdrage leveren (elk 0,3 procentpunt). Die laatste zou samen met de bedrijfstak 'overige marktdiensten' de hoogste groeien kennen in de periode 2012-2015 (respectievelijk 3,2 % en 3,3 % per jaar). De bruto toegevoegde waarde van de verwerkende nijverheid zou in die periode toenemen met 1,7 % per jaar.

De werkgelegenheidsgroei zou op het einde van de projectieperiode (2012-2015) terug hoger liggen (1,1 %). In enkele secundaire bedrijfstakken ('energie' en verwerkende nijverheid) zou de werkgelegenheid echter nog steeds afnemen. De werkgelegenheidscreatie zou hoofdzakelijk plaatsvinden in de marktdiensten (1,8 %) en meer in het bijzonder in de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,0 %) en de bedrijfstak 'overige marktdiensten' (2,6 %).

Tabel 13: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Vlaams Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	Gemiddelden							
	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Landbouw								
Toegevoegde waarde in volume	0,0	-1,4	1,8	1,1	1,9	2,7	-0,4	1,3
Bruto-investeringen in volume	11,4	-5,0	-1,8	1,5	0,9	-2,3	9,8	-0,3
Werkgelegenheid	-2,3	0,5	0,2	-1,9	-1,0	-1,1	-1,3	-0,7
Reële productiviteit per hoofd	2,4	-1,9	1,7	3,0	2,9	3,8	0,9	2,1
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,1	1,2	1,3	1,2	1,0	0,1	1,6	1,1
2. Energie								
Toegevoegde waarde in volume	-1,5	3,0	-1,3	-0,3	0,3	-0,2	2,4	0,4
Bruto-investeringen in volume	14,6	-9,6	-5,7	1,8	2,5	-2,1	21,0	-0,5
Werkgelegenheid	2,4	3,8	3,6	-0,3	-0,6	-1,8	0,3	0,6
Reële productiviteit per hoofd	-3,8	-0,7	-4,6	0,0	1,0	1,6	2,1	-0,2
Reële loonkost per hoofd (1)	-4,1	6,9	-2,1	0,0	1,6	2,1	1,2	1,6
3. Verwerkende nijverheid								
Toegevoegde waarde in volume	-1,4	-7,9	0,8	1,2	1,7	3,2	0,3	0,1
Bruto-investeringen in volume	-7,8	-10,1	-0,5	5,4	2,7	3,0	-0,9	0,8
Werkgelegenheid	-0,1	-4,6	-5,2	-3,2	-1,2	-0,2	-1,8	-2,6
Reële productiviteit per hoofd	-1,3	-3,5	6,4	4,5	2,9	3,5	2,2	2,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-2,2	-0,8	1,1	2,5	1,4	1,5	-0,0	1,2
a. Intermediaire goederen								
Toegevoegde waarde in volume	-0,7	-8,8	0,2	1,5	1,6	3,8	-0,0	-0,1
Bruto-investeringen in volume	-8,2	-7,5	-1,8	3,4	1,6	6,5	0,6	0,1
Werkgelegenheid	0,8	-4,1	-6,1	-3,4	-0,9	0,2	-0,5	-2,5
Reële productiviteit per hoofd	-1,4	-4,9	6,7	5,1	2,5	3,6	0,5	2,4
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,1	-0,2	1,3	2,5	1,2	2,4	-0,2	1,2
b. Uitrustingsgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-2,0	-9,6	1,5	0,9	1,7	4,6	-1,3	-0,0
Bruto-investeringen in volume	-5,6	-14,6	-1,1	6,4	5,0	6,4	0,3	1,6
Werkgelegenheid	1,0	-5,3	-5,6	-4,1	-2,1	0,7	-2,9	-3,4
Reële productiviteit per hoofd	-2,9	-4,5	7,5	5,2	3,9	3,9	1,7	3,4
Reële loonkost per hoofd (1)	-6,0	-2,1	3,1	3,0	1,6	-0,0	-0,4	1,5
c. Verbruiksgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-1,7	-6,0	1,1	1,0	1,7	1,9	1,7	0,4
Bruto-investeringen in volume	-8,5	-10,7	1,2	7,1	2,7	0,1	-2,1	1,2
Werkgelegenheid	-1,2	-4,6	-4,3	-2,5	-1,0	-0,9	-2,1	-2,2
Reële productiviteit per hoofd	-0,5	-1,5	5,7	3,6	2,7	2,8	3,9	2,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,9	-0,7	-0,2	2,3	1,5	1,7	0,3	1,1
4. Bouw								
Toegevoegde waarde in volume	-0,1	-2,7	0,8	1,9	2,6	2,3	2,7	1,5
Bruto-investeringen in volume	9,7	-6,2	-2,2	1,4	3,1	5,4	6,9	0,8
Werkgelegenheid	2,0	-0,4	-1,0	0,8	0,7	0,4	0,9	0,3
Reële productiviteit per hoofd	-2,1	-2,3	1,8	1,1	1,9	1,9	1,9	1,2
Reële loonkost per hoofd (1)	0,0	2,0	-0,6	0,9	1,5	1,5	0,5	1,2

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)

Gemiddelden

	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	2,1	-3,0	2,2	2,4	2,9	3,0	2,9	1,9
Bruto-investeringen in volume (2)	8,6	-6,0	0,2	4,8	3,4	5,1	5,2	1,8
Werkgelegenheid	2,8	0,2	0,1	1,1	1,8	2,6	2,0	1,2
Reële productiviteit per hoofd	-0,7	-3,1	2,1	1,3	1,0	0,4	0,8	0,6
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,2	1,4	-1,5	0,3	1,4	0,7	-0,0	0,8
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	4,0	-6,2	1,3	2,9	3,0	1,2	1,4	1,4
Bruto-investeringen in volume	17,6	-13,8	0,6	11,0	2,2	4,4	7,6	0,9
Werkgelegenheid	2,1	-1,3	-1,6	0,8	1,4	1,5	0,4	0,5
Reële productiviteit per hoofd	1,9	-5,0	2,9	2,1	1,6	-0,4	1,0	0,9
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,8	2,2	-0,8	0,8	1,1	1,0	0,2	1,0
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	-0,4	-6,3	3,1	1,6	2,0	0,2	2,9	0,9
Bruto-investeringen in volume	-3,2	-3,0	0,4	2,2	3,1	2,4	4,4	1,7
Werkgelegenheid	0,9	-0,8	-0,4	-0,4	0,4	0,6	0,6	0,0
Reële productiviteit per hoofd	-1,3	-5,5	3,5	2,0	1,6	-0,4	2,3	0,9
Reële loonkost per hoofd (1)	0,1	2,2	-1,5	1,3	1,5	0,3	1,2	1,2
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	-5,1	-0,3	-0,6	2,0	2,4	4,6	1,7	1,5
Bruto-investeringen in volume	16,9	-6,0	0,7	-1,6	2,3	14,7	-1,5	0,3
Werkgelegenheid	-3,1	-2,2	-2,2	-1,7	-0,1	0,4	-1,7	-0,9
Reële productiviteit per hoofd	-2,0	1,9	1,7	3,7	2,4	4,3	3,5	2,4
Reële loonkost per hoofd (1)	-2,4	1,6	-1,2	0,9	1,4	-0,9	-0,4	1,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	2,7	5,4	3,8	2,2	3,2	4,7	1,4	3,5
Bruto-investeringen in volume	9,9	0,0	2,3	2,0	2,4	2,0	4,3	2,0
Werkgelegenheid	2,9	3,0	3,0	2,7	3,0	3,2	2,7	2,9
Reële productiviteit per hoofd	-0,2	2,4	0,8	-0,5	0,2	1,4	-1,3	0,5
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,2	1,9	-1,5	0,6	1,8	-0,1	-0,0	1,2
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	3,8	-2,6	1,8	2,8	3,3	4,9	3,8	2,2
Bruto-investeringen in volume (2)	9,6	-3,4	-0,6	3,4	4,7	8,5	6,8	2,6
Werkgelegenheid	5,2	0,1	-0,2	1,6	2,6	5,5	4,0	1,7
Reële productiviteit per hoofd	-1,3	-2,8	2,0	1,1	0,7	-0,5	-0,1	0,4
Reële loonkost per hoofd (1)	-2,6	0,2	-1,2	-0,9	1,4	2,5	-0,9	0,5
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	1,1	0,0	0,7	0,8	1,3	0,5	0,9	1,0
Bruto-investeringen in volume	5,1	4,9	-4,5	17,8	-2,0	1,3	4,1	1,4
Werkgelegenheid	0,8	-0,2	0,0	0,2	0,4	0,6	1,1	0,2
Reële productiviteit per hoofd	0,3	0,3	0,7	0,6	0,9	-0,1	-0,2	0,7
Reële loonkost per hoofd (1)	0,9	4,8	-0,3	1,2	0,9	1,3	1,0	1,3
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	1,1	-3,4	1,6	1,9	2,4	2,6	2,0	1,4
Bruto-investeringen in volume (2)	5,5	-6,3	-0,7	5,3	2,8	3,6	4,2	1,4
Werkgelegenheid	1,9	-0,7	-0,7	0,2	1,1	1,4	1,0	0,4
Reële productiviteit per hoofd	-0,8	-2,7	2,4	1,7	1,4	1,2	1,0	1,0
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,1	1,6	-0,8	0,8	1,2	1,0	0,1	0,9

(1) Loonkost na aftrek van loonsubsidies.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

4.3. Waals Gewest

4.3.1. Macro-economische evoluties

De Waalse economische activiteit werd gunstig beïnvloed door de gunstige economische conjunctuur van 2006 en 2007 (gemiddeld 2,2 %) maar in minder mate dan het gehele land (2,8 %). De duidelijke vertraging van de mondiale vraag vanaf de tweede helft van 2008 liet duidelijk zijn sporen na. Vanaf 2008 vertraagt de groei van de economische activiteit in Wallonië (1 %) net als in het Rijk, terwijl in 2009, op het hoogtepunt van de crisis, de forse achteruitgang van de nationale en internationale economische omgeving Wallonië, net als de overige gewesten, in een diepe recessie heeft doen belanden.

In 2009, het eerste projectiejaar, zou het niveau van het Waals bbp dalen met -2,7 %, aangezien de meeste marktbedrijfstakken – met uitzondering van ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ – en in mindere mate de bedrijfstakken ‘energie’ en ‘krediet en verzekeringen’ zouden bijdragen tot de terugval van de groei. De ‘verwerkende nijverheid’, in het bijzonder de ‘intermediaire goederen’, waarvan de activiteit in ruime mate afhangt van de buitenlandse handel, zou nog steeds te lijden hebben onder de achteruitgang van de belangrijkste Waalse uitvoermarkten. De algemene economische achteruitgang zou ook de dienstensectoren treffen, vooral de zakelijke dienstverlening, die de kern vormt van de bedrijfstak ‘overige marktdiensten’, maar ook ‘handel en horeca’ of ‘vervoer en communicatie’. De Waalse economie zou reeds in 2010 heropleven, in het kielzog van het herstel van de mondiale economische conjunctuur. Het herstel (1,3 %) zou geschraagd worden door de bedrijfstak ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ en door de evolutie van de industrie van de intermediaire goederen, die baat zouden hebben bij de heropleving van de wereldeconomie.

De slechtere vooruitzichten voor de buitenlandse en binnenlandse afzetmarkten, maar wellicht ook de strengere financieringsvoorwaarden, zouden leiden tot een duidelijke daling van de Waalse investeringen in 2009 en in 2010. De daling van het investeringsvolume zou over de twee jaar -5,7 % bedragen. De terugval van de investeringen zou aanzienlijk en langdurig zijn aangezien die volgt na twee jaar van forse uitbreiding van de Waalse productiecapaciteit³⁰ waarvan de ondernemingen wellicht eerst gebruik zullen maken alvorens opnieuw te investeren.

De omvang van de economische crisis laat nauwelijks twijfel bestaan over de impact ervan op de dynamiek van de jobcreatie in het Waals Gewest. Geconfronteerd met de vertraging van de vraag, hebben de ondernemingen in een eerste fase voorrang gegeven aan strategieën die een verkorting van de gemiddelde arbeidsduur beogen om het ontslag van geschoolde arbeidskrachten zolang mogelijk uit te stellen. De daling van de productiviteit per hoofd in de marktbedrijfstakken die reeds in 2008 werd waargenomen (-0,8 %), zou -3,1 % bedragen in 2009.

---

³⁰ De bruto-investeringen (in volume; exclusief investeringen in woongebouwen) van de Waalse ondernemingen zijn in 2007 met 8,1 % gestegen en zouden in 2008 nog met 7,0 % toenemen..

Die overgangsmaatregelen zouden de achteruitgang van de Waalse binnenlandse werkgelegenheid die van start zou gaan in 2009 en sterker zou worden in 2010, niet kunnen beletten. Na die twee jaar zou Wallonië bijna 11 600 arbeidsplaatsen verliezen (-1,0 %), vooral in de verwerkende nijverheid en de bedrijfstak 'vervoer en communicatie'. De daling van de werkende beroepsbevolking zou meer uitgesproken zijn door de daling van het interregionaal pendelsaldo (-4 400 eenheden in twee jaar), vooral van de Waalse pendelstromen naar Brussel.

Tabel 14: Voornaamste macro-economische resultaten: Waals Gewest

	2008	2009	2010	2011	2012- 2015	Gemiddelden		
						1995- 2001	2002- 2008	2009- 2015
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	1,0	-2,7	1,3	1,5	2,2	2,1	1,7	1,3
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	1,3	-2,8	1,4	1,5	2,3	2,1	1,7	1,3
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)	7,0	-2,5	-3,2	3,9	2,7	3,5	3,7	1,3
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)	-0,8	-3,1	2,3	1,4	1,2	1,5	0,6	0,8
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakken) (1) (3)	-1,4	0,0	-0,7	1,2	1,1	0,6	-0,4	0,7
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (4)	1193,5	1189,2	1181,9	1184,3	1234,2	1069,4	1142,4	1202,8
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	21,4	-4,3	-7,3	2,4	12,5	9,1	12,4	5,8
6.1.c. Wijziging in procent	1,8	-0,4	-0,6	0,2	1,0	0,8	1,1	0,5
6.2. Werkgelegenheidsgraad (4)	58,6	58,0	57,1	56,8	58,3	56,0	57,9	57,5
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (4)	276,4	283,8	292,8	308,9	319,4	263,4	293,4	308,4
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (4)	242,1	251,0	261,6	277,1	285,0	228,7	252,2	275,7
6.3.c. Werkloosheidsgraad, concept FPB (4)	17,1	17,5	18,1	18,9	18,9	17,9	18,5	18,7
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (4)	15,3	15,8	16,5	17,3	17,2	15,9	16,4	17,0

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. Investerings in woongebouwen.

(3) Loonkosten na aftrek van loonsubsidies.

(4) In de kolom 2012-2015 wordt de waarde op het einde van de periode (2015) weergegeven.

In 2009 en 2010 zou de binnenlandse werkgelegenheid in Wallonië dalen terwijl de stijging van de regionale beroepsbevolking bijzonder laag zou zijn (cf. deel 2, hoofdstuk 2). De verslapping van het arbeidsaanbod die begonnen is in 2007 (-0,1 % in 2007 en 0,3 % in 2008) en de forse stijgingen van de werkgelegenheid tijdens de periode 2007-2008 (38 400 arbeidsplaatsen in twee jaar) hebben geleid tot een belangrijke daling van het aantal werklozen (definitie FPB) met bijna 33 300 eenheden over de twee jaar. Na een daling zou de werkloosheidsgraad (definitie FPB) in het Waals Gewest uitkomen op 17,1 % in 2008. Tijdens de periode 2009-2010 zou het arbeidsaanbod in geringe mate dalen zodat het verlies van arbeidsplaatsen dat al bij al beperkt is ten aanzien van de omvang van de recessie, zich zou vertalen in een stijging van het aantal werkzoekenden met 16 400 personen in twee jaar, wat leidt tot een toename van de werkloosheidsgraad tot 18,1 % in 2010.

In 2011 zou het herstel van de economische activiteit sterker worden (1,5 %). Toch zou het onevenwicht op de Waalse arbeidsmarkt nog groter worden als gevolg van de snelle stijging van de Waalse beroepsbevolking (0,9 %). De werkgelegenheidscreatie die vanaf 2011 opnieuw positief zou worden (0,2 %), zou ontoereikend zijn om tegemoet te komen aan de sterke stijging van het arbeidsaanbod. Daardoor zou het aantal Waalse werkzoekenden met 16 000 personen toenemen. Dit is echter niet voldoende om in 2011 het werkgelegenheidsniveau van voor de crisis te bereiken, maar wel het jaar nadien.

Op middellange termijn, tussen 2012 en 2015, zou het Waalse bbp opnieuw aanknopen met een groei die schommelt rond 2,2 % tot het einde van de projectieperiode. De groei van de Waalse activiteit zou sterker zijn dan de gemiddelde groei tijdens de periode 2002-2008 (1,7 %) en bijna dezelfde zijn als op het einde van de jaren 1990 (gemiddeld 2,1 % tussen 1995 en 2001). Naar het voorbeeld van het Belgisch scenario, zou die groei ontoereikend zijn om tegen het einde van de projectieperiode het tijdens de crisis opgelopen activiteitsverlies goed te maken. Over de gehele projectieperiode 2009-2015 zou de gemiddelde jaarlijkse groei van het Waalse bbp slechts 1,3 % bedragen.

Parallel met de vooruitzichten van een herstel van de vraag, zou de groei van het Waalse investeringsvolume opnieuw positief worden vanaf 2011 (3,9 %) en gemiddeld ongeveer 2,7 % per jaar bedragen tijdens de periode 2012-2015, d.i. lager dan de gemiddelde evolutie van de investeringen tussen 2002 en 2008 (3,7 %).

De werkgelegenheid die Waalse economische groei zou opleveren, zou tussen 2012 en 2015 lager zijn (gemiddeld 5 700 eenheden per procentpunt groei per jaar) in vergelijking met de periode 2002-2008 (7 300 eenheden per procentpunt groei). Zonder een versnelling van de werkgelegenheid op middellange termijn, zou de huidige crisis leiden tot een groot jobverlies op middellange termijn. Tussen 2012 en 2015 zouden er ongeveer 50 000 jobs gecreeërd worden. Het zijn vooral de bedrijfstakken die verband houden met 'overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' die het meest bijdragen tot de groei van de werkgelegenheid op middellange termijn.

Zoals in de andere gewesten valt het herstel van de activiteit in Wallonië samen met een snellere stijging van de reële loonkosten dan tijdens de periode 2002-2008. Op nationaal niveau zijn de loonontwikkelingen, bij hypothese, omkaderd door de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. In de marktbedrijfstakken zou de gemiddelde stijging van de reële loonkosten per hoofd in Wallonië 1,1 % bedragen tijdens de periode 2012-2015, wat overeenkomt met de verwachte productiviteitswinst per hoofd (1,2 %).

Tijdens de periode 2012-2015 zou de Waalse beroepsbevolking gemiddeld met 15 600 eenheden per jaar groeien (0,9 %). Die gemiddelde jaarlijkse groei verhuult echter een geleidelijke daling van het groeitempo van de beroepsbevolking (van 1,2 % in 2012 tot 0,7 % in 2015), vooral als gevolg van het feit dat de naoorlogse babyboomgeneratie de pensioenleeftijd bereikt. De

stijging van de binnenlandse werkgelegenheid en van het Waalse pendelsaldo (gemiddeld 500 werknemers per jaar, ook al stijgt het saldo pas vanaf 2013) zou dus niet volstaan om de grote toename van het arbeidsaanbod te compenseren, zodat op middellange termijn het aantal Waalse werklozen nog zou kunnen stijgen (gemiddeld 2 700 eenheden per jaar tussen 2012 en 2015) na een in dat opzicht reeds bijzonder slecht 2011. In tegenstelling tot het Rijk zou de Waalse werkloosheidsgraad (definitie FPB) blijven stijgen tot 2013 en 19,2 % bedragen. In 2015 zou de werkloosheidsgraad nog 1,8 procentpunt boven het niveau van 2008 liggen. De Waalse werkgelegenheidsgraad die tussen 2003 en 2008 een weliswaar trage stijging heeft gekend en 58,6 % bedroeg, zou gevoelig afnemen in begin van de projectieperiode. Nadien zou hij licht toenemen en 58,3 % bedragen in 2015.

4.3.2. Evoluties per bedrijfstak

De sectorale structuur van de Waalse economie, zowel wat betreft de bruto toegevoegde waarde als de binnenlandse werkgelegenheid, wordt weergegeven in tabel 15. Aangezien de projectieperiode relatief kort is zouden er uiteraard geen al te grote verschuivingen zijn.

Wat de sectorale structuur van de bruto toegevoegde waarde betreft is een eerste vaststelling dat het enkel de marktdiensten zijn waarvan het aandeel zou toenemen tijdens de projectieperiode (van 54,8 % in 2008 naar 56,2 % in 2015). De resterende tertiaire bedrijfstakken, de niet-verhandelbare diensten (voornamelijk 'openbare diensten en onderwijs'), zouden aan belang inboeten (van 17,0 % in 2008 naar 16,6 % in 2015). De secundaire sector (i.e. 'energie', verwerkende nijverheid en 'bouw') zou verder aan belang verliezen tijdens de projectieperiode: het aandeel in de totale Waalse bruto toegevoegde waarde zou dalen van 26,8 % in 2008 naar 25,5 % in 2015.

Tabel 15: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Waals Gewest

	Bruto toegevoegde waarde in volume(1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2008	2015	1980	2008	2015
1. Landbouw	1,4	1,4	1,3	3,7	2,0	1,7
2. Energie	2,9	2,6	2,5	1,3	0,7	0,7
3. Verwerkende nijverheid	18,5	18,5	17,2	23,7	12,4	10,2
a. Intermediaire goederen	8,2	9,7	9,0	11,8	5,7	4,7
b. Uitrustingsgoederen	5,6	3,2	3,0	4,9	2,5	2,0
c. Verbruiksgoederen	5,0	5,5	5,2	7,0	4,2	3,5
4. Bouw	8,0	5,7	5,8	8,5	6,9	6,7
5. Marktdiensten	47,2	54,8	56,2	40,4	56,3	59,3
a. Vervoer en communicatie	6,3	7,4	7,4	7,7	6,3	6,1
b. Handel en horeca	16,1	11,6	11,0	17,6	16,8	16,5
c. Krediet en verzekeringen	2,2	3,2	3,2	2,1	1,7	1,5
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,2	7,9	9,0	6,3	12,8	14,9
e. Overige marktdiensten	16,4	24,8	25,6	6,8	18,7	20,3
6. Niet-verhandelbare diensten	22,2	17,0	16,6	22,4	21,6	21,3
7. Totaal	100,2	100,0	99,6	100,0	100,0	100,0

1. Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100 %.

Het belang van de bedrijfstak 'intermediaire goederen' zou de grootste daling noteren. Het aandeel van deze bedrijfstak in de Waalse bruto toegevoegde waarde zou afnemen met 0,7 procentpunt (van 9,7 % in 2008 naar 9,0 % in 2015). Wat de andere secundaire bedrijfstakken betreft, zou het belang van de bedrijfstakken 'uitrustingsgoederen' en 'verbruiksgoederen' ook verminderen (van respectievelijk 3,2 % en 5,5 % naar 3,0 % en 5,2 % in 2015). Het aandeel van de bedrijfstakken 'energie' en 'bouw' zou vrijwel stabiel blijven tijdens de projectieperiode (respectievelijk 2,5 % en 5,8 % in 2015).

In de marktdiensten zou het belang van de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' en 'vervoer en communicatie' relatief stabiel blijven (respectievelijk 3,2 % en 7,4 % in 2015). Het aandeel van de bedrijfstak 'handel en horeca' zou afnemen met 0,6 procentpunt (van 11,6 % in 2008 naar 11,0 % in 2015). De grootste toename, zowel relatief als absoluut, zou worden opgetekend door de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. Het aandeel van deze bedrijfstak in de totale Waalse bruto toegevoegde waarde zou toenemen met ongeveer 14 % om te stijgen van 7,9 % in 2008 naar 9,0 % in 2015. Ook het belang van de grootste tertiaire bedrijfstak 'overige marktdiensten' zou toenemen tijdens de projectieperiode (van 24,8 % in 2008 naar 25,6 % in 2015).

Naar analogie met de ontwikkelingen in de sectorale structuur van de toegevoegde waarde zou ook het aandeel van de secundaire sector in de Waalse binnenlandse werkgelegenheid verder afnemen gedurende de projectieperiode (van 20,0 % in 2008 naar 17,6 % in 2015). Het aandeel van alle secundaire bedrijfstakken, 'energie' uitgezonderd, zou lager zijn in 2015 t.o.v. 2008. Het zou vooral het aandeel van de verwerkende nijverheid zijn die daalt (van 12,4 % in 2008 naar 10,2 % in 2015). Deze daling zou plaatsvinden in elke onderliggende bedrijfstak. De bedrijfstakken 'intermediaire goederen', 'uitrustingsgoederen' en 'verbruiksgoederen' zouden in 2015 een aandeel van respectievelijk 4,7 % (-1,0 procentpunt), 2,0 % (-0,5 procentpunt) en 3,5 % (-0,7 procentpunt) hebben. Het aandeel van de bedrijfstak 'energie' zou stabiel blijven (op 0,7 %), terwijl het belang van de bedrijfstak 'bouw' licht zou afnemen (van 6,9 % in 2008 naar 6,7 % in 2015).

Hoewel het aandeel van de tertiaire sector in de totale Waalse binnenlandse werkgelegenheid zou toenemen van 77,9 % in 2008 naar 80,6 % in 2015, zou enkel het aandeel van de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' stijgen over de projectieperiode. Het aandeel van de eerste zou relatief sterk stijgen van 12,8 % in 2008 naar 14,9 % in 2015 (+2,1 procentpunt of +16 %). Het aandeel van de 'overige marktdiensten' zou toenemen van 18,7 % in 2008 naar 20,3 % in 2015. Het aandeel van de grootste bedrijfstak, de niet-verhandelbare diensten, zou licht afnemen tegen 2015 (van 21,6 % in 2008 naar 21,3 %).

De volgende alinea's bespreken hoofdzakelijk de groei van de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheidsgroei op bedrijfstakniveau (zie tabel 16). Voor de toegevoegde waarde zal via

een analyse van de groeibijdragen de bedrijfstakken (zie tabellen in bijlage) geïdentificeerd worden die de belangrijkste motor zijn achter de economische groei in de Waalse economie.

De Waalse bruto toegevoegde waarde zou in 2009 met 2,8 % zijn afgenomen. De bedrijfstakken 'energie' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zouden de enige zijn met een uitgesproken positieve groei (respectievelijk 0,9 % en 4,2 %). De marktdiensten en de verwerkende nijverheid zouden ongeveer een gelijke en negatieve groeibijdrage hebben (respectievelijk -1,4 procentpunt en -1,3 procentpunt). De meest negatieve groeibijdragen zouden terug te vinden zijn bij de bedrijfstakken 'intermediaire goederen' (groeibijdrage van -0,8 procentpunt) en 'handel en horeca' (-0,8 procentpunt). Ook de groeibijdrage van de bedrijfstak 'overige marktdiensten' is sterk negatief (-0,6 procentpunt). Voor deze bedrijfstak speelt vooral zijn grote belang voor de Waalse economie, aangezien de groei hoger is dan gemiddeld (-2,3 %). De bedrijfstak 'intermediaire goederen' zou de op één na meest negatieve groei noteren (-8,9 %), wat direct ook zijn sterk negatieve groeibijdrage verklaart. Andere bedrijfstakken waar de bruto toegevoegde waarde fors zou gedaald zijn zijn 'uitrustingsgoederen' (-9,2 %) en 'handel en horeca' (-6,5 %).

In 2010 zou de Waalse economie licht hernemen en een economische groei van 1,4 % laten optekenen (bruto toegevoegde waarde). De grootste bijdragen aan deze economische heropleving zouden voornamelijk te vinden zijn in de bedrijfstakken van de marktdiensten. Meer in het bijzonder zou het gaan om de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (groeibijdrage van 0,4 procentpunt) en de bedrijfstak 'overige marktdiensten' (0,3 procentpunt). De verwerkende nijverheid zou 0,4 procentpunt bijdragen tot de groei van de bruto toegevoegde waarde. De hoogste groei zou plaatsvinden in de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,7 %), op de voet gevolgd door de bedrijfstak 'intermediaire goederen' (3,6 %).

De Waalse binnenlandse werkgelegenheid zou in 2010 nog iets sneller afnemen dan in 2009 (respectievelijk -0,6 % en -0,4 %). De werkgelegenheid zou het sterkst afnemen in de secundaire bedrijfstakken ('energie' uitgezonderd). Zo zou de werkgelegenheidsgroei -4,8 % bedragen in de verwerkende nijverheid, met als uitschieter de bedrijfstak 'intermediaire goederen' (-5,8 %). In de marktdiensten zou de werkgelegenheid zich stabiliseren (0,1 %). De bedrijfstakken 'energie' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zijn de enige waar de werkgelegenheid zou toenemen in 2010 (respectievelijk met 0,8 % en 2,9 %).

De groei van de in het Waalse Gewest gecreëerde bruto toegevoegde waarde zou relatief stabiel blijven in 2011 (1,5 % tegenover 1,4 % in 2010). De voornaamste motor van de economische groei zou de bedrijfstak 'overige marktdiensten' zijn, met een groeibijdrage van 0,4 procentpunt. De secundaire bedrijfstakken 'bouw' en 'uitrustingsgoederen' zouden de sterkste groeiprestatie neerzetten (respectievelijk 2,4 % en 2,2 %).

Na het verlies aan werkgelegenheid in 2009 en 2010 zou er in 2011 terug werkgelegenheid gecreëerd worden in het Waalse Gewest. De werkgelegenheidsgroei zou echter beperkt blijven

tot 0,2 %. De bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' zouden de sterkste werkgelegenheidsgroei noteren (respectievelijk 2,1 % en 1,3 %). De werkgelegenheid zou nog steeds afnemen in bepaalde bedrijfstakken, zoals 'krediet en verzekeringen' (-1,2 %) en de verwerkende nijverheid (-3,1 %).

Op het einde van de projectieperiode (2012-2015) zou de economische groei in het Waals Gewest 2,3 % bedragen (bruto toegevoegde waarde). Deze groei zou vooral gecreëerd worden door de marktdiensten. De groeibijdrage van de marktdiensten zou oplopen tot ongeveer 70 % van de totale economische groei (1,6 procentpunt). Veruit de hoogste groeibijdrage zou geleverd worden door de 'overige marktdiensten' (0,8 procentpunt). De economische groei in de verwerkende nijverheid zou terug hernemen (1,6 %), terwijl de marktdiensten sterke groeiprestaties zouden neerzetten (2,8 %). Hieronder zijn het vooral de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' (3,8 %) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,3 %) die een hoge groei van hun bruto toegevoegde waarde zouden kennen.

De werkgelegenheidsgroei zou 1,0 % bedragen tijdens de periode 2012-2015. De werkgelegenheidstoename zou voornamelijk plaatsvinden in de marktdiensten (1,8 %), terwijl de werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid verder zou afnemen (-1,2 %). Bedrijfstakken met een hoge geraamde werkgelegenheidsgroei zijn o.a. 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,6 %) en 'overige marktdiensten' (2,6 %).

Tabel 16: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Waals Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	Gemiddelden							
	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Landbouw								
Toegevoegde waarde in volume	0,2	-1,4	-0,0	0,3	1,7	-1,1	0,8	0,8
Bruto-investeringen in volume	15,5	-8,2	-1,8	0,1	0,9	1,0	11,0	-0,9
Werkgelegenheid	-1,2	-1,3	-1,1	-2,4	-1,9	-2,9	-0,8	-1,8
Reële productiviteit per hoofd	1,3	-0,1	1,1	2,7	3,7	1,8	1,6	2,6
Reële loonkost per hoofd (1)	0,4	1,6	1,5	1,8	1,4	-0,4	-0,3	1,5
2. Energie								
Toegevoegde waarde in volume	-1,8	0,9	-0,6	1,2	0,9	3,0	0,9	0,7
Bruto-investeringen in volume	8,3	1,8	3,3	3,3	1,2	10,7	20,6	1,9
Werkgelegenheid	3,3	3,7	0,8	-1,5	-0,1	-1,0	-1,0	0,3
Reële productiviteit per hoofd	-5,0	-2,7	-1,4	2,8	1,0	4,1	2,1	0,4
Reële loonkost per hoofd (1)	-3,0	7,7	0,3	1,9	1,0	2,0	-0,2	2,0
3. Verwerkende nijverheid								
Toegevoegde waarde in volume	1,2	-8,1	2,5	1,3	1,6	3,6	1,6	0,3
Bruto-investeringen in volume	5,8	-7,6	-6,9	3,8	4,4	4,7	1,1	1,0
Werkgelegenheid	1,3	-3,8	-4,8	-3,1	-1,2	-1,0	-0,5	-2,4
Reële productiviteit per hoofd	-0,1	-4,4	7,8	4,6	2,8	4,7	2,1	2,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,8	-2,9	2,0	2,3	1,3	1,8	0,0	0,9
a. Intermediaire goederen								
Toegevoegde waarde in volume	1,7	-8,9	3,6	1,1	1,4	5,3	1,5	0,2
Bruto-investeringen in volume	5,6	-11,1	-4,0	5,1	4,0	7,1	1,7	0,9
Werkgelegenheid	1,6	-3,8	-5,8	-2,2	-0,9	-1,0	0,1	-2,2
Reële productiviteit per hoofd	0,2	-5,3	10,0	3,4	2,4	6,4	1,5	2,5
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,3	-5,0	2,3	2,4	1,2	3,1	0,4	0,6
b. Uitrustingsgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	0,0	-9,2	1,7	2,2	1,6	3,2	0,4	0,2
Bruto-investeringen in volume	-10,4	-4,8	-5,6	8,3	2,9	3,6	1,2	1,3
Werkgelegenheid	3,0	-4,1	-3,0	-5,5	-2,1	-0,6	-0,9	-3,0
Reële productiviteit per hoofd	-2,9	-5,2	4,8	8,1	3,8	3,7	1,3	3,3
Reële loonkost per hoofd (1)	-6,5	-3,6	4,3	2,7	1,6	0,1	-0,8	1,4
c. Verbruiksgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	0,7	-5,7	0,8	1,3	1,8	1,2	2,5	0,5
Bruto-investeringen in volume	12,5	-2,7	-11,7	0,1	5,6	2,5	0,7	1,2
Werkgelegenheid	-0,2	-3,8	-4,7	-2,8	-1,0	-1,2	-1,2	-2,2
Reële productiviteit per hoofd	0,8	-2,0	5,8	4,2	2,9	2,5	3,7	2,8
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,5	2,0	-0,1	1,3	1,2	1,1	-0,3	1,1
4. Bouw								
Toegevoegde waarde in volume	0,0	-3,0	1,1	2,4	2,6	1,6	2,6	1,6
Bruto-investeringen in volume	14,2	-11,0	-4,3	5,5	3,6	3,8	7,2	0,6
Werkgelegenheid	2,9	-1,1	-1,3	0,6	0,8	0,7	1,2	0,2
Reële productiviteit per hoofd	-2,7	-1,8	2,4	1,8	1,8	0,9	1,3	1,4
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,5	1,6	-0,7	0,5	1,0	0,8	-0,0	0,8

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)

Gemiddelden

	2008	2009	2010	2011	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	1,7	-2,4	1,4	1,6	2,8	2,2	1,9	1,7
Bruto-investeringen in volume (2)	6,4	-0,8	-2,5	2,2	3,1	3,7	4,3	1,6
Werkgelegenheid	2,4	0,4	0,1	0,9	1,8	1,8	1,8	1,2
Reële productiviteit per hoofd	-0,6	-2,8	1,3	0,7	0,9	0,4	0,2	0,4
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,2	1,0	-1,3	1,3	1,4	0,4	-0,2	0,9
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	1,5	-5,2	-1,0	1,2	3,8	2,2	1,0	1,5
Bruto-investeringen in volume	4,8	0,6	-4,0	2,0	2,6	0,9	2,5	1,3
Werkgelegenheid	0,5	-1,7	-2,1	-0,1	1,2	1,2	-0,2	0,1
Reële productiviteit per hoofd	1,0	-3,6	1,2	1,3	2,6	1,0	1,2	1,3
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,1	1,6	-0,3	0,9	1,4	1,3	-0,1	1,1
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	-0,7	-6,5	1,6	1,9	1,6	-0,5	2,0	0,5
Bruto-investeringen in volume	10,0	-2,6	-3,3	5,9	2,8	2,2	4,9	1,6
Werkgelegenheid	0,9	-0,4	-0,5	0,2	0,5	-0,1	0,6	0,2
Reële productiviteit per hoofd	-1,5	-6,2	2,1	1,7	1,1	-0,3	1,4	0,3
Reële loonkost per hoofd (1)	0,5	2,2	-1,2	2,1	1,6	0,0	0,7	1,3
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	1,9	0,1	-0,6	1,9	1,6	4,1	2,1	1,1
Bruto-investeringen in volume	9,5	-6,1	1,9	11,6	-1,9	5,7	4,0	-0,0
Werkgelegenheid	-0,9	-1,8	-2,2	-1,2	-0,3	-0,3	-1,3	-0,9
Reële productiviteit per hoofd	2,8	1,9	1,6	3,1	1,9	4,4	3,4	2,0
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,2	2,2	-2,1	0,0	1,4	0,4	-0,5	0,8
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	2,5	4,2	3,7	1,6	3,3	3,1	1,2	3,3
Bruto-investeringen in volume	9,3	-0,5	1,4	0,9	1,5	0,4	3,3	1,1
Werkgelegenheid	2,5	3,2	2,9	2,1	2,6	2,7	2,5	2,7
Reële productiviteit per hoofd	0,0	1,0	0,8	-0,5	0,7	0,3	-1,3	0,6
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,5	1,9	-2,1	0,1	1,3	-0,2	-0,2	0,7
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	2,7	-2,3	1,3	1,6	2,9	3,0	2,5	1,8
Bruto-investeringen in volume (2)	3,4	-0,4	-2,8	-0,7	5,1	14,4	6,7	2,4
Werkgelegenheid	4,7	0,0	-0,3	1,3	2,6	4,1	3,6	1,7
Reële productiviteit per hoofd	-1,9	-2,3	1,6	0,3	0,3	-1,0	-1,0	0,1
Reële loonkost per hoofd (1)	-3,8	-1,5	-0,5	2,6	1,7	1,3	-0,5	1,1
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	0,8	0,1	0,7	0,8	1,4	0,7	0,9	1,0
Bruto-investeringen in volume	5,1	4,9	-4,5	17,8	-2,0	2,2	-0,1	1,4
Werkgelegenheid	0,6	-0,1	0,0	0,2	0,5	0,5	0,6	0,3
Reële productiviteit per hoofd	0,2	0,2	0,7	0,6	0,9	0,2	0,3	0,7
Reële loonkost per hoofd (1)	0,9	4,7	-0,3	1,2	0,9	1,3	0,7	1,3
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	1,3	-2,8	1,4	1,5	2,3	2,1	1,7	1,3
Bruto-investeringen in volume (2)	7,0	-2,5	-3,2	3,9	2,7	3,5	3,7	1,3
Werkgelegenheid	1,8	-0,4	-0,6	0,2	1,0	0,8	1,1	0,5
Reële productiviteit per hoofd	-0,5	-2,5	2,0	1,3	1,2	1,3	0,6	0,8
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,8	1,4	-0,6	1,2	1,0	0,8	-0,1	0,9

(1) Loonkost na aftrek van loonsubsidies.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

5. Inkomensrekeningen van de huishoudens

5.1. Inleiding

De huidige regionale vooruitzichten omvatten voor het eerst de inkomensrekeningen van de huishoudens.

Deze projecties steunen op de rekeningen die door het INR gepubliceerd werden voor de periode 1995-2007³¹ en die door ons geretropoleerd werden tot 1985. Ter herinnering, de regionale boekhouding in ESR95 onderscheidt twee rekeningen voor de huishoudens. De eerste rekening, 'de rekening voor bestemming van de primaire inkomens', omvat de inkomens van de ingezetenen van een gewest die rechtstreeks voortvloeien uit een economische activiteit, hetzij de beloning van de werknemers, het gemengd inkomen van de zelfstandigen, het exploitatieoverschot en het netto-inkomen uit vermogen. Het saldo van die rekening vormt het primair inkomen van de gezinnen. De tweede rekening, 'de secundaire inkomensverdelingsrekening', heeft betrekking op de lopende overdrachten tussen de huishoudens en andere economische agenten (vooral de overheid). Ze omvat dus de belastingen op inkomen en vermogen, de sociale bijdragen en overige overdrachten. Ze verrekent tevens de ontvangen sociale uitkeringen. Die laatste worden zelf opgesplitst in wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (werkloosheid, brugpensioenen, pensioenen van de privésector, kinderbijslag, ziekte-en invaliditeitsuitkeringen³², ...), uitkeringen sociale voorziening in geld (leefloon, tegemoetkomingen aan gehandicapten, ...), uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (vooral pensioenen waaronder de overheidspensioenen), of particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming. De toevoeging van al die lopende overdrachten aan het primair inkomen van de gezinnen resulteert in het beschikbaar inkomen.

Deze nieuwe bijdrage in onze vooruitzichten is het resultaat van een toevoeging van een module aan het HERMREG-model die de projectie van die nieuwe variabelen waarborgt. Zoals voor het volledige model, zijn de resultaten coherent met de vooruitzichten van de nationale rekeningen van de huishoudens uit het HERMES-model.

Voor een aantal belangrijke rubrieken, steunt de module op de regionale projectie van economische variabelen die rechtstreeks uit het 'oorspronkelijke' deel van het HERMREG-model voortvloeien. In het bijzonder de inkomens uit arbeid naar werkplaats (lonen, inkomens van zelfstandigen), het interregionale woon-werkverkeer (pendelstromen) en het aantal werklozen

---

³¹ Instituut voor de nationale rekeningen (2010).

³² Volgens het ESR worden de terugbetalingen voor gezondheidszorg beschouwd als uitkeringen in natura, en niet in geld. Ze worden dus in de nationale boekhouding opgenomen in een derde rekening, die van de 'de inkomensverdeling in natura', die op dit ogenblik niet opgesplitst is per gewest, noch door het INR, noch in dit model.

maken deel uit van een regionale modellering, waarbij aan de hand van de nieuwe module vooruitzichten naar woonplaats kunnen gemaakt worden van de lonen en sociale bijdragen, het inkomen van de zelfstandigen en de werkloosheidsuitkeringen alsook van andere variabelen die evolueren in functie van bv. de loonmassa. De demografische variabelen vloeien voort uit een regionale 'bottom-up'-projectie³³ en worden gebruikt in deze module, meer specifiek voor de regionalisering van de vooruitzichten aangaande de pensioenen en de kinderbijslag. In andere gevallen, vooral voor bepaalde categorieën van sociale uitkeringen, kunnen de op nationaal niveau toegepaste principes voor de projectie van het aantal gerechtigden en gemiddelde bedragen op regionaal niveau integraal of gedeeltelijk worden overgenomen.

De vooruitzichten van de belastingen op inkomen en vermogen berusten op de gebruikte mechanismen in het HERMES-model en op de geschatte fiscale aanslagbasis per gewest. De resultaten van de module overheidsfinanciën zullen als dusdanig worden overgenomen bij de belastingen en regionale taksen.

De module maakt het mogelijk om vooruitzichten te maken van de elementen van de inkomensrekeningen van de huishoudens op een zeer gedetailleerd niveau (ongeveer 60 rubrieken) voor de drie gewesten. In wat volgt wordt de evolutie en de meest frappante kenmerken van de belangrijkste rubrieken van deze rekeningen belicht. De meeste ervan zijn het resultaat van de aggregatie van de gedetailleerde elementen die in deze module geprojecteerd werden. Enkel wanneer ze bijdragen tot een verduidelijking van die geaggregeerde evoluties, worden de détails verder besproken in de tekst.

We wijzen er nog op dat jaar 2008 het eerste projectiejaar van de module is. Voor dat jaar en in zekere mate voor 2009, is de informatie uit administratieve bronnen al bekend, en kunnen de de betrokken variabelen zowel in 2008 als in 2009 aangepast worden.

Na het schetsen van de nationale context van deze projectie, zullen wij in de rest van het hoofdstuk dieper ingaan op de structuur en de evolutie van de regionale inkomensrekeningen van de huishoudens, alsook de evolutie van de regionale aandelen in het Belgisch totaal belichten. Tot slot worden de belangrijkste cijfers gerelateerd tot de bevolking van elk gewest, gezien de bedragen per hoofd een goed idee geven van de verwachte evolutie van het inkomen van de ingezetenen van de drie gewesten.

Alle bedragen in dit hoofdstuk zijn nominale bedragen (lopende euro). Alle resultaten per gewest zijn opgenomen in de bijlage (zie afdeling 10.2).

---

³³ Federaal Planbureau (2008)

5.2. Nationale context

Op nationaal niveau reflecteren de vooruitzichten van de inkomens van de gezinnen een voortzetting van de trends die de voorbije vijftien jaar werden waargenomen. De groei van het beschikbaar inkomen zou dezelfde zijn als in het verleden en gemiddeld ongeveer 3 % per jaar bedragen tussen 2009 en 2015. Die stabiliteit zou zowel een vertraagde groei van de primaire inkomens (2,8 % per jaar tegenover 3,2 % tussen 2002 en 2008 en 3,3 % tussen 1995 en 2001) als een versnelde groei van de sociale uitkeringen (vooral de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld die groeien met gemiddeld 4,5 % tussen 2009 en 2015 tegenover respectievelijk 4,4 % en 2,5 % over de twee vorige periodes van 7 jaar) omvatten.

De vertraagde groei van de totale primaire inkomens zou een versnelling van de toename van het netto-inkomen uit vermogen verhullen, die evenwel niet volstaat om de vertraging van de lonen te compenseren. De lonen vormen de belangrijkste rubriek van de primaire inkomens (de groeivoet van de lonen zou in de projectie (periode 2009-2015) gemiddeld ongeveer 1 procentpunt (ppt) lager zijn in vergelijking met de vorige periodes). In termen van socialezekerheidsuitkeringen zou de forse stijging van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering tijdens de periode 2002-2008 (gemiddeld +5,9 % per jaar) zich niet verderzetten. De gemiddelde jaarlijkse groei van deze uitkeringen zou 3 % bedragen gedurende de projectieperiode.

Die vaststellingen moeten echter verder worden verfijnd in de analyse van de regionale vooruitzichten, door de grote verschillen tussen, enerzijds de periode 2009-2011 die wordt gekenmerkt door een diepe economische crisis en een overgangsjaar en, anderzijds de periode 2012-2015 die wordt gekenmerkt door een terugkeer naar de langeretermijntrends van de evoluties van de macro-economische aggregaten.

Zo zouden de primaire inkomens slechts groeien met jaarlijks 1,4 % over de periode 2009-2011 tegenover 3,8 % over de periode 2012-2015. In het begin van de projectieperiode zou de groei enerzijds worden aangetast door de zwakke stijging van de lonen en van het inkomen van de zelfstandigen als gevolg van de toegenomen werkloosheid en anderzijds door de impact van de crisis op de inkomens uit vermogen (renten en dividenden) en op het exploitatieoverschot van de gezinnen, met name de toegerekende huurprijzen aan de gezinnen die eigenaar zijn van hun woning.

Het beschikbaar inkomen vertoont traditioneel minder uitgesproken schommelingen dan het primair inkomen als gevolg van de stabiliserende effecten van de overdrachtmechanismen. Tussen 2009 en 2011 zou er een groeiende toename van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (vooral de werkloosheidsuitkeringen die in 2009 stijgen met meer dan 20 %) en de uitkeringen sociale voorziening in geld (vooral het leefloon dat in 2009 stijgt met ongeveer 13 %) zijn. Het groeiritme van de belastingen en sociale bijdragen zou afnemen als gevolg van de vertraging van de groei van de primaire inkomens alsook door de impact van de Vlaamse jobkorting in 2009. Het beschikbaar inkomen zou stijgen met gemiddeld 2,2 % per jaar

tussen 2009 en 2011 en vervolgens met 3,7 % per jaar tussen 2012 en 2015. De groei van het beschikbaar inkomen zou 1 % bedragen in 2010, wat lager is dan de verwachte stijging van de particuliere consumptieprijzen (ongeveer 1,8 %). Het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou dat jaar globaal afnemen. Die evolutie wordt nog versterkt wanneer men het inkomen per hoofd beschouwt als gevolg van de bevolkingsgroei.

Die ontwikkelingen hebben een impact op de structuur van de nationale inkomensrekeningen van de huishoudens.

Ten eerste zou het aandeel van de primaire inkomens dalen in de vorming van het beschikbaar gezinsinkomen. Dat geringer aandeel zou vooral toe te schrijven zijn aan de daling van de niet-looncomponenten van de primaire inkomens, terwijl het aandeel van de lonen in het algemeen zou stagneren tijdens de periode 2009-2015.

Ten tweede zou dat kleiner aandeel van de primaire inkomens worden gecompenseerd door een nieuw evenwicht in de secundaire inkomensverdeling. Enerzijds zou het aandeel van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering op gevoelige wijze toenemen tijdens de projectieperiode, terwijl anderzijds de evolutie van het aandeel van de belastingen en sociale bijdragen beperkter zou zijn en zelfs zou dalen in het eerste deel van de projectie.

Tabel 17: Inkomensrekeningen van de huishoudens: Rijk

	Structuur					Groeivoeten (%)			
	In % van het beschikbaar inkomen					Gemiddelden			
	1994	2001	2008	2011	2015	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	18,6	18,9	17,3	16,4	16,1	3,1	3,0	1,9	1,9
Beloning van werknemers (D.1)	81,5	88,0	92,6	91,1	92,4	4,0	4,0	3,9	3,0
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	21,6	18,8	16,2	15,6	15,3	3,3	1,0	1,2	2,2
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	121,7	125,6	126,2	123,1	123,8	3,8	3,3	3,2	2,8
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	20,3	19,8	21,6	23,3	23,9	4,3	2,5	4,4	4,5
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	2,2	2,9	2,6	2,8	3,2	7,1	6,9	2,0	5,8
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	5,6	5,8	5,7	6,1	6,2	4,1	3,5	2,8	4,2
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1,8	1,7	2,1	2,1	2,1	2,7	2,0	5,9	3,0
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	20,8	23,0	23,1	22,4	23,5	5,0	4,4	3,2	3,4
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	0,7	0,5	0,5	0,5	0,3				
Sociale premies (D.61)	30,7	32,8	34,9	34,8	35,4	4,2	3,9	4,0	3,3
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,7	2,9	3,1	3,0

5.3. Structuur en evolutie per gewest

5.3.1. Algemene overwegingen

De lonen vormen een essentieel element om de regionale differentiatie in de vorming van het beschikbaar gezinsinkomen te verklaren. De macro-economische regionale modellering uit het HERMREG-model geeft, in een eerste fase, resultaten naar werkplaats. De bewegingen van de werknemers, anders gezegd de pendelstromen, en de hypothesen over de verdeling tussen de categorieën van werknemers, hebben een grote impact op die differentiatie.

De pendelstromen worden beschreven in hoofdstuk 3. De basiscijfers (waaronder de Enquête naar de Arbeidskrachten), tonen aan dat het aantal loontrekkenden onder de pendelaars zeer groot is. Bij de berekening van de lonen naar woonplaats, beschouwen we alle pendelaars bijgevolg als loontrekkenden.

Een andere moeilijkheid betreft het relatieve bezoldigingsniveau van de pendelaars en de ingezetenen in elk gewest. De eenvoudigste hypothese volgens welke een pendelaar en een ingezetene die in hetzelfde gewest werken een identiek loon ontvangen, is onverenigbaar met de observaties (het probleem betreft vooral het Brussels Hoofdstedelijk Gewest waar de binnenlandse werkgelegenheid voor ongeveer de helft is ingenomen door werknemers die in de twee andere gewesten wonen). De eerste analyses van de RSZ-Kruispuntbankgegevens naar woonplaats en naar werkplaats, bevestigen de ontoereikendheid van die hypothese voor Brussel, maar de beschikbare gegevens zijn momenteel nog beperkt om een volledige modellering tot een goed einde te brengen. We houden het dus bij een statistische benadering volgens welke de groeivoeten van de loonmassa van elk gewest verklaard worden door de groeivoeten van de lonen per hoofd naar werkplaats in de drie gewesten, gewogen via de aanverwante pendelstromen. De aldus verkregen parameters worden gebruikt in de projectie, waarvan tabel 18 de resultaten weergeeft.

Tabel 18: Evolutie van de lonen per hoofd

	Gemiddelde jaarlijkse groei (in %)			
	1995-2001	2002-2008	2009-2015	2012-2015
1. Volgens woonplaats				
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,3	2,0	2,0	2,0
Vlaams Gewest	2,6	2,8	2,5	2,9
Waals Gewest	2,4	2,8	2,7	3,0
2. Volgens werkplaats				
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,5	2,6	2,3	2,8
Vlaams Gewest	2,5	2,6	2,4	2,9
Waals Gewest	2,3	2,4	2,4	2,8

Deze tabel toont de impact van de pendelarbeid, op basis onze hypothesen, op de lonen naar woonplaats. De loonevolutie naar werkplaats zou nagenoeg dezelfde in de drie gewesten zijn over de projectieperiode, of een gemiddelde stijging van ongeveer 2,4 % per jaar. Voor de subperiodes 2009-2011 en 2012-2015 verandert die vaststelling niet. De loonevolutie per hoofd naar woonplaats daarentegen zou aanzienlijk verschillend zijn, met een meer gematigde groei in het Brussels Gewest (gemiddeld 2 % per jaar) dan in Vlaanderen en Wallonië (respectievelijk gemiddeld 2,5 % en 2,6 % per jaar). De inkomende pendelaars in Brussel zouden aldus een groter deel van de loonstijgingen naar zich toe trekken.

Aangezien een belangrijk aantal rubrieken in de rekeningen van de huishoudens verband houden met de loonontwikkeling (vooral de belastingen en sociale bijdragen, maar ook de particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming) leiden die tegengestelde loonontwikkelingen per hoofd tot grote verschillen in de evolutie van de regionale rekeningen van de huishoudens.

5.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Het beschikbaar gezinsinkomen zou in het Brussels Gewest gemiddeld iets sneller stijgen dan in het Rijk (zie tabel 19). Dit resultaat zou meer het gevolg zijn van een betere weerstand aan de economische crisis dan van een hogere trendgroei. In 2010, het minst gunstige jaar voor de inkomens, zou het nominaal beschikbaar inkomen nog stijgen met 2 % in de hoofdstad tegenover 1 % voor het Rijk. In het tweede deel van de projectieperiode zou de gemiddelde jaarlijkse groei van het beschikbaar inkomen iets lager zijn (-0,1 ppt) dan in het Rijk. Het Brussels beschikbaar gezinsinkomen zou gemiddeld 0,2 procentpunt per jaar hoger liggen dan dat voor het Rijk over de periode 2009-2015. De eerste oorzaak van die betere weerstand in het eerste deel van de projectieperiode is te vinden op het niveau van de primaire inkomens.

Eenzijds zouden de lonen in het Brussels Gewest in het begin van de projectieperiode minder geleden hebben onder de crisis dan de lonen op het niveau van het Rijk. Dat is vooral het gevolg van de geringere conjunctuurgevoeligheid van de werkloosheid in Brussel (in 2009, het jaar met de grootste stijging van de werkloosheid op nationaal niveau, zijn de werkloosheidsuitkeringen gestegen met namelijk 20 % op nationaal niveau maar slechts met 10 % in Brussel). Het hogere niveau van de lonen per hoofd van de Brusselse ingezetenen voor de periode 2009-2011 zou dit effect versterken.

Het inkomen van de zelfstandigen en de reële of toegerekende huur die door de gezinnen worden geïnd, zouden in Brussel minder gevoelig zijn aan de economische crisis (-2,5 % in 2009, het minst gunstige jaar, tegenover -3,5 % in het Rijk) net als de inkomens uit vermogen. Achter die betere resultaten schuilt echter een toename van de aantallen (aantal zelfstandigen en totale bevolking van het gewest) eerder dan een stijging van de gemiddelde bedragen.

In de crisisperiode zou de secundaire inkomensverdeling in Brussel een minder sterke stabilisatiefunctie hebben dan op nationaal niveau, vooral als gevolg van de verschillende ontwikkeling van het aantal werklozen (gestage stijging in Brussel, grote conjunctuurschok in 2009-2010 voor heel België). Daardoor zou de stijging van de sociale uitkeringen minder groot zijn in het Brussels Gewest over de periode 2009-2011.

In het tweede deel van de projectieperiode (2012-2015) zou de iets minder snelle stijging van het beschikbaar inkomen in Brussel niet rechtstreeks het gevolg zijn van het saldo van de primaire inkomens, waarvan de evolutie parallel zou verlopen met de verwachte evolutie op nationaal niveau.

Het verschil zou zich situeren op het niveau van de secundaire inkomensverdelingsrekening waarvan het saldo van de inkomende en uitgaande overdrachten op nationaal niveau iets gunstiger evolueert dan op Brussels niveau. Zowel de middelen als de bestedingen zouden minder snel stijgen in het Brussels Gewest. De minder snelle toename van de bestedingen zou worden verklaard door de tragere groei van de lonen, die de belangrijkste determinant vormen van de belastingen en de sociale bijdragen. De minder snelle stijging van de middelen zou vooral toe te schrijven zijn aan de tragere groei van de pensioenen en brugpensioenen, die een gedifferentieerde demografische dynamiek weerspiegelen. Dit tweede effect zou dus lichtjes de bovenhand hebben wanneer het erom gaat het saldooverschil te verklaren.

Die ontwikkelingen hebben een impact op de structuur van de rekeningen van de Brusselse huishoudens die verschilt van de impact op nationaal niveau.

Ten eerste, het aandeel van de lonen in het beschikbaar inkomen zou dalen in Brussel. Dat aandeel was in 2008 reeds relatief laag in vergelijking met het Rijk (87,4 % tegenover 92,6 %). Tegelijk zou het aandeel van de belastingen en sociale bijdragen in de vorming van het beschikbaar inkomen stagneren in Brussel, terwijl dat aandeel zou stijgen op het niveau van het Rijk.

Ten tweede, zou het aandeel van de overige componenten van het primair inkomen minder dalen in Brussel dan gemiddeld in het Rijk. Zowel het inkomen uit vermogen als het exploitatieoverschot en het gemengd inkomen zouden op het einde van de projectieperiode meer wegen op het beschikbaar inkomen in Brussel dan op nationaal niveau, in tegenstelling tot het begin van de periode.

Het aandeel van de sociale uitkeringen zou in 2015, zoals in het begin van de projectieperiode, lager blijven dan het nationaal niveau. Dat komt vooral tot uiting in de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld en de uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door de werkgevers. Het aandeel van de pensioenen, die een aanzienlijk gewicht hebben in beide rubrieken, zou kleiner zijn in Brussel dan in het Rijk. De uitkeringen sociale voorzieningen daarentegen zouden hun relatief groot belang behouden in de projectie.

Tabel 19: Inkomensrekeningen van de huishoudens: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	Structuur (in % van het beschikbaar inkomen)					Groeivoeten (%) Gemiddelden			
	1994	2001	2008	2011	2015	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	18,4	17,6	17,1	16,5	16,8	4,1	1,9	2,4	2,9
Beloning van werknemers (D.1)	75,8	82,4	87,4	86,4	86,8	3,7	3,8	3,6	3,1
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	21,9	19,6	16,3	15,5	15,6	3,8	1,2	0,3	2,6
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	116,1	119,6	120,8	118,4	119,2	3,8	3,0	2,9	3,0
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	20,1	19,1	20,3	21,4	21,5	3,7	1,8	3,6	4,0
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	2,6	3,2	2,9	3,0	3,4	6,8	5,9	1,2	5,8
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	5,7	5,4	4,7	4,9	4,8	3,2	1,9	0,8	3,3
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1,8	2,0	3,1	3,2	3,1	2,9	3,9	9,4	3,5
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	19,8	20,9	20,5	19,8	20,5	4,5	3,4	2,5	3,2
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	2,6	2,6	1,4	1,3	1,1				
Sociale premies (D.61)	29,1	31,1	32,6	32,5	32,7	3,8	3,5	3,5	3,2
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,6	2,6	2,8	3,2

5.3.3. Vlaams Gewest

Het belangrijk aandeel van Vlaanderen in het totaal van het Rijk heeft tot gevolg dat de geraamde evoluties voor Vlaanderen nauw aansluiten bij de hierboven beschreven evoluties voor België. Niettemin bestaan er verschillen, gelet op de de sterkere impact van de recessie in Vlaanderen.

Het beschikbaar inkomen van de gezinnen woonachtig in Vlaanderen zou stijgen met gemiddeld 3 % per jaar over de gehele projectieperiode en daarmee bijna gelijk zijn aan de geraamde groei voor het hele Rijk. De terugval het grootst zijn in Vlaanderen op het moment dat de recessie het hardst toeslaat. Bijgevolg zou de groei van het nominaal beschikbaar inkomen er in 2010 amper 0,8 % bedragen (in vergelijking met 1,0 % voor het Rijk).

De evolutie van de primaire inkomens verklaart dit belangrijk conjunctureel effect. De vertraging van de loonstijging zou meer uitgesproken zijn in het noorden van het land, zodat er zich tussen 2009 en 2011 een gemiddelde jaarlijkse groeivertraging voordoet van 0,1 ppt ten opzichte van het nationaal niveau. Dat effect zou voornamelijk te wijten zijn aan de grotere conjunctuurgevoeligheid van de werkloosheid, die in het begin van de crisis sneller steeg in Vlaanderen.

De groei van de exploitatieoverschotten en de gemengde inkomens zou in het begin van de projectieperiode daarentegen iets minder aangetast worden in Vlaanderen en stijgen met een jaargemiddelde van 0,6 % tussen 2009 en 2011, tegenover 0,4 % op nationaal niveau. De betere groei van het inkomen van de Vlaamse zelfstandigen ten opzichte van het nationaal gemiddelde zou aan de oorsprong van dit verschil liggen. Die iets sterkere evolutie zou niet opwegen tegen de minder gunstige loonsituatie en resulteren in een toename van het saldo van de primaire inkomens die in Vlaanderen iets onder het geraamd nationaal gemiddelde ligt.

De forse stijging van de werkloosheid onder de Vlaamse inwoners zou leiden tot een iets sterkere groei van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering voor de periode 2009-2011. In het bijzonder zouden de werkloosheidsuitkeringen van de Vlaamse ingezetenen met 30 % toenemen in 2009 tegenover gemiddeld 20 % in het Rijk. Het overwicht van de pensioenen in de wettelijke uitkeringen sociale verzekering zou dit effect grotendeels afzwakken in de geaggregeerde evolutie. Bovendien zou de groei van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld 0,3 ppt onder het nationaal niveau blijven.

In het tweede deel van de projectieperiode zouden de hierboven aangehaalde kenmerken voor Vlaanderen eveneens gelden voor de primaire inkomens, zij het in zeer beperkte mate. Zo zou de groei van de lonen tussen 2012 en 2015 in het noorden van het land net iets lager zijn, terwijl de groei van de overige primaire inkomens in Vlaanderen iets hoger zou zijn dan het nationaal gemiddelde.

Voor de sociale uitkeringen zou de situatie echter omgekeerd zijn: de waargenomen groeivoet in Vlaanderen, in het bijzonder voor de wettelijke uitkeringen sociale verzekering, zou onder het nationaal niveau liggen over de periode 2012-2015. De werkloosheidsuitkeringen zouden in diezelfde periode slechts met gemiddeld 0,4 % per jaar stijgen, tegenover 1,8 % per jaar in het Rijk. De snellere stijging van de brugpensioenuitkeringen voor Vlaamse inwoners (3,4 % per jaar in Vlaanderen, tegenover 2,3 % in het Rijk) zou dat effect wel lichtjes temperen, maar niet opheffen.

Wat de belastingen en sociale bijdragen betreft, zou de gemiddelde groeivoet van de totale belastingen op het inkomen tussen 2012 en 2015 in Vlaanderen 0,1 ppt groter zijn dan het Belgisch gemiddelde.

Deze ontwikkelingen zouden een structurele evolutie teweegbrengen van de inkomensrekening van de Vlaamse gezinnen die overeenstemt met die op nationaal niveau. De meest noemenswaardige verschillen zouden enerzijds betrekking hebben op de sterkere vermindering van het aandeel van de lonen in de vorming van het beschikbaar inkomen in Vlaanderen. Die vermindering zou zich voordoen in het eerste helft van de projectieperiode (2009-2011), waar het loonaandeel met 1,8 % zou afnemen in Vlaanderen, tegenover 1,5 % op nationaal niveau. Nadien zou het loonaandeel stand zou houden. Anderzijds zou het belang van de belastingen en sociale bijdragen in Vlaanderen iets sneller toenemen dan gemiddeld in het Rijk. Die stijging zou plaatsvinden in de tweede helft van de projectieperiode (2012-2015).

Verder zouden de structurele verschillen tussen de rekening van de gezinnen op Vlaams en op Belgisch niveau dus worden gehandhaafd: enerzijds een groter aandeel van de primaire inkomens in de vorming van het beschikbaar inkomen (127 % in Vlaanderen, tegenover gemiddeld 123,8 % in het Rijk in 2015), en dus ook een groter belang van de belastingen en sociale bijdragen en anderzijds een kleiner aandeel van de sociale uitkeringen. Op het niveau van de sociale uitkeringen zou het aandeel van de pensioenen en brugpensioenen in 2015 in Vlaanderen (22 % van het beschikbaar inkomen) iets groter blijven dan het nationaal gemiddelde (21 %).

Tabel 20: Inkomensrekeningen van de huishoudens: Vlaams Gewest

	Structuur In % van het beschikbaar inkomen						Groeivoeten (%) Gemiddelden		
	1994	2001	2008	2011	2015	2012- 2015	1995- 2001	2002- 2008	2009- 2015
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	19,2	19,7	18,1	17,3	17,0	3,2	3,5	2,0	2,1
Beloning van werknemers (D.1)	83,7	90,2	94,1	92,3	93,7	4,0	4,2	3,8	2,9
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	22,6	19,6	17,3	16,5	16,3	3,4	1,2	1,6	2,2
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	125,5	129,5	129,4	126,1	127,0	3,8	3,6	3,2	2,7
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	18,7	18,2	20,3	22,0	22,6	4,3	2,7	4,8	4,6
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	2,3	3,0	2,8	2,9	3,4	7,1	7,6	2,3	5,7
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	5,4	5,7	5,6	6,0	6,0	4,0	3,9	3,0	4,2
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1,4	1,4	1,6	1,7	1,6	2,6	2,8	5,8	2,8
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	21,4	23,8	23,7	23,0	24,3	5,1	4,7	3,2	3,4
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4				
Sociale premies (D.61)	31,2	33,5	35,4	35,3	36,0	4,1	4,1	4,1	3,2
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,6	3,1	3,2	3,0

5.3.4. Waals Gewest

De vooruitzichten van het beschikbaar inkomen van de Waalse gezinnen geven gemiddelde groeivoeten die aansluiten bij het nationaal gemiddelde. De elementen die aan de basis liggen van dit resultaat verschillen onderling echter aanzienlijk. Om dat vast te stellen, moeten de rekeningen, wiens saldo ook parallel met de nationale projectie evolueert, verder geanalyseerd worden.

De lonen van de Waalse ingezetenen in de rekening voor bestemming van primaire inkomens zouden inderdaad de sterkste groei kennen, zowel tijdens de crisisjaren in het begin van de projectieperiode (met een gemiddelde jaarlijkse groeivoet van 1,8 % over de periode 2009-2011, tegenover 1,6 % in het Rijk) als op het einde van de projectieperiode (4,2 % over de periode 2012-2015, tegenover gemiddeld 4 % in het Rijk). Twee elementen zouden hiervoor verantwoordelijk zijn. Enerzijds zou de werkgelegenheid in de eerste helft van de projectieperiode minder hard getroffen worden in Wallonië dan op nationaal niveau, zoals reeds beschreven werd in hoofdstuk 3. Anderzijds zou er zich een inhaalbeweging voordoen van de lonen per hoofd naar woonplaats (zie tabel 21) door het stijgend aandeel van Waalse inwoners die werken in gewesten met een hoger gemiddeld loon.

De inkomens van de zelfstandigen, en in mindere mate de inkomens uit vermogen, zouden in Wallonië daarentegen trager stijgen dan het nationaal gemiddelde. Die ontwikkeling zou zeer duidelijk merkbaar zijn voor het inkomen van de zelfstandigen, dat over de volledige projectieperiode gemiddeld slechts met 1,1 % per jaar zou stijgen en daarmee 0,8 ppt onder het Belgisch gemiddelde zou liggen. Die slechte prestatie zou te wijten zijn aan de dynamiek van de zelfstandige werkgelegenheid in Wallonië, die in de projectie de trend vanaf 1995 zou volgen. Het aantal zelfstandigen in het zuiden van het land zou dalen met gemiddeld met 0,2 % per jaar over de hele projectieperiode, terwijl er op niveau van het Rijk sprake is van een lichte groei van 0,2 % per jaar.

Wat de secundaire inkomensverdelingsrekening betreft, zouden belangrijke verschillen tussen Wallonie en het Belgisch gemiddelde inzake bestedingen en middelen compenseerd worden en het beschikbare inkomen zou een identieke evolutie kennen op beide niveaus.

In termen van middelen zou er een essentieel verschil zijn in de socialezekerheidsuitkeringen uitgekeerd aan Waalse ingezetenen, en in het bijzonder tussen de verschillende subperiodes van de projectie.

Zo zou de toename van de uitkeringen tussen 2009 en 2011 trager zijn voor de Waalse socialezekerheidsuitkeringen. Dit zou te wijten zijn aan de minder ongunstige evolutie op de arbeidsmarkt voor de Waalse ingezetenen (met in het bijzonder een stijging van de werkloosheidsuitkeringen met 14,2 % in Wallonië in 2009, tegenover 20,2 % in het hele Rijk, en er zou ook een verschil zijn voor de brugpensioenen en de loopbaanonderbrekingen, zij het iets minder uitgesproken). Daarnaast zou de Waalse sociaaldemografische evolutie gunstiger zijn

voor een gematigde groei van de pensioenen tot 2011 (de gemiddelde groeivoet van de pensioenen van werknemers of zelfstandigen zou over die periode 0,3 ppt kleiner zijn in Wallonië).

Tussen 2012 en 2015 zouden de rollen omgekeerd zijn, met in het zuiden van het land een minder duidelijk herstel van de arbeidsmarkt waardoor de gemiddelde jaarlijkse groei van werkloosheidsuitkeringen in Wallonië op 3,3 % zou blijven, tegenover 1,8 % in het Rijk. Daarenboven zouden de pensioenen een inhaalbeweging maken met gemiddelde jaarlijkse groeipercentages die 0,5 ppt groter zijn dan het geraamde nationaal gemiddelde. Die evolutie weerspiegelt de regionale bevolkingsontwikkeling in de leeftijdscategorie van de 65-plussers.

Over de gehele projectieperiode zou de krachtigere dynamiek van de tweede subperiode licht de overhand hebben en zou het totaal aan betaalde uitkeringen over de periode 2009-2015 iets sneller toenemen in Wallonië dan gemiddeld in het Rijk.

Wat de bestedingen betreft, zou de sterkere dynamiek van de lonen van de Waalse ingezetenen een iets snellere stijging van de sociale bijdragen veroorzaken. Dit zou de snellere groei van de uitkeringen compenseren, zodat de impact van de secundaire inkomensverdeling op het beschikbaar inkomen zou overeenstemmen met het nationaal gemiddelde.

Die evoluties zouden de structuur van de inkomensrekeningen van de Waalse huishoudens op een specifieke manier beïnvloeden ten opzichte van het Belgisch gemiddelde.

Het aandeel van de lonen in de vorming van het Waals beschikbaar inkomen zou als enige over de projectieperiode stijgen van 91,2 % in 2008 naar 91,7 % in 2015, tegenover een lichte achteruitgang van 92,6 % naar 92,4 % voor het nationaal gemiddelde. Het aandeel van de overige primaire inkomens, die in Wallonië doorgaans minder omvangrijk zouden zijn in het begin van de projectieperiode, zou blijven dalen in projectie en uiteindelijk 2,2 ppt onder het nationaal gemiddelde uitkomen. Dit tweede effect zou overheersen en een daling inhouden van het aandeel van de primaire inkomens in de vorming van het beschikbaar inkomen. Het aandeel zou 118,7 % bedragen in 2015 en zo het zwakste zijn van de drie gewesten.

Het aandeel van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering zou stijgen van 24,9 % in 2008 tot 27,4 % in 2015 en zou dus sterker groeien dan gemiddeld in het Rijk, met een positief verschil gaande van 3,3 ppt in 2008 naar 3,5 ppt in 2015. Dat effect zou minder uitgesproken zijn voor de overige sociale uitkeringen die bovendien een kleiner aandeel vertegenwoordigen. Het aandeel van de sociale bijdragen daarentegen zou het gemiddelde van het Rijk inhalen, met een negatief verschil van amper 0,1 ppt in 2015, tegenover 0,4 ppt in 2008.

Tabel 21: Inkomensrekeningen van de huishoudens: Waals Gewest

	Structuur (in % van het beschikbaar inkomen)						Groeivoeten (%) Gemiddelden		
	1994	2001	2008	2011	2015	2012-2015	1995-2001	2002-2008	2009-2015
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en	17,7	17,5	15,9	14,6	13,9	2,3	2,4	1,7	1,1
Beloning van werknemers (D.1)	78,8	85,3	91,2	90,1	91,7	4,2	3,7	4,1	3,1
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	19,5	16,8	14,1	13,5	13,1	2,9	0,5	0,7	2,0
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	115,9	119,6	121,2	118,3	118,7	3,8	3,0	3,3	2,8
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	23,7	23,4	24,9	26,5	27,4	4,6	2,3	4,0	4,5
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	2,0	2,5	2,2	2,3	2,7	7,3	5,9	1,6	5,9
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	6,0	6,3	6,2	6,6	6,8	4,5	3,3	3,0	4,5
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	2,7	2,3	2,6	2,7	2,6	2,6	0,5	4,8	3,0
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	20,1	22,1	22,5	21,9	23,0	5,0	3,9	3,4	3,4
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	0,1	-0,2	0,2	0,1	0,0				
Sociale premies (D.61)	30,0	32,1	34,4	34,5	35,3	4,3	3,5	4,1	3,4
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,7	2,5	3,1	3,0

5.4. Regionale aandelen en inkomen per hoofd

De relatieve verschillen in de regionale vooruitzichten per gewest kunnen worden samengevat aan de hand van de evolutie van de aandelen van elk gewest in het Rijk (zie tabel 22). Hieronder bespreken we de belangrijkste ontwikkelingen, terwijl de verklaringen terug te vinden zijn in de drie voorgaande delen.

In termen van primaire inkomens houden de vooruitzichten een lichte verschuiving in tussen Brussel en Vlaanderen, waarbij het Brussels aandeel 0,1 ppt zou stijgen ten nadele van het Vlaams aandeel over de periode 2009-2015.

Het Brussels aandeel in het exploitatieoverschot zou aanzienlijk stijgen (+0,6 ppt of +7 %), ten nadele van het Waals aandeel (-1,5 ppt of -5 %). Dit fenomeen zou ook gelden voor de inkomens uit vermogen, zij het in mindere mate. Omgekeerd, zou het Waals aandeel in de lonen opnieuw stijgen ten nadele van het Vlaams aandeel en opnieuw het niveau van 1994 bereiken.

In de secundaire inkomensverdelingsrekening zou, in termen van middelen, het Waals aandeel stabiel blijven met 32,9 % van de totale wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld. Het Brussels aandeel zou ongeveer 0,3 ppt dalen en 9 % bedragen op het einde van de projectieperiode, ten voordele van het Vlaams aandeel dat dan ongeveer 58 % bedraagt.

De verdeling van de sociale uitkeringen gebeurt vooral op het niveau van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering, waarbij het Vlaams aandeel zou stijgen, terwijl het aandeel van de twee andere gewesten, vooral dat van Brussel, zou dalen. Die verschuiving zou zich vooral voordoen bij de brugpensioenen en loopbaanonderbrekingen, waarvan het aandeel in Vlaanderen nog zou toenemen en respectievelijk 72,6 % en 70,2 % van het totaal zou bedragen in 2015. Het aandeel van Vlaanderen zou ook stijgen voor de pensioenen (particuliere sector en overheid), maar minder fors, en voor de werkloosheidsuitkeringen (door hun evolutie in het begin van de projectieperiode). Het aandeel van Wallonië zou ook licht stijgen voor de pensioenen en de werkloosheidsuitkeringen. Het aandeel van het Brussels Gewest zou voor het merendeel van de sociale uitkeringen dalen, uitgezonderd voor de kinderbijslag en de uitkeringen sociale voorziening (met een aandeel van 28,4 % voor het leefloon in 2015). De verschillen inzake demografische dynamiek verklaren duidelijk een deel van die resultaten.

Wat de bestedingen van de secundaire inkomensverdeling betreft, zou er een toename zijn van het Waals aandeel en een daling van het Brussels aandeel, zowel voor de belastingen op inkomen als voor de sociale bijdragen, terwijl het aandeel van Vlaanderen vrijwel stabiel blijft. Die verschuivingen zijn de weerspiegeling van een verschillende dynamiek van de lonen (zowel de totale loonmassa als het loon per hoofd zouden hier een rol spelen).

Tabel 22: Inkomensrekeningen van de huishoudens: aandeel in het totaal van het Rijk (in %)

	Brussels Hoofdstedelijk Gewest				Vlaams Gewest				Waals Gewest			
	1994	2001	2008	2015	1994	2001	2008	2015	1994	2001	2008	2015
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens												
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	9,9	9,2	9,5	10,1	61,5	63,5	63,7	64,5	28,6	27,3	26,8	25,3
Beloning van werknemers (D.1)	9,4	9,2	9,1	9,1	61,5	62,2	62,1	61,8	29,1	28,5	28,8	29,1
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	10,2	10,3	9,6	9,9	62,6	63,4	64,9	65,0	27,2	26,3	25,4	25,1
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	9,6	9,4	9,2	9,3	61,7	62,6	62,7	62,6	28,7	28,0	28,1	28,1
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening												
a. Middelen												
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	9,9	9,5	9,0	8,7	55,0	55,8	57,2	57,6	35,0	34,7	33,8	33,7
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	12,0	11,1	10,5	10,5	61,0	63,8	65,0	64,7	27,0	25,1	24,5	24,7
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	10,2	9,2	8,0	7,6	57,7	59,2	60,0	59,9	32,1	31,6	32,0	32,5
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	9,9	11,3	14,2	14,7	45,7	48,5	48,2	47,8	44,4	40,2	37,5	37,5
b. Bestedingen												
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	9,5	8,9	8,6	8,4	61,3	62,8	62,8	62,9	29,1	28,2	28,6	28,7
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	39,4	49,6	26,2	33,9	58,0	60,2	62,4	69,0	2,6	-9,9	11,4	-2,9
Sociale premies (D.61)	9,6	9,3	9,0	8,9	60,9	61,9	62,1	61,9	29,5	28,8	28,9	29,2
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	10,1	9,9	9,6	9,7	59,8	60,7	61,1	61,0	30,1	29,4	29,3	29,3

Tot besluit van dit hoofdstuk worden de twee grote saldi van de inkomensrekeningen van de huishoudens in aanmerking genomen en vergeleken met de bevolking. We schakelen hier over van een geaggregeerde macro-economische visie voor het geheel van de gezinnen van een gewest naar een geïndividualiseerde visie van één element van het welzijn van de gezinnen.

Tabel 23: Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd

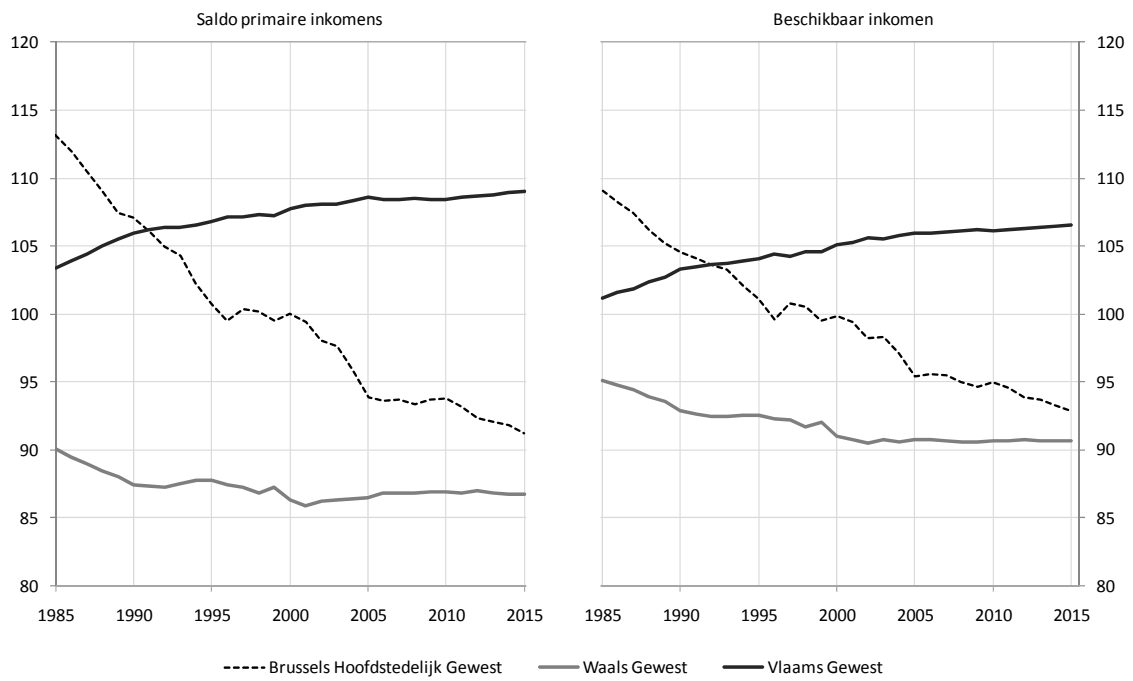
	Bedragen in lopende euro's					Groeivoeten (%) Gemiddelden			
	1994	2001	2008	2011	2015	2012- 2015	1995- 2001	2002- 2008	2009- 2015
1. Saldo primaire inkomens (B.5n)									
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	15 926	19 158	21 537	21 905	24 235	2,6	2,7	1,7	1,7
Vlaams Gewest	16 605	20 814	25 043	25 529	28 955	3,2	3,3	2,7	2,1
Waals Gewest	13 675	16 560	20 026	20 426	23 035	3,1	2,8	2,8	2,0
2. Beschikbaar inkomen (B.6n)									
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	13 721	16 016	17 833	18 502	20 337	2,4	2,2	1,5	1,9
Vlaams Gewest	13 233	16 070	19 351	20 238	22 799	3,0	2,8	2,7	2,4
Waals Gewest	11 795	13 845	16 527	17 270	19 408	3,0	2,3	2,6	2,3

De resultaten, die zijn opgenomen in tabel 23, relativeren de eerder gedane vaststellingen. Vooral de iets grotere dynamiek van de primaire inkomens in het Brussels Gewest zou meer dan gecompenseerd worden door een snellere bevolkingsgroei waardoor de bedragen per hoofd uiteindelijk minder snel zouden stijgen in dat gewest.

In termen van beschikbaar inkomen zouden de cijfers in Vlaanderen en Wallonië zich stabiliseren, waarbij de indexwaarde voor Vlaanderen steeds trager zou toenemen, terwijl die voor Wallonië licht zou blijven stijgen en de in de jaren 2000 begonnen opwaartse beweging zou volgen. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest daarentegen zou die index blijven dalen tot bijna het niveau van Wallonië.

Figuur 8 plaatst die evoluties van de index in de historische context.

Figuur 8: Saldo van de primaire inkomens en beschikbaar inkomen per hoofd, index Rijk=100

6. Overheidsfinanciën

6.1. Inleiding

Het luik 'Overheidsfinanciën' situeert zich binnen een nieuwe ontwikkelingsfase van het HERMREG-project. De doelstelling van deze module is het regionaliseren van de overheidsfinanciën, waarbij men zich beperkt tot het regionaliseren van de rekening van de gemeenschappen en gewesten. Gezien de module nog maar recentelijk volledig is afgewerkt, is dit hoofdstuk nieuw in het HERMREG-rapport. De resultaten worden hier voor het eerst volledig voorgesteld.

De module omvat enerzijds de desaggregatie van de gezamenlijke rekening gemeenschappen en gewesten, waarbij er voor de verschillende deelgebieden overheidsrekeningen worden opgesteld voor de periode 2000-2008. Anderzijds worden er regionale vooruitzichten gemaakt met betrekking tot de inkomsten en uitgaven van deze deelgebieden voor de periode 2009-2015.

In tegenstelling tot de andere modules wordt er gewerkt vanuit een institutionele invalshoek. De onderscheiden institutionele deelgebieden zijn het Vlaams Gewest (inclusief de Vlaamse Gemeenschap), het Waals Gewest (inclusief de Duitstalige Gemeenschap), het Brussels Gewest (inclusief de Vlaamse, de Franse en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissies) en de Franse Gemeenschap.

6.2. Methodologie

Voor de desaggregatie van de gezamenlijke rekening van de gemeenschappen en gewesten naar individuele rekeningen per deelgebied, waarbij de coherentie met de nationale rekeningen en het nationaal HERMES-model centraal staan, werd een methodologie³⁴ ontwikkeld om gedesaggregeerde ESR95-uitgaven en inkomsten per deelgebied op te stellen op basis van de beschikbare economische hergroepering en het toepassen van verdeelsleutels. De rekeningen per deelgebied voor het verleden (periode 2000-2008) zijn hierop gebaseerd.

Het maken van de "regionale vooruitzichten" gebeurt vanuit een 'bottom-up'- benadering. Zo worden de individuele rekeningen van de deelgebieden geprojecteerd en is de rekening van de gemeenschappen en gewesten, zoals opgenomen in de nationale Economische Vooruitzichten 2010-2015 van mei 2010 het resultaat van een aggregatie van die verschillende rekeningen. De hier voorgestelde regionale vooruitzichten zijn dus, met uitzondering van de inkomsten die worden toegewezen via de Bijzondere Financieringswet (BFW)³⁵, volledig conform met de

---

³⁴ Zie Gina Gentil (2008) voor meer detailinformatie.

³⁵ De BFW wordt hier opnieuw gesimuleerd op basis van nieuwe regionale economische parameters, die voortvloeien uit de macro-economische simulaties van HERMREG.

ationale HERMES-projectie van mei 2010 en zijn gebaseerd op economische informatie die beschikbaar was midden april 2010³⁶ en berusten op de volgende hypothesen.

De toegewezen inkomsten uit belastingen van de gemeenschappen en gewesten worden berekend op basis van de BFW. Tabel 24 geeft de hypothesen weer voor de parameters die toelaten om de globale toegewezen middelen vanuit de BFW en hun verdeling over de verschillende gemeenschappen en gewesten te berekenen.

Tabel 24: Parameters van de Bijzondere Financieringswet

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I. Economische omgeving								
a. Inflatie	4,49	-0,05	1,8	1,8	1,6	1,7	1,8	1,9
b. Bbp-groei	1,20	-3,00	1,4	1,7	2,3	2,1	2,3	2,3
II. Opbrengst Personenbelasting								
a. Verdeling tussen de gewesten (in %)								
- Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8,41	8,38	8,32	8,38	8,47	8,44	8,38	8,33
- Vlaams Gewest	63,28	63,43	63,53	63,45	63,36	63,34	63,32	63,40
- Waals Gewest	28,31	28,18	28,15	28,17	28,16	28,21	28,30	28,27
b. Verdeling tussen de gemeenschappen (in %)								
- Vlaamse Gemeenschap	65,24	65,39	65,47	65,41	65,34	65,31	65,28	65,35
- Franse Gemeenschap	34,76	34,61	34,53	34,59	34,66	34,69	34,72	34,65
c. Fiscale capaciteit (verschil in % in vergelijking tot het nationaal gemiddelde)								
- Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-13,72	-14,70	-15,85	-15,72	-15,29	-16,05	-17,12	-17,92
- Vlaams Gewest	9,49	9,81	10,07	10,03	9,99	10,05	10,13	10,36
- Waals Gewest	-12,78	-13,03	-13,10	-13,03	-13,04	-12,88	-12,64	-12,75
III. Demografie								
a. Bevolking (procentuele groei)								
- Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,22	1,68	1,30	1,31	1,30	1,26	1,21	1,15
- Vlaams Gewest	0,64	0,72	0,61	0,63	0,63	0,63	0,62	0,60
- Waals Gewest	0,64	0,61	0,67	0,70	0,71	0,72	0,73	0,72
b. Verdeling aantal leerlingen (in %)								
- Vlaamse Gemeenschap	56,91	56,86	56,73	56,60	56,48	56,39	56,33	56,28
- Franse Gemeenschap	43,09	43,14	43,27	43,40	43,52	43,61	43,67	43,72
c. Aanpassingscoëfficiënt (index: 1989 = 100)	102,31	102,77	102,94	103,36	103,95	104,72	105,57	106,37

De globale toegewezen middelen zijn hoofdzakelijk afhankelijk van de groei van het bbp en de inflatie. De toegewezen middelen uit BTW evolueren ook volgens een aanpassingscoëfficiënt die afhangt van de omvang van de bevolking jonger dan 18 in de Franse Gemeenschap³⁷. Rekening houdend met de bevolkingsvooruitzichten, zou deze coëfficiënt de volgende jaren gevoelig stijgen. De toegekende nationale solidariteitstussenkomst is afhankelijk van de afwijking van de gemiddelde opbrengst uit personenbelasting (PB) per inwoner in een gewest ten opzichte van

³⁶ Er werd dus geen rekening gehouden met de maatregelen die werden genomen tijdens de begrotingscontrole 2010 van de verschillende deelgebieden.

³⁷ De coëfficiënt wordt berekend voor de Vlaamse Gemeenschap en de Franse Gemeenschap, maar enkel de hoogste coëfficiënt wordt weerhouden.

de nationaal gemiddelde opbrengst uit personenbelasting. Op basis van de demografische en economische vooruitzichten en de toekomstige evolutie van het regionale bbp (zie hoofdstuk 5) zou het bedrag van deze nationale tussenkomst eveneens toenemen in de toekomst. Tenslotte willen we hierbij nog opmerken dat de berekening van de toe te wijzen middelen tijdens het begrotingsproces gebeurt op basis van gemaakte schattingen voor de verschillende parameters. Eens de werkelijke waarden van alle parameters zijn gekend, worden de toe te wijzen middelen opnieuw berekend, wat leidt tot een correctie, die meestal het volgende jaar wordt toegepast. In projectie zou dit op basis van de weerhouden parameters moeten leiden tot een positieve correctie in 2011. Vanaf 2012 is er geen correctie meer, gezien dan verondersteld wordt dat de toegewezen bedragen overeenstemmen met de werkelijk verschuldigde bedragen. In tabel 24 zijn ook de verdeelsleutels opgenomen op basis waarvan het totale bedrag aan toegewezen middelen kan verdeeld worden over de gemeenschappen en gewesten.

De inkomsten van de gemeenschappen en gewesten uit eigen belastingen (de gewestelijke en autonome³⁸ belastingen) zijn voor het jaar 2009 gebaseerd op de realisaties op ESR-basis³⁹. Vanaf 2010 volgen deze eigen belastingen de evolutie van het nationaal bbp. De niet-fiscale inkomsten en de overdrachten binnen de overheid zijn voor de kortetermijnvooruitzichten gebaseerd op begrotingsgegevens en naar de toekomst toe worden ze geïndexeerd of constant gehouden.

De evolutie van de uitgaven (exclusief de bezoldigingen) op korte termijn (2009 en 2010) is gebaseerd op een vergelijkende analyse van de meest recente opeenvolgende begrotingen⁴⁰ van het Vlaams Gewest, de Franse Gemeenschap, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest⁴¹ en het Waals Gewest⁴². Deze analyse gebeurt op basis van de beschikbare economische hergroepering van de begrotingsuitgaven van de verschillende deelgebieden en hun respectievelijke autonome instellingen en fondsen. Voor het bekomen van de uitgavengroei⁴³ in 2009 worden de uitgavenverrichtingen van de aangepaste begrotingen 2009 vergeleken met die van overeenstemmende begrotingen anno 2008; voor 2010 gaat het om een vergelijking van de respectievelijke initiële begrotingen 2010 en 2009.

De vooruitzichten aangaande de primaire uitgaven (exclusief bezoldigingen) voor de periode 2011-2015 berusten op de hypothese van ongewijzigd beleid. Die hypothese van ongewijzigd uitgavenbeleid vertaalde zich in onze vroegere middellangetermijnvooruitzichten traditioneel in het doortrekken op middellange termijn van de geobserveerde trend van het verleden, in het algemeen van de evolutie van de laatst acht jaren (na correctie van niet-recurrente maatregelen en zonder de uitgaven voor bezoldigingen waarvoor een andere methodologie wordt toegepast, zie hieronder).

---

³⁸ Autonome belastingen zijn belastingen die door de gewesten zelf worden geïnd.

³⁹ De realisaties van de gewestelijke belastingen werden ons ter beschikking gesteld door de FOD Financiën en de bevoegde gewestelijke instanties.

⁴⁰ Provisies en onderbenuttingpercentages uit de begrotingen werden niet opgenomen.

⁴¹ De begrotingen van de Gemeenschapscommissies zijn hier buiten beschouwing gelaten.

⁴² De begroting van Duitstalige Gemeenschap is hier niet opgenomen.

⁴³ Gecorrigeerd voor niet-recurrente maatregelen.

Bij de opstelling van de begrotingen 2010 en in mindere mate van de aangepaste begrotingen 2009, hebben de overheden van de gewesten en gemeenschappen beslissingen genomen die een duidelijke ombuiging van het uitgaventraject op middellange termijn inhouden. Dit komt eveneens tot uiting in de verschillende begrotingsdocumenten⁴⁴. Het toepassen van de gebruikelijke methodologie van het doortrekken van de geobserveerde trend van de laatste jaren, is bijgevolg niet meer geschikt. We hebben aldus geopteerd voor een extrapolatie op middellange termijn van de gemiddelde geobserveerde jaarlijkse groei in de periode 2009-2010, gecorrigeerd voor niet-recurrente maatregelen, per uitgavencategorie (met uitzondering van de bezoldigingen); een methode die representatief is voor het nieuwe structurele uitgavengedrag. Voor een aantal uitgavencategorieën bleek de groei van de uitgaven echter te restrictief op middellange termijn, zeker in het geval van negatieve groeivoeten. De groeivoeten werden dan vastgeprikt op nul. Dit geldt ook voor de uitgaven waarvoor geen duidelijke trend kan worden waargenomen over een langere periode (2004-2010), zoals ondermeer voor de kapitaaloverdrachten.

De uitgaven voor bezoldigingen zijn niet gebaseerd op de begrotingscijfers. Hun evolutie wordt bepaald door: de loonindexering (a), de evolutie van de tewerkstelling (b1), de loonherwaarderings in het kader van de huidige ondertekende sectorale akkoorden (b2.1) en de loondrift (b2.2) (zie tabel 25)⁴⁵.

Tabel 25: Hypothesen aangaande de loonmassa van de gemeenschappen en gewesten (1)
(*procentuele groei*)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Loonmassa	1,9	3,1	2,8	2,8	2,8	3,0
a. Loonindex	0,0	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8
b. Loonmassa zonder indexering	1,9	1,4	1,1	1,1	1,1	1,1
b1. Tewerkstelling	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
- Brussels Gewest	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,1
- Vlaams Gewest	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
- Waals Gewest	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
- Franse Gemeenschap	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9
b2. Loondrift en -herwaarderings	1,0	0,6	0,3	0,3	0,3	0,3
b2.1. Loonherwaarderings	0,6	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
- Brussels Gewest	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Vlaams Gewest	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
- Waals Gewest	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Franse Gemeenschap	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
b2.2. Loondrift	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
- Onderwijs	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
- Administratie	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Nb. Loonmassa in miljoen euro	13542	13964	14357	14762	15177	15627
Tewerkstelling in miljoenen personen	338	341	344	347	349	352

(1) Zonder overheidsbedrijven (TEC-STIB-DE LIJN-RTBF-VRT-BRF) en tewerkstellingsubsidies (waaronder wetenschappelijke onderzoekers).

⁴⁴ Die ombuiging is ook terug te vinden in de meerjarenprojecties van de betrokken administraties (die projecties worden hier echter niet gebruikt omwille van hun normatief karakter).

⁴⁵ Voor meer detailinformatie over de loonmassa van de gemeenschappen en gewesten, zie L. Laloy (2009).

De *loonindexering* gebeurt via een verhoging per schijf van 2 % van een maandelijkse loonindex die de evolutie van de gezondheidindex volgt⁴⁶; de *loondrift* stemt overeen met de variatie in de loonvoet die gelinkt is aan de evolutie van de kwalificaties en de wijziging in leeftijdsstructuur van het personeel, rekeninghoudend met loonsverhogingen door automatische baremieke verhogingen, anciënniteitspremies en promoties.

In 2010 is de reële groei van de loonindex nul doordat er geen indexering van de lonen heeft plaatsgevonden in 2009 en 2010 (de spilindex wordt niet meer overschreden tussen augustus 2008 en december 2010).

De tewerkstelling in het onderwijs zou in elke gemeenschap zou in projectie toenemen, tengevolge van de groeiende schoolbevolking, rekeninghoudend met de huidige demografische vooruitzichten. Ook de tewerkstelling in de administraties van alle gemeenschappen en gewesten neemt toe, conform een trend die de groeiende behoeftes weerspiegelt in een context waarbij de bevolking toeneemt.

De loonherwaarderingen waarmee wordt rekening gehouden zijn deze waartoe beslist werd in de ondertekende sectorale akkoorden, op het niveau van de verschillende deelgebieden. Toekomstige herwaarderingen zijn niet uitgesloten, maar de huidige methodologie anticipeert hier niet op, gegeven het scenario van ongewijzigd beleid⁴⁷.

De loondrift, tenslotte, wordt in projectie bepaald in functie van het type van bedrijvigheid (administratie en onderwijs). De loondrift zou dan zwakker zijn dan in het verleden tengevolge van de evolutie van de leeftijds piramide van het overheids personeel.

In wat volgt worden vooreerst de vooruitzichten⁴⁸ voor het geheel van de gemeenschappen en gewesten belicht voor de periode 2009-2015. Vervolgens worden de resultaten⁴⁹ per deelgebied besproken. We merken hierbij nog op dat de resultaten voor 2009 zijn gebaseerd op de meest recent beschikbare gegevens (april 2010) en dus geen vooruitzichten in stricte zin zijn, maar eerder quasi-observaties. De cijfers voor het jaar 2008 zijn gebaseerd op de gepubliceerde

---

⁴⁶ In praktijk wordt het gemiddelde van de gezondheidsindex van de laatste vier maanden vergeleken met een spilindex. Wanneer de gezondheidsindex de spilindex overschrijdt, wordt de maandelijkse loonindex verhoogd met 2 %, de tweede maand die volgt op de overschrijding.

⁴⁷ De loonherwaarderingen vloeien voort uit volgende sectorale akkoorden: Franse Gemeenschap - administratie: protocolakkoorden van april 2004 en sectoraal akkoord 2009-2010 (ondertekend in december 2008); Franse Gemeenschap - onderwijs: protocolakkoorden van april 2004 en sectoraal akkoord 2009-2010 (ondertekend in juni 2008); Vlaamse Gemeenschap - onderwijs: sectoraal akkoord 2005-2009 (ondertekend in oktober 2006, en voor het hoger onderwijs ondertekend in december 2006) en bijkomend akkoord (ondertekend op 4 juni 2009); Duitstalige Gemeenschap: sectoraal akkoord 2007-2009 (ondertekend in april 2007); Brussels Gewest: sectoraal akkoord 2007-2008 (ondertekend in december 2008); Waals Gewest: sectoraal akkoord 2007-2008 (ondertekend in mei 2009); Vlaams Gewest: sectoraal akkoord 2008-2009 (ondertekend in juli 2008).

⁴⁸ In de tabellen van dit hoofdstuk wijken de cijfers af van de definities van de nationale rekeningen in die zin dat de verkoop van activa (gebouwen, terreinen en licenties) verrekend wordt als ontvangst (en niet als een negatieve kapitaaluitgave), de toegerekende bijdragen zowel uit de (loongebonden) ontvangsten en uitgaven worden gehaald, evenals de pensioenen van vroegere ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten. De tabellen in bijlage zijn daarentegen volledig in overeenstemming met de nationale rekeningen.

⁴⁹ De gedetailleerde resultaten (vooruitzichten voor de verschillende inkomsten en uitgavencategorieën) per deelgebied zijn opgenomen in bijlage.

rekening van de gemeenschappen en gewesten in de nationale rekeningen van september 2009 (NR2008) die door ons opgesplitst werd naar gemeenschap en gewest op basis van de beschikbare economische hergroeperingen van de uitgaven en inkomsten en rekeninghoudend met de noodzakelijke ESR-correcties en verschuivingen. De vorderingensaldi, die voortvloeien uit de berekende uitgaven en inkomsten, wijken lichtjes af van de saldi gepubliceerd per gemeenschap en gewest in de NR. In onze projectie is de statistische correctie in de NR om tot het gezamenlijk vorderingensaldo van de gemeenschappen en gewesten te komen, verdeeld over de verschillende deelgebieden.

6.3. De gemeenschappen en gewesten

Het vorderingensaldo van de gemeenschappen en gewesten kent een gevoelige achteruitgang in 2009, en loopt terug van -0,1 % in 2008 naar -0,7 % in 2009 in procent van bbp. Vanaf 2010 zou het vorderingensaldo stapsgewijs verbeteren en zouden de gemeenschappen en gewesten een begrotingsevenwicht bereiken in 2015.

Tabel 26: Rekening van de gemeenschappen en gewesten (in procent van het bbp)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vershil 2011- 2009	Vershil 2015- 2011
Primair saldo	0,1	-0,5	-0,3	-0,1	-0,0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4
Ontvangsten, waaronder	12,3	12,1	12,0	12,2	12,2	12,1	12,2	12,2	0,1	-0,0
Eigen fiscale ontvangsten	2,2	2,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	0,2	-0,0
Toegewezen fiscale ontvangsten	8,7	8,7	8,4	8,6	8,6	8,6	8,7	8,7	-0,0	0,1
uit de personenbelasting	4,9	4,8	4,7	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	-0,0	0,0
uit BTW	3,8	3,8	3,7	3,8	3,8	3,9	3,9	3,9	-0,0	0,1
Niet fiscale ontvangsten	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	-0,0	-0,1
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	-0,0	-0,0
Primaire uitgaven	12,2	12,6	12,3	12,3	12,2	12,1	12,0	11,9	-0,3	-0,4
Primaire finale uitgaven, waaronder	9,4	10,0	9,7	9,7	9,5	9,5	9,4	9,3	-0,4	-0,4
Bezoldigingen	4,3	4,6	4,6	4,5	4,5	4,5	4,4	4,4	-0,1	-0,2
Aankopen van goederen en diensten	1,6	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	-0,1	-0,1
Investerings	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	-0,1	-0,1
Overdrachten aan gezinnen en izw's ⁽¹⁾	2,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	-0,0	0,0
Overdrachten aan bedrijven e.a.	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	-0,1	-0,1
Overdrachten binnen de overheid:	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	0,0	-0,0
waaronder:										
aan de lagere overheid	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	0,0	-0,0
aan de sociale zekerheid	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0
Rentelasten	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,1	0,0
Vorderingensaldo	-0,1	-0,7	-0,5	-0,4	-0,3	-0,2	-0,1	0,0	0,3	0,4

1. De pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten zijn niet inbegrepen.

De evolutie van het vorderingensaldo is enerzijds toe te schrijven aan het verloop van het primair saldo en anderzijds aan de rentelasten (zie tabel 26). Het primair saldo dat nog positief was in 2008, daalt in 2009 met 0,6 % van het bbp door een terugloop van de ontvangsten en een stijging van de primaire uitgaven. Het gaat hier om vooral cyclische ontwikkelingen. Het

primair tekort zou vervolgens afnemen en overgaan naar een primair overschot in 2013, als gevolg van een toename van de ontvangsten en een vermindering van de primaire uitgaven. Door de toenemende schuldgraad nemen de rentelasten toe in het begin van de periode. Op middellange termijn zouden de rentelasten, niettegenstaande de geaccumuleerde tekorten, ongewijzigd blijven in procent van het bbp.

De ontvangsten van de gemeenschappen en gewesten dalen in procent van het bbp in 2009 en 2010. De achteruitgang in 2009 is toe te wijzen aan de evolutie van de eigen fiscale ontvangsten, die meer gevoelig zijn aan de economische crisis. In 2010 is de daling het gevolg van een terugloop van de middelen toegekend krachtens de Bijzondere Financieringswet (BFW) -de toegewezen fiscale ontvangsten- die de toename van de eigen fiscale en niet-fiscale ontvangsten overstijgt.

De ontvangsten zouden toenemen met 0,2 % van het bbp in 2011 en vervolgens op dit niveau blijven op middellangtermijn. De stijging van de ontvangsten vloeit voort uit de toename van de overgedragen middelen die verschuldigd zijn krachtens de BFW. De eigen fiscale middelen zouden ongewijzigd blijven in procent van het bbp.

Na een stijging van 0,6 % in procent van het bbp in 2009, dalen de primaire finale uitgaven in 2010 met 0,3 % (zie tabel 26). De overdrachten binnen de overheid, die in 2009 afnemen als gevolg van de weerslag van eenmalige maatregelen in 2008, hernemen in 2010 hun normale groeiritme, dat ondermeer bepaald wordt door de decretale groei van de overdrachten naar de gemeentefondsen.

De terugloop van de primaire finale uitgaven in 2010 is het gevolg van de structurele besparingsmaatregelen die door de verschillende gemeenschappen en gewesten zijn genomen om de effecten van de economische crisis op de cyclische component van het vorderingensaldo te corrigeren. De belangrijkste besparingen, die voornamelijk recurrent zijn, betreffen het drukken van de werkingskosten van het administratief apparaat, het verminderen van sommige subsidies en een meer gericht investeringsbeleid. Dit beleid reflecteert zich duidelijk in tabel 27: de aankopen van goederen en diensten, de investeringen en overdrachten aan bedrijven worden gekenmerkt door een negatieve groei.

Tabel 27: Uitgaven van de gemeenschappen en gewesten in reële termen¹
(groeivoeten in procent)

	2009	2010	Gemiddelde van de periode 2011-2015	Gemiddelde van de periode 2004-2008
Primaire uitgaven	1,7	-1,1	1,3	2,4
Finale primaire uitgaven	4,4	-2,0	1,1	2,0
Waaronder:				
Bezoldigingen	4,9	0,2	1,3	1,4
Aankopen van goederen en diensten	3,8	-5,6	0,0	1,0
Investerings	1,3	-7,7	-0,2	-0,4
Overdrachten aan gezinnen en izw's	7,8	1,0	2,3	4,6
Overdrachten aan bedrijven	-2,1	-9,1	0,3	3,5
Overdrachten binnen de overheid	-7,5	2,4	2,0	3,7
p.m. ontvangsten	-3,1	0,7	2,3	2,1

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijsen

De periode 2011-2015 zou gekenmerkt worden door een gemiddelde jaarlijkse uitgavengroei van 1,3 %, daar waar de gemiddelde uitgavengroei nog 2,4 % bedroeg in de periode 2004-2008. In procent van het bbp zouden de primaire uitgaven op middellange termijn bijgevolg ook afnemen, namelijk met 0,4 %. De daling van de primaire uitgaven uit zich in een vermindering van de aankopen van goederen en diensten, de investeringen en de overdrachten aan bedrijven, die elk met 0,1 % van het bbp afnemen. Die achteruitgang vloeit voort uit het doortrekken van de recurrente besparingsmaatregelen uit de begrotingen 2010. Ook de uitgaven voor bezoldigingen zouden dalen, met 0,2 % van het bbp. Die daling is inherent aan de gebruikte methodologie die niet anticipeert op eventuele loonherwaarderingen, die zouden kunnen resulteren uit sectorale akkoorden, en is ook het gevolg van een meer gematigde loon-drift dan in het verleden door de gewijzigde leeftijdssamenstelling.

Bij ongewijzigd beleid zou de rekening van de gemeenschappen en gewesten in evenwicht moeten zijn in 2015. Tabel 28 toont echter aan dat de begrotingstrajecten van de verschillende entiteiten niet identiek zijn, desondanks ze allen een meer restrictief uitgavenbeleid zouden handhaven in de toekomst. Een gedetailleerde analyse per deelgebied wordt voorgesteld in de volgende secties.

Tabel 28: Vorderingensaldi van de gemeenschappen en gewesten
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Vershil 2015-2009
Gemeenschappen en Gewesten	-2311	-1852	-1306	-1074	-796	-393	34	2345
Brussels Gewest	-266	-159	-177	-194	-195	-189	-187	79
Vlaams Gewest	-925	-457	-211	-10	187	463	763	1688
Waals Gewest	-727	-553	-477	-452	-435	-405	-369	358
Franse Gemeenschap	-392	-683	-441	-418	-354	-261	-173	219

6.4. Het Brussels Gewest

De economische crisis heeft de financiën van het Brussels Gewest⁵⁰ aanzienlijk aangetast in 2009. Het vorderingensaldo verslechtert ten opzichte van 2008 met 260 miljoen en het tekort bedraagt zo -266 miljoen euro. De verslechtering is bijna volledig toe te schrijven aan de uitholling van het primair saldo met 249 miljoen euro (zie tabel 29).

Tabel 29: Rekening van het Brussels Gewest⁵¹
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Primair saldo	76	-173	-44	-56	-65	-53	-36	-22
Ontvangsten, waaronder	3340	3131	3280	3362	3446	3559	3685	3814
Eigen fiscale ontvangsten	1186	1013	1068	1096	1139	1181	1227	1275
Toegewezen fiscale ontvangsten	936	888	920	998	1019	1070	1127	1184
uit de personenbelasting	936	888	920	998	1019	1070	1127	1184
uit BTW	0	0	0	0	0	0	0	0
Niet fiscale ontvangsten	539	448	508	483	491	499	507	517
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾	679	782	785	785	797	810	823	838
Primaire uitgaven	3265	3304	3325	3418	3511	3612	3721	3836
Primaire finale uitgaven, waaronder	2464	2507	2498	2566	2635	2711	2791	2877
Bezoldigingen	830	872	900	936	971	1011	1053	1098
Aankopen van goederen en diensten	446	429	449	457	464	471	480	489
Investeringen	459	503	470	475	483	492	500	508
Overdrachten aan gezinnen en izw's ⁽¹⁾	497	509	517	533	549	566	585	605
Overdrachten aan bedrijven e.a.	230	193	160	163	166	169	172	175
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	801	797	827	852	876	901	929	959
aan de lagere overheid	528	524	549	569	589	610	632	656
aan de sociale zekerheid	0	0	0	0	0	0	0	0
Rentelasten	82	94	115	121	129	141	153	165
Vorderingensaldo	-6	-266	-159	-177	-194	-195	-189	-187

1. De pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten zijn niet inbegrepen.

Die achteruitgang van het primair saldo kan enerzijds verklaard door de sterke daling van de inkomsten (-6,2 %), voornamelijk van de eigen belastingen die met bijna 15 % afnemen ten gevolge van de ongunstige macro-economische parameters. Anderzijds is er de weerslag van éénmalige maatregelen in 2008 zoals de federale bijdrage voor de overkapping van de treinsporen (19 miljoen euro) en de uitzonderlijke verkoop van gebouwen (94 miljoen, door de MIVB). Om de daling aan inkomsten te kunnen opvangen, heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in haar aangepaste begroting 2009 verscheidene besparingsmaatregelen (zoals een vermindering met 3 % op alle betalingskredieten met uitzondering van de lonen, rentelasten en dotaties aan gemeenten) genomen die vooral de uitgaven voor de aankoop van goederen en diensten en de subsidies aan bedrijven hebben ingeperkt. De totale primaire uitgaven nemen toe met slechts 40 miljoen euro of 1,2 % in reële termen (zie tabel 30).

⁵⁰ Inclusief de Vlaamse Gemeenschapcommissie, Franse Gemeenschapscommissie en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.

⁵¹ Inclusief de drie Gemeenschapscommissies.

In 2010 wordt er verder bespaard op de subsidies aan bedrijven, maar ook de investeringen in mobiliteit en infrastructuur worden uitgesteld. Door het economisch herstel stijgen de inkomsten uit eigen belastingen opnieuw (reële groei van 3,6 %) evenals de toegewezen belastingen, die toenemen doordat de correctiemechanismen van de BFW leiden tot een kleine positieve correctie van de toegewezen middelen en door de gunstigere economische parameters. Daarnaast worden er ook meer inkomsten gecreeërd door éénmalige maatregelen zoals de verkoop van onroerende activa door de Ontwikkelingsmaatschappij van het Brussels Gewest (20 miljoen euro) en de verhoogde overdracht van de Franse Gemeenschap naar de Franse Gemeenschapscommissie (+12,5 miljoen euro). Door al deze factoren neemt het vorderingentekort af met ongeveer 100 miljoen en bedraagt zo -159 miljoen euro.

Tabel 30: Uitgaven van het Brussels Gewest⁵² in reële termen¹

<i>(groeivoeten in procent)</i>			
	2009	2010	Periodegemiddelde 2011-2015
Primaire uitgaven	1,2	-1,1	1,1
Finale primaire uitgaven	1,8	-2,1	1,1
Waaronder:			
Bezoldigingen	5,1	1,4	2,3
Aankopen van goederen en diensten	-3,9	2,9	-0,0
Investerings	9,7	-8,3	-0,1
Overdrachten aan gezinnen en izw's	2,5	-0,3	1,4
Overdrachten aan bedrijven	-16,3	-18,2	0,0
Overdrachten binnen de overheid	-0,5	2,0	1,2
p.m. ontvangsten	-6,2	2,9	1,3

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijsen

In de jaren 2011 en 2012 zou het vorderingensaldo opnieuw achteruitgaan. Nadien zou het vorderingentekort zich stabiliseren op ongeveer -190 miljoen. Ook het primaire saldo zou negatief blijven op middellange termijn. In absolute cijfers zouden de primaire uitgaven sneller toenemen dan de inkomsten, ondanks de solidariteitstussenkomst die de toegewezen inkomsten via de BFW positief zouden beïnvloeden. De uitgaven die in de periode 2011-2015 een sterkere groei zouden kennen dan gemiddeld (1,1 %) zijn de overdrachten aan gezinnen (1,4 %), de overdrachten aan de lagere overheid (1,8 %) en de bezoldigingen wiens dynamiek eigen is aan de weerhouden hypothesen (zie tabel 25).

6.5. Het Vlaams Gewest

Het vorderingensaldo van het Vlaams Gewest⁵³ dat al licht negatief was in 2008, kent een verder achteruitgang in 2009; het tekort loopt op tot 925 miljoen euro⁵⁴ (zie tabel 31). Deze terugloop is voornamelijk te wijten aan de sterke daling van het primair saldo.

⁵² Inclusief de drie gemeenschapscommissies.

⁵³ Inclusief de Vlaamse Gemeenschap.

⁵⁴ Het saldo wordt berekend volgens de ESR-methodologie en houdt dus op een andere wijze rekening met de in de Vlaamse Begroting opgenomen basishypothesen aangaande de aanrekening in 2008 van de in 2008 vooruitbetaalde onderwijsuitgaven (355,8 miljoen euro) en de doorstortingen aan het Vlaams Egalisatiefonds (500 miljoen euro) in

Tabel 31: Rekening van het Vlaams Gewest
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Primair saldo	-7	-819	-136	136	357	571	855	1151
Ontvangsten, waaronder	24193	23322	24144	25266	26233	27241	28370	29579
Eigen fiscale ontvangsten	4345	3779	4488	4598	4811	4993	5198	5405
Toegewezen fiscale ontvangsten	17624	17287	17196	18313	19035	19827	20713	21676
uit de personenbelasting	10017	9804	9744	10371	10729	11143	11601	12108
uit BTW	7607	7483	7452	7942	8307	8684	9112	9568
Niet fiscale ontvangsten	1693	1679	1880	1771	1799	1829	1862	1897
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾	494	540	542	546	550	554	558	563
Primaire uitgaven	24200	24141	24281	25130	25876	26670	27515	28428
Primaire finale uitgaven, waaronder	18977	19812	19710	20384	20963	21582	22242	22958
Bezoldigingen	8700	9083	9236	9530	9786	10058	10342	10651
Aankopen van goederen en diensten	3085	3284	3020	3072	3121	3173	3230	3291
Investerings	1316	1321	1263	1276	1296	1317	1339	1361
Overdrachten aan gezinnen en izw's ⁽¹⁾	4142	4524	4703	4929	5163	5414	5686	5983
Overdrachten aan bedrijven e.a.	1669	1535	1423	1509	1529	1551	1574	1599
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	5223	4330	4571	4746	4912	5088	5273	5470
aan de lagere overheid	4865	4150	4384	4556	4720	4891	5073	5267
aan de sociale zekerheid	329	151	157	160	162	165	168	171
Rentelasten	79	106	321	347	367	384	392	388
Vorderingensaldo	-86	-925	-457	-211	-10	187	463	763

1. De pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten zijn niet inbegrepen.

In 2009 dalen de eigen fiscale ontvangsten met 566 miljoen euro. De daling is enerzijds het gevolg van de uitbreiding van de Vlaamse jobkorting (370 miljoen), die in de ESR-boekhouding verrekend wordt als een daling van inkomsten uit eigen belastingen, en anderzijds namen ook de gewestelijke belastingen af (met 13 % of 196 miljoen euro) voornamelijk tengevolge van de crisis. Ook de toegewezen middelen uit de BFW nemen af in 2009 door de minder gunstige economische paramaters.

Kenmerkend voor de uitgaven in 2009 is de sterk negatieve groei van de overdrachten binnen de overheid (-17,1 %; zie tabel 32) te wijten aan de weerslag van de eenmalige maatregelen die genomen werden in 2008, zoals de schuldovername van de Vlaamse gemeenten (626 miljoen euro), de kapitaaldotatie aan het Zorgfonds (200 miljoen euro) en de vooruitbetaling van de compensatie voor de Eliaheffing (124 miljoen euro).

De besparingsmaatregelen genomen tijdens de begrotingsopmaak 2010 zorgen ervoor dat het primair tekort kan teruggedrongen worden met ongeveer 680 miljoen euro in 2010. De stijgende rentelasten, door de toenemende schuldgraad, daarentegen verminderen de positieve impact van de verbetering van het primair saldo op het vorderingentekort.

2009. In de ESR-boekhouding worden de onderwijsuitgaven verrekend in 2009 maar de doorstorting aan het Vlaams Egalisatiefonds in 2009 en de overeenstemmende inkomsten in 2010 worden niet opgenomen aangezien het Egalisatiefonds tot de consolidatiekring van de Vlaamse overheid behoort.

Langs de uitgavenzijde hebben volgende maatregelen bijgedragen tot de verbetering van het primair saldo: de vermindering van de werkingskosten (o.a. een daling met 5 % van de aankopen van goederen en diensten ten opzichte van wat voorzien was in de meerjarenbegroting van juni 2009), de nulindexatie van de niet-loonkredieten, besparingen op subsidies (met uitzondering voor de sectoren zoals kinderopvang, thuis- en gehandicaptenzorg) en een selectiever investeringsbeleid. Dit uit zich duidelijk in de negatieve reële groei van de uitgaven voor de aankoop van goederen en diensten (-9,7 %) en de investeringsuitgaven (-6,1 %). Het zijn vooral de investeringen in wegen-en waterinfrastructuur door de Openbare Vlaamse Instellingen die sterk teruglopen.

De beperking van de jobkorting tot de laagverdieners (106 miljoen ipv 539 miljoen euro in 2009) en de opbrengst van de verkoop van terreinen van de Vlaamse Milieumaatschappij aan Aquafin (138 miljoen euro) evenals de hogere opbrengst van de gewestbelastingen zoals de registratierechten dankzij een heropleving van de vastgoedmarkt in 2010 leiden tot een toename van de inkomsten. De toegewezen middelen krachtens de BFW nemen daarentegen af. Deze daling is te wijten aan de corrigerende mechanismen van deze wet waardoor het teveel aan effectief toegewezen middelen in 2009 in mindering wordt gebracht van de toe te wijzen bedragen voor 2010. Die negatieve correctie is groter dan de toename van de toegewezen middelen.

Tabel 32: Uitgaven van het Vlaams Gewest in reële termen¹
(groeivoeten in procent)

	2009	2010	Periodegemiddelde 2011-2015
Primaire uitgaven	-0,2	-1,2	1,4
Finale primaire uitgaven	4,5	-2,3	1,3
Waaronder:			
Bezoldigingen	4,5	-0,1	1,1
Aankopen van goederen en diensten	6,5	-9,7	-0,0
Investerings	0,5	-6,1	-0,2
Overdrachten aan gezinnen en izw's	9,3	2,1	3,1
Overdrachten aan bedrijven	-8,0	-9,0	0,6
Overdrachten binnen de overheid	-17,1	3,7	1,9
p.m. ontvangsten	-3,5	1,7	2,4

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijsen

De inkomsten zouden op middellange termijn een hogere reële groei (2,4 %) kennen dan de uitgaven (1,4 %), waardoor het primair saldo opnieuw positief zou worden vanaf 2011. Op het niveau van de primaire uitgaven zijn het enkel de overdrachten aan gezinnen en de overdrachten aan de lagere overheid die sterker zouden groeien dan het gemiddelde. De groei van de overdrachten aan de lagere overheid (1,9 %) wordt voor meer dan de helft bepaald door de groei van de dotaties aan het Gemeentefonds en dotaties aan steden en provincies. De vrij hoge groei van de overdrachten aan gezinnen en izw's (3,1 %) vloeit voort uit het voortzetten van het huidige sociaal beleid (gezins-en gehandicaptenzorg, thuiszorg,...) ten gunste van de gezinnen. Tenslotte merken we op dat de investeringen een licht negatieve reële groei (-0,2 %)

zouden kennen op middellangetermijn, die voortvloeit uit de weerhouden hypothesen en aansluit bij de investeringspolitiek om beroep te doen op alternatieve financiering en publiek-private samenwerking voor nieuwe investeringsprojecten.

De rentelasten zouden op middellange termijn vrij stabiel blijven. In de periode 2011-2015 zou het vorderingensaldo, voornamelijk door de gunstige evolutie het primair saldo, een continue verbetering kennen en de rekening van het Vlaams Gewest⁵⁵ zou opnieuw in evenwicht zijn vanaf 2013.

6.6. Het Waals Gewest

De rekening van het Waals Gewest⁵⁶ vertoont een tekort over de gehele periode (zie tabel 33). Het vorderingstekort neemt sterk toe in 2009 en zou vanaf 2010 afnemen door een verbetering van het primair saldo. Het primair saldo zou terug positief worden vanaf 2015.

Tabel 33: Rekening van het Waals Gewest⁵⁷
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Primair saldo	5	-460	-263	-166	-120	-76	-20	43
Ontvangsten, waaronder	6705	6557	6691	6973	7201	7441	7705	7991
Eigen fiscale ontvangsten	2222	2094	2267	2318	2409	2497	2596	2696
Toegewezen fiscale ontvangsten	3425	3389	3363	3576	3696	3830	3977	4141
uit de personenbelasting	3425	3389	3363	3576	3696	3830	3977	4141
uit BTW	0	0	0	0	0	0	0	0
Niet fiscale ontvangsten	359	370	350	356	361	367	373	379
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾	700	704	709	723	735	747	760	775
Primaire uitgaven	6700	7018	6954	7139	7321	7516	7725	7948
Primaire finale uitgaven, waaronder	4610	4822	4727	4836	4942	5057	5179	5311
Bezoldigingen	1143	1194	1219	1260	1300	1345	1391	1442
Aankopen van goederen en diensten	898	890	892	907	921	937	953	971
Investeringen	337	317	271	274	279	284	289	294
Overdrachten aan gezinnen en izw's ⁽¹⁾	1219	1315	1320	1353	1384	1417	1452	1490
Overdrachten aan bedrijven e.a.	1001	1103	1021	1039	1055	1072	1092	1112
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	2090	2196	2227	2304	2379	2459	2546	2637
aan de lagere overheid	1967	2073	2102	2177	2250	2328	2412	2501
aan de sociale zekerheid	0	0	0	0	0	0	0	0
Rentelasten	219	266	289	311	332	359	386	412
Vorderingensaldo	-214	-727	-553	-477	-452	-435	-405	-369

(1) De pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten zijn niet inbegrepen.

De achteruitgang van het primaire saldo in 2009 volgt uit een daling van de ontvangsten met 2,2 % ⁵⁸ en een toename van de primaire uitgaven met 4,8 % (zie tabel 34). De terugloop van de

⁵⁵ Er is in deze projectie echter nog geen rekening gehouden met de nieuwe aangekondigde besparingsmaatregelen voor 2011 en de dividendinkomsten van KBC (ongeveer 300 miljoen euro) en de opbrengst uit verkoop van terreinen aan Aquafin in 2011(ongeveer 200 miljoen).

⁵⁶ Inclusief de Duitstalige Gemeenschap.

⁵⁷ Inclusief de Duitstalige Gemeenschap.

eigen belastingen (-5,7 %) wordt veroorzaakt door de afschaffing van de radiobelasting en door de lagere ontvangsten uit gewestelijke belastingen - vooral uit registratierechten - door de verzwakking van de vastgoedmarkt en de daling in waarde van roerende en onroerende activa. De recessie veroorzaakt ook een daling van de toegewezen middelen vanuit de BFW (-1,0 %).

De belangrijkste evolutie op het niveau van de primaire uitgaven, naast de stijging van de bezoldigingen met 4,5 % en de overdrachten aan gezinnen en IZW's met 7,9 %, is de toename van de overdrachten aan bedrijven met 10,3 %. Deze verhoging vloeit voornamelijk voort uit de tijdelijke verhoogde subsidie aan de « Société Wallonne du Crédit Social» (87 miljoen euro).

Het primair saldo verbetert in 2010 door een reële daling van de primaire uitgaven met 2,7 % en een reële stijging van de ontvangsten met 0,2 %. De terugkeer van de groei in 2010 en het nemen van nieuwe maatregelen (bv. eco-malus) leidt tot een verhoging van de eigen fiscale ontvangsten (6,4 %). De toename van de eigen fiscale ontvangsten compenseert de daling van de toegewezen middelen (-2,5 %) vanuit de BFW door de toegepaste correctie in 2010 voor het teveel aan overgedragen middelen in 2009. Wat de primaire uitgaven betreft, is de daling van de investeringen (-16,1 %) hoofdzakelijk het gevolg van het meer en meer beroep doen op alternatieve financiering (SOFICO) voor het structureel onderhoud van de wegen. De terugloop van de overdrachten aan bedrijven (-9,1 %) is de weerslag van een eenmalige verhoging in 2009. We noteren ook in 2010 een zeer geringe groei van de belangrijkste uitgavencategorie van het Waals Gewest - de overdrachten aan de lagere overheid - tengevolge van de negatieve correctie op de toegewezen middelen aan het gemeentefonds, als gevolg van een overschatting van de inflatie in 2009. Er werden ook maatregelen genomen om de uitgaven voor aankopen van goederen en diensten enigszins te beperken.

Tabel 34: Uitgaven van het Waals Gewest⁵⁹ in reële termen¹
(groeivoeten in procent)

	2009	2010	Periodegemiddelde 2011-2015
Primaire uitgaven	4,8	-2,7	1,0
Finale primaire uitgaven	4,6	-3,7	0,6
Waaronder:			
Bezoldigingen	4,5	0,3	1,6
Aankopen van goederen en diensten	-0,9	-1,5	-0,0
Investeringen	-5,7	-16,1	-0,1
Overdrachten aan gezinnen en izw's	7,9	-1,4	0,7
Overdrachten aan bedrijven	10,3	-9,1	-0,0
Overdrachten binnen de overheid	5,1	-0,4	1,7
p.m. ontvangsten	-2,2	0,2	1,8

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijzen

Over de periode 2011-2015 zou de reële groei van de ontvangsten (1,8 %) groter zijn dan die van de primaire uitgaven (1,0 %), waardoor het primair saldo zich zou verbeteren. De verbetering

⁵⁸ In 2009 heeft het Waals Gewest een uitzonderlijk dividend (ongeveer 150 miljoen euro) ontvangen van de SRIW. Volgens de ESR-methodologie mag dit bedrag echter niet verrekend worden als een inkomst voor het Waals Gewest.

⁵⁹ Inclusief de Duitstalige Gemeenschap.

van de ontvangsten is gedeeltelijk het gevolg van positieve reële groei van de toegewezen middelen van de BFW vanaf 2011. Op het niveau van de primaire uitgaven, zouden bij ongewijzigd beleid enkel de bezoldigingen (zie tabel 25 voor de determinanten), de sociale overdrachten (inclusief de overdrachten aan de gezinnen en IZW's) en de overdrachten aan de lagere overheid een positieve reële groei kennen. Door opeenvolgende geaccumuleerde tekorten en stijgende rentevoeten, zouden de rentelasten op middellange termijn toenemen met gemiddeld 5,4 % per jaar.

De verbetering van het primair saldo laat echter niet toe om de overheidfinanciën terug in evenwicht te brengen tegen 2015. Hierbij merken we op dat over de beschouwde periode, sommige kapitaaloverdrachten aan bedrijven, ten belope van 160 miljoen euro⁶⁰, zouden kunnen geherclassificeerd worden als kredietparticipaties, waardoor het vorderingensaldo met eenzelfde bedrag zou verbeteren. Deze herclassificatie zou het tekort in 2015 voor de helft verminderen.

6.7. De Franse Gemeenschap

Het vorderingensaldo van de Franse Gemeenschap dat nog positief was in 2008, gaat sterk achteruit in 2008 en 2009 (zie tabel 35). Vanaf 2011 zou er een lichte maar continue verbetering van het vorderingensaldo zijn, maar de rekening van de Franse Gemeenschap zou niettemin nog een tekort blijven vertonen op het einde van de projectieperiode. De sterke terugloop van het vorderingensaldo in 2009 en 2010 is het gevolg van de evolutie van het primair saldo. De verbetering die het primair saldo zou kennen vanaf 2011 – het saldo zou zelfs positief worden op het einde van de projectieperiode – zou gedeeltelijk teniet gedaan worden door een stijging van de rentelasten tengevolge van een toenemende schuldgraad en stijgende rentevoeten.

---

⁶⁰ Op vraag van EUROSTAT worden alle codes 8 van de begrotingen (kredietverleningen en –participaties) die niet verantwoord worden aan de hand van een dossier ingediend bij het INR, geherclassificeerd als kapitaaloverdrachten aan bedrijven. Voor 2008 gaat het om een herclassificatie van 158,9 miljoen voor het Waals Gewest. Een herclassificatie is ook gebeurd voor de andere twee gewesten, maar het ging daar om een veel kleiner bedrag.

Tabel 35: Rekening van de Franse Gemeenschap
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Primair saldo	238	-242	-527	-260	-219	-134	-22	80
Ontvangsten, waaronder	8822	8733	8687	9205	9514	9878	10280	10693
Eigen fiscale ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0
Toegewezen fiscale ontvangsten	7945	7797	7735	8238	8533	8882	9267	9662
uit de personenbelasting	2347	2277	2237	2375	2466	2556	2656	2755
uit BTW	5599	5520	5498	5863	6067	6326	6611	6907
Niet fiscale ontvangsten	634	669	680	691	701	712	724	737
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾	242	267	271	275	279	284	288	293
Primaire uitgaven	8584	8976	9214	9465	9733	10012	10302	10613
Primaire finale uitgaven, waaronder	6412	6723	6863	7038	7217	7403	7595	7801
Bezoldigingen	4161	4403	4505	4638	4773	4913	5055	5208
Aankopen van goederen en diensten	1062	1095	1112	1128	1145	1164	1185	1207
Investerings	187	186	185	187	189	192	195	198
Overdrachten aan gezinnen en izw's ⁽¹⁾	905	937	951	974	996	1019	1044	1071
Overdrachten aan bedrijven e.a.	88	92	101	102	103	104	105	106
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	2172	2253	2351	2427	2516	2610	2707	2812
aan de lagere overheid	1761	1842	1920	2001	2084	2170	2260	2356
aan de sociale zekerheid	0	0	0	0	0	0	0	0
Rentelasten	140	150	156	181	198	220	239	253
Vorderingensaldo	98	-392	-683	-441	-418	-354	-261	-173

1. De pensioenen van de ambtenaren van de gemeenschappen en gewesten zijn niet inbegrepen.

Op korte termijn (2009 en 2010) volgt de achteruitgang van het vorderingensaldo uit een stijging van de uitgaven en een daling van de ontvangsten. Het verloop van de ontvangsten van de Franse Gemeenschap wordt vooral bepaald door de evolutie van de toegewezen middelen vanuit de BFW, gezien die het gros van de haar ontvangsten uitmaken. De toegewezen ontvangsten dalen in 2009 (-1,8 %) door de minder gunstige economische parameters tengevolge van de recessie. In 2010 is de daling van de toegewezen ontvangsten (-2,5 %) te wijten aan de negatieve correctie die aangebracht wordt voor de overschatting van de parameters voor 2009.

De reële groei van de primaire uitgaven bedraagt 4,6 % in 2009 (zie tabel 36) en is vooral het gevolg van een toename van de bezoldigingen met 5,9 % en van de overdrachten aan de lagere overheid met 4,7 %. Deze overdrachten aan de lagere overheid omvatten ook de bezoldigingen van het onderwijzend personeel van de gemeenten en provincies. De stijging van de bezoldigingen vloeit voornamelijk voort uit indexeringseffecten en belangrijke loonherwaarderings (zoals bv. het vakantiegeld van het onderwijzend personeel). In 2010 kennen de primaire uitgaven een beperktere reële groei van 0,8 %, mede door de terugval van de reële groei van de bezoldigingen, die dan 0,5 % bedraagt.

Vanaf 2011 zou de groei van de ontvangsten opnieuw positief worden dankzij de evolutie van de parameters van de BFW. De gunstige demografische parameters voor de Franse Gemeenschap zouden ervoor zorgen dat de toegewezen middelen uit BTW sneller toenemen

dan de toegewezen middelen uit de PB. We merken op dat de reële groei van de toegewezen middelen uit BTW echter vrij beperkt is (1,9 %) in 2012, het eerste jaar waarop de herfinanciering van de gemeenschappen, waartoe beslist werd in 2001, volledig op kruissnelheid is. Die herfinanciering voorzag ondermeer in een forfaitaire verhoging van de BTW-enveloppe van 2002 tot 2011 en voor de verdeling van deze bijkomende middelen in een overgang van de verdeelsleutel “leerlingen”- voordeliger voor de Franse Gemeenschap – naar de verdeelsleutel “PB” – voordeliger voor de Vlaamse Gemeenschap. De overgangperiode loopt ten einde in 2012. In tegenstelling tot in 2011, geniet de Franse Gemeenschap in 2012 niet meer van de positieve impact van deze forfaitaire verhoging van de BTW-enveloppe, door de minder gunstige verdeling van de bijkomende BTW-middelen op basis van de personenbelasting.

Tabel 36: Uitgaven van de Franse Gemeenschap in reële termen¹
(groeivoeten in procent)

	2009	2010	Periodegemiddelde 2011-2015
Primaire uitgaven	4,6	0,8	1,1
Finale primaire uitgaven	4,9	0,3	0,8
Waaronder:			
Bezoldigingen	5,9	0,5	1,2
Aankopen van goederen en diensten	3,2	-0,3	-0,1
Investerings	-0,4	-2,6	-0,3
Overdrachten aan gezinnen en izw's	3,6	-0,2	0,6
Overdrachten aan bedrijven	4,6	7,4	-0,7
Overdrachten binnen de overheid	3,8	2,5	1,9
p.m. ontvangsten	-1,0	-2,3	2,5

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijzen

Over de periode 2011-2015 zou de reële groei van de ontvangsten 2,5 %⁶¹ bedragen, terwijl de primaire uitgaven maar met 1,1 % zouden groeien, waardoor het primair saldo zou verbeteren. Wat de primaire uitgaven betreft, wordt er enkel een positieve reële groei verwacht voor de bezoldigingen (zie tabel 25 voor de evolutie van de determinanten), de overdrachten aan gezinnen en izw's en de overdrachten aan de lagere overheid. De verbetering van het primaire saldo zou echter niet voldoende groot zijn om de overheidsfinanciën van de Franse Gemeenschap in evenwicht te brengen tegen 2015, gelet op de vrij hoge gemiddelde jaarlijkse groei van de rentelasten (8,5 %).

⁶¹ Deze hoge groei is gedeeltelijk te wijten aan het vertrekpunt voor het berekenen van de gemiddelde groei, namelijk het jaar 2010, waar de ontvangsten eerder laag zijn als gevolg van de corrigerende mechanismen van de BFW. De reële groei over de periode 2012-2015 zou slechts 2,0 % bedragen.

7. Energieverbruik en broeikasgasemissies

7.1. Methodologie

Het model HERMREG omvat een module die de regionale evolutie van het energieverbruik en van de broeikasgasemissies berekent. De resultaten van deze module worden hieronder voorgesteld.

De evolutie van de energiegebonden broeikasgasemissies werd berekend door emissiecoëfficiënten⁶² toe te passen op het geregionaliseerd energieverbruik. De evolutie van het regionaal energieverbruik werd bekomen op basis van de methodologie beschreven in Bracke en Vandille (2005). Hierbij werd gewerkt met een regionale verdeelsleutel voor 2001 en werd de verdere evolutie berekend op basis van de veronderstelling dat er geen regionale verschillen zijn voor de evolutie van de energie-intensiteit⁶³ per bedrijfstak en energiedrager en voor de evolutie van de energie-intensiteit van de gezinnen per energiedrager. De resultaten die bekomen werden voor 2008 werden vergeleken met de voorlopige regionale energiebalansen van 2008. Om tot een realistischer resultaat te komen werden voor de elektriciteitssector, voor transport en voor de industrie de verdeelsleutels licht aangepast op basis van de informatie uit deze energiebalansen. De evolutie van de niet-energiegebonden broeikasgasemissies werd berekend op basis van een sharing-out methode waarbij de aandelen die gebruikt werden voor de uitsplitsing van de nationale evolutie constant werden gehouden en gelijk zijn aan de aandelen in de emissie-inventaris van 2008.

---

⁶² De emissiefactoren voor de uitstoot van CO₂ zijn productgebonden en voor de verschillende regio's, bedrijfstakken en de gezinnen identiek. De emissiefactoren voor CH₄ en N₂O zijn impliciete emissiefactoren berekend door de emissies per bedrijfstak en van de gezinnen te delen door het overeenkomstig energieverbruik. De waarde bekomen voor 2008 wordt gebruikt als impliciete emissiefactor voor de projectieperiode. Die emissiefactoren kunnen verschillend zijn voor de verschillende regio's.

⁶³ De energie-intensiteit per bedrijfstak en energiedrager is de verhouding van het energieverbruik per bedrijfstak en energiedrager t.o.v. de toegevoegde waarde per bedrijfstak. De energie-intensiteit van de gezinnen per energiedrager wordt gedefinieerd als het energieverbruik van de gezinnen per energiedrager t.o.v. het beschikbaar inkomen van de gezinnen.

7.2. Context

België heeft zich ertoe verbonden in het Protocol van Kyoto zijn broeikasgasemissies met 7,5 % te verminderen in de periode 2008-2012 ten opzichte van het niveau van het referentiejaar⁶⁴. Dit stemt overeen met een toegewezen hoeveelheid van gemiddeld 134,8 Mt CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. De verdeelsleutel voor de inspanningen die de drie gewesten en de federale overheid moeten leveren om de doelstelling te behalen, werd vastgelegd in het akkoord van het Overlegcomité over de verdeling van de nationale lasten in 2004. Het Waals Gewest moet zijn uitstoot in vergelijking met 1990 met 7,5 % verminderen, het Vlaams Gewest met 5,2 % en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest mag zijn emissies laten stijgen met 3,4 %. Er werden dus meer emissierechten toegekend aan de gewesten dan België krijgt onder het Kyoto-Protocol. Om dit verschil te compenseren zou de federale overheid een pakket emissierechten aankopen op de internationale markt.

Tegen 2020 heeft Europa een aantal nieuwe doelstellingen vastgelegd. De Europese Unie wil haar broeikasgasemissies en het energieverbruik met 20 % verminderen t.o.v. 1990 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %. De emissiereductie zal tegen 2020 oplopen tot 30 % als er een nieuwe internationale overeenkomst tot stand komt.

Bovenstaande doelstelling van een daling met 20 % van de broeikasgasemissies is omgezet naar aparte doelstellingen voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten (ETS-sectoren)⁶⁵ en de sectoren die niet onder het systeem vallen (non-ETS-sectoren)⁶⁶. Voor de broeikasgasemissies afkomstig van de ETS-sectoren geldt er een Europees systeem van plafonnering en uitwisseling. Die uitstoot moet tegen 2020 op Europees niveau dalen met 21 % t.o.v. 2005. Meer dan de helft van alle broeikasgasemissies valt niet onder de ETS. Voor die non-ETS-sectoren wordt tegen 2020 gestreefd naar een emissiereductie van 10 % ten opzichte van 2005 voor de EU in haar geheel. De Commissie heeft voor elke lidstaat een specifieke doelstelling gedefinieerd. Voor België is een reductiedoelstelling tegen 2020 van -15 % t.o.v. 2005 overeengekomen. Er is nog geen politieke beslissing genomen omtrent de regionale verdeling van het nationale objectief tegen 2020 voor de non-ETS-sectoren.

---

⁶⁴ 1990 is het referentiejaar voor alle broeikasgassen, behalve voor de gefluoreerde gassen. Voor de gefluoreerde gassen is het referentiejaar 1995.

⁶⁵ De sectoren die zouden deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten na 2012 zijn de luchtvaartsector, de elektriciteitssector, de warmteproductie, de ijzer- en staalsector, de metaalsector, de chemiesector, de vervaardiging van niet-metaalhoudende minerale producten, de papier- en pulpsector en de niet-energiegebonden CO₂- en N₂O-procesemissies.

⁶⁶ Hieronder vallen gebouwen, vervoer, bouw, diensten, landbouw, afval en industriële installaties die onder de ETS-minimumdrempel van 25 000 ton CO₂ vallen.

7.3. Regionale evoluties van de broeikasgasemissies⁶⁷

In de volgende punten worden de resultaten van een regionalisering van de nationale projectie van de broeikasgasemissies die berekend werden m.b.v. het HERMES- en het HERMREG-model, besproken per gewest. Voorliggende regionale projectie kan echter verschillen van andere regionale projecties berekend door de gewesten omwille van technische redenen (verschillen in modellering en hypothesen). In volgende kader worden enkele kenmerken eigen aan het HERMES- en het HERMREG-model opgesomd. Daarnaast worden ook enkele belangrijke hypothesen en macro-economische evoluties die de resultaten voor de berekening van de broeikasgasemissies kunnen beïnvloeden, weergegeven.

Regionalisering van de broeikasgasemissies: specificiteit van de macro-economische modellering en belang van de projectieparameters

Bij de modellering van broeikasgasemissies heeft de keuze voor een bepaald model een belangrijke invloed op de vooruitzichten van de broeikasgasemissies. HERMES en HERMREG zijn macro-economische modellen (in tegenstelling tot de technisch-economische modellen die de gewesten gebruiken voor hun berekeningen⁶⁸) waarvan de verschillende parameters bepaald worden door regressie-analyse voor de historische periode (over het algemeen voor de periode 1980-2008). De evolutie van de activiteit van de verschillende bedrijfstakken en economische agenten en de prijsevolutie van de verschillende energiedragers spelen een cruciale rol bij de berekening van de vooruitzichten voor de broeikasgasemissies in deze macro-economische modellen.

De huidige macro-economische context waarop de voorliggende vooruitzichten gebaseerd zijn - meer bepaald een zware economische crisis in de eurozone en in België in 2009 en een matig herstel vanaf 2010 - beïnvloeden in belangrijke mate de resultaten van deze nationale en regionale emissievoorzichten.

De hypothesen omtrent de evolutie van de energieprijzen⁶⁹ spelen eveneens een belangrijke rol binnen het model bij het berekenen van de evolutie van de broeikasgasemissies zoals die verder in dit hoofdstuk wordt voorgesteld, via het mechanisme van de prijselasticiteiten en de invloed ervan op het energieverbruik.

Wat de modellering betreft, wordt het energieverbruik van de ondernemingen, zoals de andere productiefactoren (arbeid, kapitaal, andere intermediaire inputs), bepaald via productiefuncties die per bedrijfstak geschat werden. Deze houden met name rekening met een trendmatige daling van de energie-intensiteit. De allocatie van de factoren die door de functies bepaald wordt, hangt af van de vraag, van de relatieve prijzen van de verschillende inputs en van de technologische vooruitgang. De nationale energie-intensiteiten (uitgedrukt in procent van de toegevoegde waarde) die berekend werden per bedrijfstak en energiedrager, worden vervolgens toegepast op de regionale toegevoegde waarden om het regionale energieverbruik te bepalen volgens de methodologie beschreven in Bracke en Vandille (2005). Vervolgens worden hierop emissiecoëfficiënten toegepast (zie voetnoot 62).

De allocatiemodule voor de particuliere consumptie, die een inschatting geeft van het energieverbruik voor de verwarming van gebouwen en wegvervoer door de gezinnen, speelt ook een belangrijke rol. De allocatiemodule bestaat uit regressievergelijkingen waarbij het beschikbaar inkomen per hoofd, de relatieve prijzen van de verschillende bestedingscategorieën, demografische variabelen en het aantal graaddagen (voor het energieverbruik voor verwarming) het budgetaandeel voor het energieverbruik voor verwarming en wegvervoer bepalen. Het nationaal energieverbruik werd dan verder uitgesplitst over de gewesten op basis van de veronderstelling dat er geen regionale verschillen zijn voor de evolutie van de energie-intensiteit van de gezinnen per energiedrager (zie Bracke en Vandille (2005)).

De demografische evoluties (voor de huidige oefening gebaseerd op de evoluties uit Federaal Planbureau (2008) beïnvloeden eveneens de resultaten bekomen met HERMES en HERMREG. Ten slotte hanteren de voorliggende vooruitzichten als hypothese voor het aantal graaddagen voor de periode 2010-2015 het gemiddeld aantal graaddagen 16,5/16,5 van de laatste vijftien jaar inclusief 2009.

⁶⁷ De energiebalans voor 2008, 2010 en 2015 en de evolutie van de verschillende broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen) worden weergegeven in de bijlage.

⁶⁸ De resultaten bekomen met de technisch-economische modellen van de gewesten zijn met name gebruikt in het kader van het laatste rapport van de Nationale Klimaatcommissie voor de Europese Commissie over de evaluatie van de verwachte vooruitgang, zie Nationale Klimaatcommissie (2009).

⁶⁹ De regionale projectie 2009-2015 is gebaseerd op hypothesen omtrent de evolutie van de energieprijzen die alle beschikbare informatie tot en met midden april 2010 integreren. De prijs voor een vat Brentolie die in het HERMES- en het HERMREG-model weerhouden werd, zou gemiddeld 86,7 dollar bedragen in de periode 2009-2015.

7.3.1. Rijk

Volgens de economische vooruitzichten 2009-2015 zouden de nationale broeikasgasemissies licht afnemen gedurende de projectieperiode. In 2015 zouden ze zelfs meer dan 10 % onder het niveau van het referentiejaar dalen. In 2010 zouden de broeikasgasemissies met 0,6 % afnemen en in 2011 licht toenemen met 0,5 %. Vervolgens zouden de emissies licht afnemen in de periode 2012-2015.

De sterke terugval van de economische activiteit als gevolg van de economische crisis in 2009 zou een belangrijke invloed hebben op dit resultaat. De matige toename van het energieverbruik binnen een context van opklimmende energieprijzen en de daling van de CH₄- en N₂O-emissies dragen eveneens bij tot dit gunstig resultaat. De uitstoot van gefluoreerde gassen zou beduidend onder het niveau van het referentiejaar blijven.

De uitstoot afkomstig van transformatie van energie (elektriciteitsproductie en energiesector) is in 2009 met 4,1 % toegenomen door een belangrijke productieverhoging ten gevolge van de sterke toename van de export van elektriciteit naar Frankrijk. In 2010 werd verondersteld dat de export zou terugvallen op zijn gemiddeld niveau waardoor de uitstoot in 2010 opnieuw zou dalen (-2,7 %). In de periode 2011-2015 zou de uitstoot licht toenemen met gemiddeld 0,8 % per jaar. De uitstoot zou 28,8 Mt bedragen in 2015 tegenover 30,1 Mt in 1990. Een betere energie-efficiëntie dankzij de stoom- en gasturbine-installaties (STEG's) en centrales met warmtekrachtkoppeling (WKK) en de stijgende elektriciteitsproductie op basis van hernieuwbare energiebronnen zouden een gunstig effect hebben op de emissies gedurende de projectieperiode.

In 2009 nam de energiegebonden uitstoot van de industrie met 11,9 % af door de sterke terugval van de industriële productie vooral in de energie-intensieve zware industrie als gevolg van de economische crisis. In 2010 zou de uitstoot echter met 2,5 % toenemen en in 2011 met 1,2 % door de herneming van de industriële productie. Vervolgens zou de uitstoot over de periode 2012-2015 met gemiddeld 1,6 % per jaar afnemen dankzij de toepassing van efficiëntere technologieën mede onder impuls van de aanhoudend hoge energieprijzen en het gevoerde klimaatbeleid (het Nationaal toewijzingsplan voor 2008-2012 en de sectorakkoorden). De uitstoot zou dan 25,1 Mt bedragen in 2015 tegenover 33 Mt in 1990.

De uitstoot afkomstig van transport is in 2009 met 1,9 % gedaald als gevolg van de economische crisis. In 2010 zou de uitstoot zelfs met 3,1 % afnemen en in 2011 met 1,7 % door een daling van de energieconsumptie ten gevolge van nieuwe prijsstijgingen. Vervolgens zouden de emissies zich in de periode 2012-2015 quasi stabiliseren. Gedurende de projectieperiode zouden de toename van het aantal voertuigen met een lage uitstoot dankzij het succes van fiscale maatregelen en het gebruik (hoewel beperkt) van biobrandstoffen geleidelijk aan een effect hebben op de uitstoot. De uitstoot zou 24 Mt bedragen in 2015 tegenover 20,5 Mt in 1990.

De uitstoot afkomstig van de verwarming van gebouwen zou licht afnemen (gemiddelde daling van 0,4 % per jaar) in de periode 2009-2015. De hoge energieprijzen, de structurele wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas) en het klimaatbeleid zouden een gunstig effect hebben op de uitstoot gedurende de projectieperiode. De uitstoot zou in 2015 25,5 Mt bedragen tegen 27,6 Mt in 1990.

De uitstoot afkomstig van de industriële processen zou licht toenemen in de periode 2009-2015. De landbouwemissies en de emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen met gemiddeld respectievelijk 0,4 % en 4,9 % per jaar.

Volgens de economische vooruitzichten 2009-2015 zou het niveau van de broeikasgasemissies gemiddeld 130,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen voor de periode 2008-2012. Dit niveau moet echter niet vergeleken worden met het maximum dat voor België werd vastgelegd in het kader van het Protocol van Kyoto. Een groot deel van de daling van de broeikasgasemissies is immers toe te schrijven aan de energie-intensieve sectoren die deel uitmaken van de zogenaamde ETS-sector van het emissiehandelssysteem en die bijzonder getroffen zijn door de economische crisis. Voor die sectoren worden de emissiequota (en niet de emissies) die werden toegekend in het Nationaal toewijzingsplan 2008-2012, in rekening gebracht om te verifiëren of België voldoet aan zijn Kyoto-doelstelling⁷⁰. Zonder de ETS-sector (en de emissiequota die hem toegekend werden in het Nationaal toewijzingsplan 2008-2012) zou de impliciete Kyoto-doelstelling voor de andere sectoren (de zogenaamde niet-ETS-sectoren) ongeveer 76,3 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Volgens onze berekeningen zou de uitstoot van de niet-ETS-sectoren gemiddeld ongeveer 73,2 Mt CO₂-equivalenten bedragen voor de periode 2008-2012. De Kyoto-doelstelling zou dus behaald worden voor wat betreft de non-ETS-sectoren. Er blijven evenwel een aantal onzekerheden, m.b.t. bijvoorbeeld energieprijzen of klimatologische omstandigheden, die een impact op deze resultaten kunnen hebben

---

⁷⁰ Volgens voorliggende projectie zou de uitstoot van de ETS-sector 57,5 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012 en dus onder het toegewezen plafond van 58,5 Mt CO₂-equivalenten uitkomen.

7.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In 2008 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ongeveer 4 Mt CO₂-equivalenten en vertegenwoordigden de emissies 3 % van de nationale emissies. De emissies waren hoofdzakelijk afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector).

Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies licht toenemen met gemiddeld 0,4 % per jaar. In 2015 zou het niveau van de emissies in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 4,3 Mt CO₂-equivalenten bedragen tegenover 4 Mt in het referentiejaar. Hierbij zou 2,7 Mt CO₂-equivalenten afkomstig zijn van de verwarming van gebouwen tegenover 2,6 Mt in het referentiejaar. De uitstoot afkomstig van transport zou 0,9 Mt bedragen, dit zou evenveel bedragen als in het referentiejaar. De toename van de emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zou gemiddeld 0,6 % per jaar bedragen in de periode 2009-2015 terwijl de emissies afkomstig van transport zouden afnemen met gemiddeld 0,4 % per jaar.

De doelstelling voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een toename van de uitstoot met maximum 3,475 % in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op 4,0 Mt CO₂-equivalenten vastgelegd. Dat komt neer op een toegewezen hoeveelheid van maximum 4,2 Mt CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. Ondanks een jaarlijkse gemiddelde toename van de totale broeikasgasemissies met 0,4 % gedurende de projectieperiode zou de uitstoot gemiddeld 4,2 Mt CO₂-equivalenten bedragen per jaar in de periode 2008-2012 en dus gelijk zijn aan de vooropgestelde doelstelling.

7.3.3. Vlaams Gewest

In 2008 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Vlaams Gewest ongeveer 81 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met bijna 6 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. het referentiejaar. De emissies vertegenwoordigden 61 % van de nationale emissies. De sectoren die in het Vlaams Gewest een belangrijk aandeel hadden in de evolutie van de broeikasgasemissies zijn de transformatie van energie, de transportsector, de industrie (wat betreft de energiegebonden emissies) en de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector).

Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies afnemen met gemiddeld 0,5 % per jaar. In 2015 zou het niveau van de emissies in het Vlaams Gewest 78,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Dit zou 8,3 Mt minder zijn dan in het referentiejaar. De emissies afkomstig van de transformatie van energie namen in 2009 met 4,4 % toe omwille van een belangrijke produktieverhoging van elektriciteit door de sterke toename van de export. In 2010 zou de uitstoot opnieuw afnemen (-3,7 %) en vervolgens in de periode 2011-2015 gematigd toenemen met gemiddeld 0,7 % per jaar. In 2015 zou de uitstoot dan 22,7 Mt bedragen tegenover 23,2 Mt in het referentiejaar. De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie namen in 2009 met 10 % af omwille van belangrijke productiebeperkingen als gevolg van de economische crisis. De uitstoot zou zich in 2010 quasi stabiliseren en in de periode 2011-2015 met gemiddeld 0,5 % per jaar afnemen dankzij de verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van aanhoudend hoge energieprijzen en mede door het gevoerde klimaatbeleid (Nationaal toewijzingsplan 2008-2012 en de sectorakkoorden). De uitstoot zou dan 13,5 Mt bedragen in 2015 tegenover 15,1 Mt in het referentiejaar. De energiegebonden emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden met gemiddeld 0,5 % per jaar afnemen gedurende de projectieperiode en 15,9 Mt bedragen in 2015 tegenover 16,5 Mt in 1990. De transportemissies zouden sterk afnemen in 2009 en 2010 en vervolgens met gemiddeld -0,6 % per jaar tijdens de periode 2011-2015. De uitstoot zou 15,2 Mt bedragen in 2015 tegen 12,5 Mt in 1990. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden toenemen gedurende de projectieperiode terwijl de emissies afkomstig van landbouw en afval zouden afnemen.

De doelstelling voor het Vlaams Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een vermindering met 5,2 % van de uitstoot in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Vlaams Gewest op 87,0 Mt CO₂-equivalenten vastgelegd. Dit komt dus neer op een toegewezen hoeveelheid van maximum 82,5 Mt CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. Volgens deze vooruitzichten zou de uitstoot gemiddeld 80 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012. Zonder de ETS-sector zouden de emissies (niet-ETS-sector) gemiddeld ongeveer 44 Mt CO₂-equivalenten bedragen⁷¹. Dit moet verder vergeleken worden met een impliciete niet-ETS doelstelling van 45,6 Mt CO₂-equivalenten. De Kyoto-doelstelling zou dus eveneens gehaald worden volgens voorliggende vooruitzichten voor het Vlaams Gewest.

---

⁷¹ De uitstoot van de ETS-sector zou 35,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen en dus onder de emissiequota die hem toegekend werden in de periode 2008-2012 uitkomen.

7.3.4. Waals Gewest

In 2008 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Waals Gewest ongeveer 48 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met bijna 7 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. het referentiejaar. De emissies vertegenwoordigden 36 % van de nationale emissies. In het Waals Gewest werd de evolutie van de broeikasgasemissies vooral bepaald door de evolutie van de industriële emissies. De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie bedroegen ruim 13 Mt CO₂-equivalenten in 2008 wat een daling betekende met ongeveer 4 Mt tegenover het referentiejaar.

Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies licht afnemen met gemiddeld 0,6 % per jaar. In 2015 zou het niveau van de emissies in het Waals Gewest 45,9 Mt CO₂-equivalenten bedragen tegenover 54,7 Mt in het referentiejaar. Hierbij zouden de energiegebonden emissies afkomstig van de industrie 11,6 Mt bedragen tegenover 17,7 Mt in 1990 en jaarlijks met gemiddeld 2,5 % afnemen. In 2009 daalde de uitstoot zelfs met 14,1 % door belangrijke productiebeperkingen o.a. in de staalsector omwille van de wereldwijde economische groeivertraging. Vervolgens zou de uitstoot in 2010 opnieuw toenemen (5,4 %). Over de periode 2011-2015 zou de uitstoot met gemiddeld -1,6 % per jaar afnemen. Net zoals in het Vlaams Gewest zouden de sectorakkoorden de evolutie van het energieverbruik van de industrie gunstig beïnvloeden. De emissies afkomstig van transport zouden gedurende de projectieperiode afnemen met gemiddeld 1 % per jaar en de emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen met gemiddeld 0,6 % per jaar. De uitstoot zou in 2015 respectievelijk 7,9 en 6,9 Mt bedragen tegenover 7,1 en 8,5 Mt in het referentiejaar. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden toenemen met gemiddeld 1,5 % per jaar en zouden 9,1 Mt bedragen in 2015 tegenover 8,1 Mt in 2008. De emissies afkomstig van de landbouw en afvalverwerking zouden afnemen gedurende de projectieperiode.

De doelstelling voor het Waals Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een vermindering met 7,5 % van de uitstoot in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Waals Gewest op 54,7 Mt CO₂-equivalenten vastgelegd. Dat komt dus neer op een toegewezen hoeveelheid van maximum 50,6 Mt CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. Volgens voorliggende vooruitzichten zou de uitstoot gemiddeld 46,4 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012. Rekening houdend met de ETS-sector en de emissiequota die hem toegekend werden in het Nationaal toewijzingsplan 2008-2012 zou de impliciete doelstelling voor de sectoren die geen deel uitmaken van het emissiehandelssysteem 29 Mt CO₂-equivalenten bedragen⁷². Volgens voorliggende vooruitzichten zou de uitstoot van de niet-ETS-sector gemiddeld 25 Mt bedragen voor de periode 2008-2012 en dus onder het te behalen objectief uitkomen. De Kyoto-doelstelling zou dus eveneens gehaald worden volgens voorliggende vooruitzichten voor het Waals Gewest.

---

⁷² De uitstoot van de ETS-sector zou 21,4 Mt CO₂-equivalenten bedragen en dus net onder de emissiequota die hem toegekend werden in de periode 2008-2012 uitkomen.

Tabel 37: Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten	
					2009-2015[3]	Gemiddelden 2008-2012[2;3]
Het Rijk						
1. Energie	112,231	109,267	105,789	103,986	-0,7	106,823
1.A. Verbranding van brandstoffen	111,286	108,761	105,296	103,520	-0,7	106,332
1.A1. Transformatie van energie	30,080	27,263	27,629	28,762	0,8	28,063
1.A2. Industrie	32,987	29,329	26,475	25,149	-2,2	27,021
1.A3. Transport	20,456	25,854	24,568	24,014	-1,0	24,793
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	27,595	26,252	26,561	25,534	-0,4	26,393
1.A5. Overige	0,168	0,062	0,062	0,062	0,0	0,062
1.B. Vluchtige emissies	0,945	0,506	0,494	0,466	-1,2	0,492
2. Industriële processen	17,126	13,051	12,963	14,477	1,5	13,084
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,246	0,247	0,247	0,247	0,0	0,247
4. Landbouw	12,640	9,670	9,602	9,434	-0,4	9,602
5. Afval	3,486	1,015	0,904	0,713	-4,9	0,910
Totaal	145,729	133,250	129,505	128,857	-0,5	130,665
Brussels Hoofdstedelijk Gewest						
1. Energie	3,945	3,955	4,023	4,042	0,3	3,999
1.A. Verbranding van brandstoffen	3,859	3,930	3,999	4,019	0,3	3,974
1.A1. Transformatie van energie	0,250	0,321	0,322	0,343	1,0	0,326
1.A2. Industrie	0,131	0,056	0,052	0,043	-3,7	0,053
1.A3. Transport	0,873	0,927	0,903	0,902	-0,4	0,901
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	2,605	2,626	2,723	2,731	0,6	2,695
1.A5. Overige	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
1.B. Vluchtige emissies	0,086	0,025	0,024	0,023	-1,2	0,024
2. Industriële processen	0,041	0,176	0,183	0,203	2,0	0,183
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,030	0,028	0,028	0,028	0,0	0,028
4. Landbouw	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
5. Afval	0,001	0,027	0,027	0,028	0,5	0,027
Totaal	4,017	4,186	4,262	4,301	0,4	4,237
Waals Gewest						
1. Energie	40,273	34,899	33,418	32,332	-1,1	33,688
1.A. Verbranding van brandstoffen	40,082	34,778	33,300	32,220	-1,1	33,570
1.A1. Transformatie van energie	6,620	5,170	5,416	5,744	1,5	5,447
1.A2. Industrie	17,709	13,819	12,508	11,559	-2,5	12,701
1.A3. Transport	7,132	8,517	8,034	7,926	-1,0	8,123
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	8,454	7,210	7,280	6,930	-0,6	7,238
1.A5. Overige	0,167	0,062	0,062	0,062	0,0	0,062
1.B. Vluchtige emissies	0,191	0,121	0,118	0,111	-1,2	0,118
2. Industriële processen	8,365	8,139	8,023	9,059	1,5	8,120
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,078	0,090	0,090	0,090	0,0	0,090
4. Landbouw	4,773	4,262	4,229	4,146	-0,4	4,229
5. Afval	1,236	0,314	0,290	0,255	-2,9	0,292
Totaal	54,725	47,704	46,050	45,881	-0,6	46,418

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde	Gemiddelden
					jaarlijkse	2008-2012[2;3]
					groei-voeten	2009-2015[3]
Vlaams Gewest						
1. Energie	68,013	70,414	68,348	67,612	-0,6	69,137
1.A. Verbranding van brandstoffen	67,345	70,054	67,997	67,281	-0,6	68,787
1.A1. Transformatie van energie	23,210	21,773	21,892	22,675	0,6	22,291
1.A2. Industrie	15,147	15,455	13,915	13,547	-1,9	14,267
1.A3. Transport	12,451	16,410	15,631	15,186	-1,1	15,769
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	16,536	16,416	16,559	15,873	-0,5	16,460
1.A5. Overige	0,001	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
1.B. Vluchtige emissies	0,668	0,360	0,351	0,332	-1,2	0,350
2. Industriële processen	8,720	4,737	4,757	5,216	1,4	4,781
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,138	0,129	0,129	0,129	0,0	0,129
4. Landbouw	7,867	5,408	5,373	5,288	-0,3	5,373
5. Afval	2,249	0,674	0,587	0,430	-6,2	0,590
Totaal	86,987	81,361	79,193	78,675	-0,5	80,010

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2008 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2008 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2010 in het kader van het Besluit 280/2004, behalve voor de energiegebonden CO₂-emissies, die werden endogeen berekend voor 2008 met HERMES en HERMREG.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2009-2015.

8. Besluit

Om in te spelen op de groeiende vraag naar instrumenten die in staat zijn regionale economische vooruitzichten op te stellen, zijn het Federaal Planbureau en de drie gewestelijke studiediensten (BISA, IWEPS en SVR) eind 2005 gestart met de ontwikkeling van een multiregionaal en multisectoraal model: HERMREG. In zijn huidige versie kan HERMREG geklasseerd worden in de categorie van top-down macro-econometrische middellangetermijnmodellen. HERMREG sluit perfect aan bij het nationale HERMES-model dat de nationale en internationale context levert aan HERMREG.

Met deze versie van HERMREG werden regionale middellangetermijnvooruitzichten tot en met 2015 opgesteld m.b.t. het bbp, werkgelegenheid, beroepsbevolking, pendel, werkloosheid, loonmassa, investeringen en productiviteit. Het model bevat eveneens een berekeningsmodule voor het energieverbruik en de broeikasgasemissies (BKG). Die module maakt het mogelijk de nationale BKG-vooruitzichten regionaal op te delen. Daarnaast werden er dit jaar twee nieuwe modules toegevoegd: een module overheidsfinanciën die een projectie geeft voor de verschillende gewesten en de Franse Gemeenschap, en een module bestemd voor de berekening van de inkomens van de huishoudens per gewest.

De regionale projecties zijn perfect coherent met de nationale vooruitzichten gepubliceerd in mei 2010. Ze zijn dus gebaseerd op een internationaal scenario dat gekenmerkt wordt door een herstel van de mondiale activiteit dat zich verder zet in 2010-2011 en aan kracht wint op middellange termijn, maar toch bescheiden blijft in de eurozone. Voor België in zijn geheel zou de economische groei, die uitermate negatief was in 2009, ongeveer uitkomen op 1,5 % op jaarbasis tussen 2010 en 2011 en nadien hoger liggen dan 2 %.

De economische recessie van 2009 heeft Vlaanderen zwaarder getroffen dan de twee andere gewesten: het Vlaams bbp daalde met 3,3 %, terwijl het Waals en Brussels bbp respectievelijk slechts met 2,7 % en 2,5 % afnam. In 2010 zou het geleidelijk herstel van de activiteit zich vertalen in een licht hogere groei in Vlaanderen dan in de twee andere gewesten (1,6 % in Vlaanderen tegenover 1,3 % in Wallonië en in Brussel). Op middellange termijn (periode 2012-2015) zouden de gewesten een groei realiseren die vergelijkbaar is met die voor het uitbreken van de crisis. Tijdens de volledige projectieperiode zou er tussen de gewesten een groeiverschil ten voordele van Vlaanderen blijven bestaan, maar dat verschil zou wel kleiner zijn dan in het verleden.

De daling van de regionale bbp's in 2009 ging gepaard met jobverlies in de drie gewesten. Er zouden nog jobs verloren gaan in 2010 en gecumuleerd over de jaren 2009 en 2010 zou het jobverlies proportioneel groter zijn in Vlaanderen dan in de twee andere gewesten. Met de economische heropleving, zou de werkgelegenheid opnieuw bescheiden aangroeien in 2011 en vanaf 2012 opnieuw aanknopen met een groeiritme dat vergelijkbaar is met dat van vóór de

crisis (gemiddeld 1 tot 1,2 % groei op jaarbasis volgens het gewest), of ongeveer 8 000 banen per jaar in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest van 2012 tot 2015, 27 000 banen per jaar in Vlaanderen en iets meer dan 12 000 banen per jaar in Wallonië. De binnenlandse werkgelegenheid van elk gewest zou pas in 2012 opnieuw het niveau van 2008 bereiken of overschrijden.

De werkloosheidsgraad⁷³ steeg reeds in 2009 in de drie gewesten. Die toename was duidelijk meer uitgesproken in Brussel en Vlaanderen dan in Wallonië. In 2010, zou de werkloosheid uitkomen boven 9 % in Vlaanderen, 18 % in Wallonië en 22 % in Brussel. Op middellange termijn (2012-2015) zou de werkloosheidsgraad in Vlaanderen en Brussel dalen. De Waalse werkloosheidsgraad zou daarentegen hoogstens stabiel blijven als gevolg van een sterkere toename van het arbeidsaanbod in dat gewest (gemiddeld +0,9 % per jaar) dan in Vlaanderen (+0,7 %). De bevolking op arbeidsleeftijd zou immers sneller toenemen in Wallonië.

In 2015 zouden de regionale werkloosheidsgraden hoger blijven (behalve in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) dan in 2008. Ze zouden 8,5 % in Vlaanderen bedragen (of +1,1 procentpunt ten opzichte van 2008), 20,2 % in Brussel (of +0,1 procentpunt) en 18,9 % in Wallonië (of + 1,8 procentpunt)⁷⁴.

Na een aanzienlijke daling in 2008 en 2009 zouden de productiviteitswinsten zich op middellange termijn geleidelijk herstellen. De reële lonen zouden in de drie gewesten op vergelijkbare wijze evolueren: na een terugval in 2010 zouden ze in 2011 opnieuw toenemen en de voorziene versnelling bij onze drie voornaamste handelspartners weerspiegelen (de gemiddelde groei zou in de drie gewesten 1,1 % à 1,2 % per jaar bedragen voor de periode 2012-2015).

Het HERMREG-model berekent ook regionale vooruitzichten voor de broeikasgasemissies. Volgens die vooruitzichten zouden de broeikasgasemissies tussen het begin en het einde van de projectieperiode afnemen op nationaal niveau, ook in Vlaanderen en Wallonië, maar lichtjes stijgen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Niettegenstaande verschillende factoren de resultaten op significante wijze kunnen beïnvloeden, zouden alle gewesten de doelstellingen behalen die hen zijn toegewezen in het kader van het Kyoto-protocol.

Tot slot is het belangrijk erop te wijzen dat deze top-downversie van het HERMREG-model voortdurend evolueert. Met de laatste versie van het model is het mogelijk regionale projecties te leveren voor de rekening van de gezinnen en de rekeningen van de regionale overheden.

---

⁷³ Berekend op basis van het aantal werklozen, inclusief de volledig uitkeringsgerechtigde niet-werkzoekende oudere werklozen, volgens administratieve bronnen en FPB-concept.

⁷⁴ We wijzen erop dat de projecties van de regionale werkloosheidsgraden met enige omzichtigheid beschouwd moeten worden. Allereerst zou, volgens recente berekeningen het verlies aan arbeidsplaatsen op korte termijn minder groot zijn dan verwacht en tegelijk zou de toename van de werkloosheid in 2010 minder hoog uitvallen dan voorzien in de vooruitzichten van mei 2010. Daarnaast zijn recente evoluties in de activiteitsgraad moeilijk te verklaren, wat de projectie van hun evolutie bemoeilijkt. Ten slotte is de Brusselse werkloosheidsgraad uiterst gevoelig voor de evolutie van de inkomende pendelarbeid die, in tegenstelling tot de twee andere gewesten, iets meer dan de helft van de regionale binnenlandse werkgelegenheid voor zijn rekening neemt

De gemiddelde jaarlijkse groei van het nominale beschikbare inkomen zou in de periode 2009-2015 iets minder hoog zijn in het Vlaams en Waals Gewest (3 %) dan in het Brussels Gewest (3,2 %), waar de groei zou profiteren van het relatief behoud van de primaire inkomens in de crisisperiode. Op middellange termijn (2012-2015) zou de evolutie van het beschikbaar inkomen echter gelijkaardig zijn voor de verschillende gewesten, met welliswaar kleine verschillen. Zo zou het inkomen van de zelfstandigen meer bijdragen tot de groei van de Brusselse en Vlaamse inkomens. De lonen, belastingen en sociale bijdragen van de Brusselse gezinnen zouden iets minder snel toenemen dan het nationaal gemiddelde, in tegenstelling tot de Waalse gezinnen, waarvoor het groter aandeel in de lonen aangevuld zou worden met een meer uitgesproken bijdrage van socialezekerheidsuitkeringen in een scenario van aanhoudende, relatief hoge werkloosheid.

In combinatie met de bevolkingsvooruitzichten van ieder gewest, zouden de inkomensevoluties leiden tot een snellere groei van het beschikbaar inkomen in Wallonië en Vlaanderen (3 %) dan in Brussel (2,4 %) door de relatief sterkere toename van de Brusselse bevolking op middellange termijn.

Wat de overheidsfinanciën⁷⁵ betreft, zou de gezamenlijke rekening van de gemeenschappen en gewesten opnieuw in evenwicht zijn tegen 2015. Die terugkeer naar een evenwicht zou mogelijk zijn dankzij het vorderingenoverschot in het Vlaams Gewest in 2015. Bij ongewijzigd beleid zouden het Brussels Gewest, het Waals Gewest en de Franse Gemeenschap daarentegen wel geconfronteerd blijven met een tekort op het einde van de projectieperiode.

In de komende jaren worden ook andere ontwikkelingen in overweging genomen, zoals de modellering van de productiefuncties en de geleidelijke invoering van een bottom-upstructuur in het model.

---

⁷⁵ We merken hierbij op dat de maatregelen genomen tijdens de begrotingscontrole 2010, niet werden opgenomen in deze vooruitzichten.

9. Bibliografie

- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008a), Uitwerking van een regionaal projectiemodel, een eerste toepassing van het HERMREG model op de nationale economische vooruitzichten 2007-2012, FPB – BISA – IWEPS – SVR, januari 2008.
- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008b), Vijfentwintig jaar regionale ontwikkelingen - Een overzicht op basis van de databank van het HERMREG-model, Planning Paper 104, FPB – BISA – IWEPS – SVR, april 2008.
- Bassilière, D., Baudewyns, D., Bossier, F., Bracke, I., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D. (2008c), Regionale economische vooruitzichten 2007-2013, september 2008.
- Bassilière, D., Baudewyns, D., Bossier, F., Bracke, I., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Laine, B., Meunier, O. (2009), Regionale economische vooruitzichten 2008-2014, juli 2009.
- Bracke, I., Vandille, G. (2005), Regionale emissievooruitzichten, Working Paper 5-05, FPB, maart 2005.
- Federaal Planbureau (2008), Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060, Planning Paper 105, mei 2008.
- Federaal Planbureau (2010), Economische vooruitzichten 2010-2015, mei 2010.
- Gentil, Gina (2008), Regionalisering van de rekening van de Gemeenschappen en Gewesten: methodologie en resultaten, Federaal Planbureau, REPO 2706, december 2008.
- Instituut van de Nationale Rekeningen (2010), Regionale rekeningen 1999-2008.
- Laloy, L. (2009), Rémunérations et pensions des salariés des administrations publiques : hypothèses et méthodologies de projection dans les Perspectives économiques 2009-2014 de mai 2009, Federaal Planbureau, nota ADDG 6934, december 2009.
- Nationale Klimaatcommissie (2009), Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress, mei 2009.
- United Nations Framework Convention on Climate Change (2007), Report of the Review of the Initial Report of Belgium, december 2007.

10. Bijlage

10.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid

Tabel 38: Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	2007	2008	2009	2010	2011- 2014	Gemiddelden		
						1994- 2000	2001- 2007	2008- 2014
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,00	-0,00	0,00	0,00	0,00	-0,00	-0,00	0,00
1.2. Energie	-0,05	-0,01	0,10	0,06	0,07	0,18	0,21	0,06
1.3. Verwerkende nijverheid	0,26	-0,36	0,01	0,03	0,02	0,01	-0,08	-0,03
a. Intermediaire goederen	0,05	-0,14	0,04	-0,01	-0,01	0,01	0,01	-0,02
b. Uitrustingsgoederen	0,21	-0,10	0,01	0,01	0,02	0,02	-0,05	-0,00
c. Verbruiksgoederen	0,01	-0,12	-0,04	0,02	0,02	-0,02	-0,04	-0,01
1.4. Bouw	-0,01	-0,10	-0,03	0,06	0,04	0,02	0,00	0,01
1.5. Marktdiensten	1,41	-2,06	1,19	1,14	1,77	2,08	1,45	1,05
a. Vervoer en communicatie	0,02	-0,36	0,06	0,12	0,39	0,67	0,17	0,20
b. Handel en horeca	-0,10	-0,90	0,19	0,09	0,15	-0,21	0,03	-0,00
c. Krediet en verzekeringen	-0,01	-0,12	0,33	0,24	0,42	0,80	0,66	0,30
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,08	0,24	0,19	0,09	0,19	0,18	0,04	0,18
e. Overige marktdiensten	1,42	-0,91	0,43	0,60	0,63	0,65	0,54	0,37
1.6. Niet-verhandelbare diensten								
a. Overheid en onderwijs	0,36	0,03	0,13	0,15	0,25	0,16	0,36	0,18
b. Huishoudelijke diensten	-0,01	-0,01	-0,00	-0,00	-0,00	0,00	-0,01	-0,00
1.7. Totaal	1,97	-2,51	1,41	1,43	2,14	2,45	1,92	1,27
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	0,00	0,00	0,00	-0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2.2. Energie	0,04	0,05	-0,00	-0,01	0,00	-0,00	0,01	0,00
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,20	-0,23	-0,30	-0,16	-0,09	-0,10	-0,30	-0,15
a. Intermediaire goederen	0,02	-0,07	-0,12	-0,06	-0,03	-0,07	-0,04	-0,05
b. Uitrustingsgoederen	-0,17	-0,08	-0,10	-0,05	-0,04	-0,01	-0,13	-0,05
c. Verbruiksgoederen	-0,05	-0,08	-0,08	-0,05	-0,02	-0,03	-0,13	-0,04
2.4. Bouw	0,12	0,03	0,01	0,07	0,02	-0,05	0,00	0,03
2.5. Marktdiensten	1,62	-0,11	-0,67	0,03	1,14	0,88	0,50	0,55
a. Vervoer en communicatie	-0,01	-0,23	-0,22	-0,10	0,04	0,18	-0,17	-0,06
b. Handel en horeca	0,13	-0,12	-0,23	-0,10	0,12	-0,13	0,03	0,00
c. Krediet en verzekeringen	-0,29	-0,18	-0,15	-0,10	0,01	0,03	-0,03	-0,05
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,20	0,20	0,21	0,18	0,30	0,20	0,14	0,25
e. Overige marktdiensten	1,59	0,23	-0,27	0,14	0,68	0,61	0,54	0,40
2.6. Niet-verhandelbare diensten								
a. Overheid en onderwijs	0,43	0,11	0,02	0,08	0,15	0,11	0,48	0,12
b. Huishoudelijke diensten	-0,05	-0,12	-0,01	-0,03	-0,03	0,06	-0,10	-0,04
2.7. Totaal	1,96	-0,27	-0,95	-0,03	1,19	0,90	0,60	0,50

Tabel 39: Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Vlaams Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	2007	2008	2009	2010	2011- 2014	Gemiddelden		
						1994- 2000	2001- 2007	2008- 2014
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,00	-0,01	0,01	0,01	0,02	0,05	-0,01	0,01
1.2. Energie	-0,04	0,07	-0,03	-0,01	0,01	-0,01	0,06	0,01
1.3. Verwerkende nijverheid	-0,26	-1,45	0,14	0,20	0,27	0,78	0,06	-0,00
a. Intermediaire goederen	-0,05	-0,65	0,01	0,10	0,10	0,34	-0,00	-0,02
b. Uitrustingsgoederen	-0,09	-0,39	0,06	0,03	0,07	0,27	-0,07	-0,01
c. Verbruiksgoederen	-0,12	-0,40	0,07	0,06	0,11	0,17	0,13	0,02
1.4. Bouw	-0,01	-0,16	0,05	0,11	0,15	0,13	0,15	0,09
1.5. Marktdiensten	1,28	-1,83	1,37	1,49	1,82	1,63	1,68	1,18
a. Vervoer en communicatie	0,32	-0,50	0,10	0,22	0,22	0,08	0,11	0,10
b. Handel en horeca	-0,07	-1,01	0,48	0,25	0,32	0,02	0,45	0,14
c. Krediet en verzekeringen	-0,16	-0,01	-0,02	0,05	0,06	0,18	0,06	0,04
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,19	0,40	0,31	0,18	0,27	0,29	0,09	0,28
e. Overige marktdiensten	1,00	-0,71	0,51	0,78	0,95	1,06	0,96	0,63
1.6. Niet-verhandelbare diensten								
a. Overheid en onderwijs	0,12	0,02	0,09	0,10	0,16	0,07	0,10	0,12
b. Huishoudelijke diensten	-0,01	-0,01	-0,00	-0,00	-0,00	-0,01	-0,00	-0,00
1.7. Totaal	1,09	-3,38	1,63	1,89	2,42	2,64	2,04	1,40
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,05	0,01	0,00	-0,04	-0,02	-0,03	-0,03	-0,02
2.2. Energie	0,02	0,03	0,02	-0,00	-0,00	-0,01	0,00	0,00
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,01	-0,73	-0,79	-0,47	-0,17	-0,05	-0,33	-0,38
a. Intermediaire goederen	0,04	-0,21	-0,30	-0,16	-0,04	0,01	-0,03	-0,12
b. Uitrustingsgoederen	0,04	-0,20	-0,20	-0,14	-0,07	0,03	-0,13	-0,12
c. Verbruiksgoederen	-0,09	-0,32	-0,29	-0,16	-0,06	-0,09	-0,17	-0,14
2.4. Bouw	0,13	-0,03	-0,06	0,05	0,05	0,03	0,05	0,02
2.5. Marktdiensten	1,67	0,09	0,09	0,64	1,14	1,39	1,18	0,77
a. Vervoer en communicatie	0,14	-0,09	-0,10	0,05	0,09	0,11	0,03	0,03
b. Handel en horeca	0,16	-0,14	-0,07	-0,07	0,07	0,11	0,12	0,00
c. Krediet en verzekeringen	-0,06	-0,04	-0,04	-0,03	-0,00	0,01	-0,04	-0,02
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,31	0,33	0,34	0,32	0,37	0,30	0,29	0,35
e. Overige marktdiensten	1,12	0,03	-0,03	0,37	0,60	0,87	0,79	0,40
2.6. Niet-verhandelbare diensten								
a. Overheid en onderwijs	0,16	0,06	0,01	0,05	0,09	0,08	0,19	0,07
b. Huishoudelijke diensten	-0,03	-0,10	-0,01	-0,03	-0,02	0,02	-0,02	-0,03
2.7. Totaal	1,88	-0,66	-0,74	0,21	1,06	1,43	1,05	0,43

Tabel 40: Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Waals Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	2007	2008	2009	2010	2011- 2014	Gemiddelden		
						1994- 2000	2001- 2007	2008- 2014
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,00	-0,01	-0,00	0,00	0,01	-0,02	0,01	0,01
1.2. Energie	-0,04	0,02	-0,01	0,03	0,02	0,09	0,02	0,02
1.3. Verwerkende nijverheid	0,19	-1,32	0,38	0,21	0,23	0,66	0,26	0,03
a. Intermediaire goederen	0,16	-0,81	0,31	0,09	0,12	0,48	0,14	0,01
b. Uitrustingsgoederen	0,00	-0,26	0,04	0,06	0,04	0,11	0,00	0,00
c. Verbruiksgoederen	0,03	-0,25	0,03	0,05	0,07	0,07	0,12	0,02
1.4. Bouw	0,00	-0,17	0,06	0,13	0,14	0,08	0,14	0,09
1.5. Marktdiensten	0,98	-1,37	0,81	0,94	1,60	1,16	1,08	0,97
a. Vervoer en communicatie	0,11	-0,37	-0,07	0,08	0,25	0,17	0,07	0,09
b. Handel en horeca	-0,08	-0,81	0,19	0,23	0,20	-0,06	0,24	0,06
c. Krediet en verzekeringen	0,06	0,00	-0,02	0,05	0,04	0,14	0,06	0,03
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,22	0,39	0,37	0,16	0,34	0,25	0,10	0,32
e. Overige marktdiensten	0,68	-0,58	0,34	0,43	0,77	0,66	0,60	0,47
1.6. Niet-verhandelbare diensten								
a. Overheid en onderwijs	0,14	0,03	0,14	0,15	0,25	0,14	0,17	0,19
b. Huishoudelijke diensten	-0,01	-0,01	-0,00	-0,00	-0,00	-0,01	-0,01	-0,01
1.7. Totaal	1,27	-2,84	1,38	1,46	2,26	2,12	1,67	1,29
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,02	-0,03	-0,02	-0,05	-0,04	-0,08	-0,02	-0,03
2.2. Energie	0,02	0,03	0,01	-0,01	-0,00	-0,01	-0,01	0,00
2.3. Verwerkende nijverheid	0,16	-0,48	-0,58	-0,36	-0,13	-0,15	-0,08	-0,28
a. Intermediaire goederen	0,09	-0,21	-0,32	-0,12	-0,05	-0,07	0,00	-0,12
b. Uitrustingsgoederen	0,08	-0,10	-0,07	-0,13	-0,05	-0,02	-0,03	-0,07
c. Verbruiksgoederen	-0,01	-0,16	-0,19	-0,11	-0,04	-0,06	-0,06	-0,09
2.4. Bouw	0,19	-0,08	-0,09	0,04	0,06	0,05	0,08	0,01
2.5. Marktdiensten	1,34	0,22	0,07	0,54	1,05	0,93	0,97	0,72
a. Vervoer en communicatie	0,03	-0,10	-0,13	-0,01	0,07	0,08	-0,02	0,01
b. Handel en horeca	0,15	-0,06	-0,09	0,03	0,09	-0,02	0,10	0,03
c. Krediet en verzekeringen	-0,01	-0,03	-0,04	-0,02	-0,00	-0,01	-0,02	-0,01
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,32	0,41	0,38	0,29	0,38	0,30	0,30	0,37
e. Overige marktdiensten	0,86	0,00	-0,06	0,25	0,52	0,58	0,61	0,32
2.6. Niet-verhandelbare diensten								
a. Overheid en onderwijs	0,17	0,09	0,02	0,07	0,12	0,09	0,20	0,10
b. Huishoudelijke diensten	-0,04	-0,11	-0,01	-0,03	-0,03	0,03	-0,06	-0,04
2.7. Totaal	1,83	-0,36	-0,61	0,20	1,04	0,85	1,09	0,48

10.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten

Tabel 41: Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
(in miljoen euro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	3113	3222	3142	3234	3344	3472	3617	3769	3922
Beloning van werknemers (D.1)	15651	16440	16847	17106	17541	17999	18741	19536	20297
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	2766	3063	2948	3049	3145	3292	3412	3530	3651
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	21530	22726	22938	23390	24030	24763	25770	26835	27870
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	3628	3812	4031	4200	4351	4520	4673	4833	5027
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	588	542	553	587	611	658	703	753	804
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	905	893	921	955	99	1013	1047	1082	1122
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	533	574	611	628	651	668	688	708	729
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	3653	3861	3687	3899	4023	4172	4356	4573	4794
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	267	269	275	279	271	274	258	263	265
Sociale premies (D.61)	5874	6138	6295	6407	6591	6771	7033	7339	7636
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	17390	18279	18796	19174	19757	20405	21233	22035	22857

Tabel 42: Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
(in miljoen euro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	21130	21638	20944	21426	2202	22680	23426	24207	25003
Beloning van werknemers (D.1)	107268	112483	113604	114381	117663	121533	126507	131958	137708
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	18732	20649	19876	20500	2105	21927	22621	23318	24029
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	147130	154771	154423	156306	160738	166140	172554	179483	186740
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	22710	24219	26193	26950	2805	29299	30573	31840	33194
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	3647	3352	3373	3550	37	4019	4297	4607	4937
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	6568	6667	6974	7267	76	7863	8188	8517	8895
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1804	1947	2032	2077	21	2187	2244	2303	2366
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	26704	28371	26618	28277	2929	30604	32175	33861	35673
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	653	642	642	646		606	542	544	540
Sociale premies (D.61)	40477	42348	43005	43534	4496	46485	48461	50598	52884
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	114026	119594	122729	123694	127428	131812	136678	141746	147037

Tabel 43: Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
(in miljoen euro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	9093	9097	8668	8803	8953	9138	9358	9592	9818
Beloning van werknemers (D.1)	49699	52274	53056	53426	55084	57174	59501	62070	64832
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	7332	8083	7824	8129	8285	8553	8776	9022	9275
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	66124	69455	69548	70359	72322	74866	77635	80684	83925
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	13516	14295	15222	15581	16209	16957	17772	18559	19402
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	1371	1264	1278	1346	1425	1534	1640	1758	1886
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	3466	3561	3740	3873	4056	4214	4411	4610	4833
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1424	1516	1599	1632	1678	1719	1763	1809	1859
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	12186	12911	12344	12913	13403	14031	14722	15467	16275
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	139	117	98	101	68	56	0	-9	-23
Sociale premies (D.61)	18843	19743	20132	20368	21071	21883	22817	23839	24943
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	54732	57318	58813	59408	61147	63319	65682	68123	70711

10.3. Rekeningen van de Gemeenschappen en Gewesten - Gedetailleerde resultaten

Tabel 44: Rekening van de Gemeenschappen en Gewesten
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	49940	49194	50412	53057	55094	57363	59861	62528
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	7791	6924	7862	8050	8397	8708	9060	9414
1. Fiscale ontvangsten	7753	6886	7824	8012	8359	8670	9022	9376
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	955	572	1023	1048	1114	1159	1207	1258
b. Belastingen op productie en invoer	4600	4265	4665	4755	4948	5127	5336	5540
c. Vermogensheffingen	2198	2049	2137	2209	2297	2385	2479	2578
2. Werkelijke sociale premies	38	38	38	38	38	38	38	38
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	3068	3102	3198	3238	3289	3343	3403	3467
1. Inkomen uit vermogen	312	338	372	378	384	390	397	404
2. Inkomensoverdrachten	370	377	382	387	392	399	405	413
3. Kapitaaloverdrachten	40	40	41	41	42	43	44	44
4. Verkoop van goederen en diensten	2346	2347	2403	2432	2470	2512	2557	2605
C. Toegerekende sociale premies	4320	4549	4724	4975	5215	5504	5810	6145
D. Overdrachten binnen de overheid	34756	34618	34628	36793	38193	39807	41588	43502
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	29930	29360	29215	31125	32284	33609	35084	36664
2. Overige overdrachten	4826	5258	5413	5668	5909	6198	6504	6838
a. van de federale overheid	4637	4972	5172	5424	5661	5945	6247	6577
b. van lagere overheid	136	221	183	186	188	192	195	198
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen waarvan kapitaaloverdrachten	53	65	59	59	60	61	62	63
	69	84	125	127	129	131	134	136
2. Uitgaven	50143	51505	52263	54363	56168	58159	60253	62493
A. Primaire uitgaven	49623	50888	51382	53403	55141	57055	59083	61276
a. Lopende uitgaven	36235	37878	38453	39910	41242	42727	44301	46012
1. Beloning van werknemers	19154	20101	20584	21339	22047	22830	23652	24544
2. Intermediair verbruik en belastingen	5491	5697	5473	5564	5651	5745	5848	5958
3. Subsidies aan vennootschappen	1375	1230	1225	1309	1327	1346	1367	1389
4. Sociale uitkeringen	7384	7914	8184	8658	9132	9671	10247	10877
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	4988	5275	5470	5748	6013	6329	6664	7030
- Uitkeringen in natura	2396	2638	2713	2911	3119	3342	3583	3847
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	2641	2756	2805	2855	2899	2947	2999	3054
6. Overdrachten aan vennootschappen	102	102	102	102	102	102	102	102
7. Overdrachten aan het buitenland	88	79	81	82	83	85	86	88
b. Kapitaaluitgaven	3932	4265	3811	4025	4089	4158	4231	4307
1. Investerings in vaste activa (bruto)	2138	2261	2102	2145	2180	2217	2256	2294
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	4	4	-134	4	4	4	4	4
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	279	408	466	474	481	489	498	508
4. Overdrachten aan vennootschappen	1511	1591	1377	1401	1423	1447	1473	1501
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	9456	8746	9119	9469	9811	10171	10551	10957
1. Inkomensoverdrachten	8085	8195	8534	8874	9207	9556	9926	10320
2. Kapitaaloverdrachten	1371	551	585	595	604	614	625	637
B. Rentelasten	520	616	881	959	1026	1104	1170	1217
3. Vorderingensaldo	-207	-2311	-1852	-1306	-1074	-796	-393	34
4. Primair saldo	313	-1695	-971	-346	-47	308	777	1252

Tabel 45: Rekening van het Brussels Gewest
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	3278	3160	3291	3393	3478	3593	3721	3853
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	1186	1013	1068	1096	1139	1181	1227	1275
1. Fiscale ontvangsten	1186	1013	1068	1096	1139	1181	1227	1275
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	140	124	127	129	134	139	145	150
b. Belastingen op productie en invoer	701	568	608	621	646	669	696	722
c. Vermogensheffingen	345	321	333	345	359	372	387	402
2. Werkelijke sociale premies	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	432	435	475	470	478	486	494	504
1. Inkomen uit vermogen	71	71	92	94	95	97	99	100
2. Inkomensoverdrachten	13	16	16	16	16	16	17	17
3. Kapitaaloverdrachten	7	7	7	7	7	7	8	8
4. Verkoop van goederen en diensten	341	341	360	353	359	365	372	379
C. Toegerekende sociale premies	29	31	32	32	33	34	35	37
D. Overdrachten binnen de overheid	1625	1681	1716	1795	1829	1893	1964	2037
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	936	888	920	998	1019	1070	1127	1184
2. Overige overdrachten	689	793	796	797	809	823	838	853
a. van de federale overheid	188	209	231	235	239	243	247	252
b. van lagere overheid	98	183	144	147	149	151	154	157
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	5	3	3	3	3	3	3	3
d. van de gemeenschappen en gewesten	398	398	417	412	419	426	433	441
waarvan kapitaaloverdrachten	63	78	119	121	123	125	128	130
2. Uitgaven	3279	3426	3450	3570	3672	3788	3910	4039
A. Primaire uitgaven	3197	3332	3335	3449	3543	3647	3757	3875
a. Lopende uitgaven	1904	1922	1985	2047	2108	2176	2249	2327
1. Beloning van werknemers	859	903	931	968	1004	1045	1088	1135
2. Intermediair verbruik en belastingen	446	429	449	457	464	471	480	489
3. Subsidies aan vennootschappen	110	87	93	94	96	98	99	101
4. Sociale uitkeringen	223	243	246	258	270	283	297	313
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	34	36	37	38	38	40	41	43
- Uitkeringen in natura	189	207	209	220	232	244	256	270
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	264	258	263	268	272	277	282	287
6. Overdrachten aan vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
7. Overdrachten aan het buitenland	2	2	2	2	2	2	2	2
b. Kapitaaluitgaven	492	614	523	550	559	569	579	589
1. Investerings in vaste activa (bruto)	352	490	437	462	470	479	487	495
2. Overige netto-aankopen niet-fin. Activa	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	20	18	18	19	19	19	20	20
4. Overdrachten aan vennootschappen	120	106	68	69	70	71	72	74
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	801	797	827	852	876	901	929	959
1. Inkomensoverdrachten	718	724	750	774	797	821	847	875
2. Kapitaaloverdrachten	83	73	76	78	79	80	82	83
B. Rentelasten	82	94	115	121	129	141	153	165
3. Vorderingsaldo	-6	-266	-159	-177	-194	-195	-189	-187
4. Primair saldo	76	-173	-44	-56	-65	-53	-36	-22

Tabel 46: Rekening van het Vlaams Gewest
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	28999	28429	29326	30886	32140	33493	34988	36598
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	4383	3817	4526	4636	4849	5031	5236	5443
1. Fiscale ontvangsten	4345	3779	4488	4598	4811	4993	5198	5405
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	398	54	495	509	555	579	605	631
b. Belastingen op productie en invoer	2675	2538	2756	2809	2925	3032	3158	3280
c. Vermogensheffingen	1272	1187	1238	1280	1331	1381	1436	1494
2. Werkelijke sociale premies	38	38	38	38	38	38	38	38
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	1656	1641	1704	1733	1761	1792	1825	1860
1. Inkomen uit vermogen	195	196	233	237	240	244	249	254
2. Inkomensoverdrachten	212	197	200	203	206	211	215	220
3. Kapitaaloverdrachten	33	33	34	34	35	35	36	37
4. Verkoop van goederen en diensten	1216	1216	1238	1260	1280	1301	1325	1350
C. Toegerekende sociale premies	2647	2791	2899	3054	3202	3380	3569	3775
D. Overdrachten binnen de overheid	20314	20180	20196	21462	22327	23290	24358	25520
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	17624	17287	17196	18313	19035	19827	20713	21676
2. Overige overdrachten	2690	2893	3000	3150	3292	3463	3645	3843
a. van de federale overheid	2632	2828	2938	3087	3228	3399	3580	3777
b. van lagere overheid	28	28	28	29	29	30	30	30
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	30	37	33	34	34	35	35	36
d. van de gemeenschappen en gewesten	0	0	0	0	0	0	0	0
waarvan kapitaaloverdrachten	6	6	6	6	6	6	6	6
2. Uitgaven	29085	29354	29783	31097	32150	33306	34526	35834
A. Primaire uitgaven	29006	29248	29462	30750	31783	32922	34133	35447
a. Lopende uitgaven	21585	22590	22827	23771	24602	25529	26514	27588
1. Beloning van werknemers	11347	11874	12135	12584	12989	13438	13911	14426
2. Intermediair verbruik en belastingen	3085	3284	3020	3072	3121	3173	3230	3291
3. Subsidies aan vennootschappen	843	687	700	775	784	794	805	817
4. Sociale uitkeringen	4980	5372	5567	5911	6258	6650	7071	7531
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	3106	3296	3420	3591	3754	3948	4154	4378
- Uitkeringen in natura	1874	2076	2147	2320	2505	2702	2917	3153
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	1204	1247	1278	1301	1321	1342	1365	1390
6. Overdrachten aan vennootschappen	61	61	61	61	61	61	61	61
7. Overdrachten aan het buitenland	65	65	66	67	68	69	71	72
b. Kapitaaluitgaven	2198	2329	2064	2233	2268	2306	2346	2388
1. Investerings in vaste activa (bruto)	1279	1284	1225	1239	1258	1280	1301	1323
2. Overige netto-aankopen niet-fin. Activa	0	0	-138	0	0	0	0	0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	154	257	315	320	325	331	337	343
4. Overdrachten aan vennootschappen	765	788	662	673	684	696	708	721
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	5223	4330	4571	4746	4912	5088	5273	5470
1. Inkomensoverdrachten	4120	4059	4277	4448	4609	4779	4959	5150
2. Kapitaaloverdrachten	1103	271	293	299	303	308	314	320
B. Rentelasten	79	106	321	347	367	384	392	388
3. Vorderingsaldo	-86	-925	-457	-211	-10	187	463	763
4. Primair saldo	-7	-819	-136	136	357	571	855	1151

Tabel 47: Rekening van het Waals Gewest
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	6858	6723	6863	7154	7391	7641	7917	8216
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	2222	2094	2267	2318	2409	2497	2596	2696
1. Fiscale ontvangsten	2222	2094	2267	2318	2409	2497	2596	2696
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	417	394	401	410	425	441	458	476
b. Belastingen op productie en invoer	1223	1159	1301	1324	1376	1425	1482	1538
c. Vermogensheffingen	581	541	565	584	608	631	656	682
2. Werkelijke sociale premies	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	346	357	338	343	348	354	360	366
1. Inkomen uit vermogen	39	64	40	40	41	41	42	43
2. Inkomensoverdrachten	68	54	55	55	56	57	57	58
3. Kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Verkoop van goederen en diensten	239	239	243	248	252	256	260	265
C. Toegerekende sociale premies	102	110	113	118	122	128	135	142
D. Overdrachten binnen de overheid	4189	4162	4144	4375	4511	4662	4827	5012
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	3425	3389	3363	3576	3696	3830	3977	4141
2. Overige overdrachten	764	773	781	799	815	832	850	870
a. van de federale overheid	381	387	389	400	409	420	431	443
b. van lagere overheid	0	0	0	0	0	0	0	0
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	5	8	8	8	8	8	8	8
d. van de gemeenschappen en gewesten	378	378	385	391	397	404	411	419
waarvan kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Uitgaven	7072	7450	7415	7631	7843	8076	8323	8584
A. Primaire uitgaven	6853	7183	7126	7320	7511	7717	7937	8173
a. Lopende uitgaven	3713	3859	3873	3974	4073	4180	4295	4419
1. Beloning van werknemers	1245	1304	1332	1378	1423	1473	1526	1584
2. Intermediair verbruik en belastingen	898	890	892	907	921	937	953	971
3. Subsidies aan vennootschappen	377	408	382	389	395	401	408	416
4. Sociale uitkeringen	533	570	574	596	618	641	666	694
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	236	253	256	267	278	290	304	318
- Uitkeringen in natura	297	317	317	329	340	351	363	376
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	648	684	690	702	714	726	738	752
6. Overdrachten aan vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
7. Overdrachten aan het buitenland	12	2	2	2	2	2	2	2
b. Kapitaaluitgaven	1050	1129	1026	1042	1059	1077	1097	1117
1. Investerings in vaste activa (bruto)	324	305	259	262	266	271	276	281
2. Overige netto-aankopen niet-fin. Activa	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	102	129	128	130	132	135	137	140
4. Overdrachten aan vennootschappen	624	695	639	650	660	671	684	696
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	2090	2196	2227	2304	2379	2459	2546	2637
1. Inkomensoverdrachten	1908	1993	2015	2088	2160	2236	2319	2406
2. Kapitaaloverdrachten	182	203	212	216	219	223	227	231
B. Rentelasten	219	266	289	311	332	359	386	412
3. Vorderingsaldo	-214	-727	-553	-477	-452	-435	-405	-369
4. Primair saldo	5	-460	-263	-166	-120	-76	-20	43

Tabel 48: Rekening van de Franse Gemeenschappen
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Ontvangsten	11635	11712	11789	12483	12958	13523	14137	14782
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0
1. Fiscale ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Belastingen op productie en invoer	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Vermogensheffingen	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Werkelijke sociale premies	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	634	669	680	691	701	712	724	737
1. Inkomen uit vermogen	7	7	7	7	7	7	7	8
2. Inkomensoverdrachten	77	111	112	113	114	115	116	118
3. Kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Verkoop van goederen en diensten	550	551	561	571	580	590	600	612
C. Toegerekende sociale premies	1542	1617	1680	1771	1858	1961	2071	2191
D. Overdrachten binnen de overheid	9458	9425	9428	10020	10399	10849	11342	11854
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	7945	7797	7735	8238	8533	8882	9267	9662
2. Overige overdrachten	1513	1628	1693	1782	1866	1967	2075	2192
a. van de federale overheid	1436	1548	1614	1701	1784	1884	1990	2105
b. van lagere overheid	10	10	10	10	11	11	11	11
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	13	16	15	15	15	15	16	16
d. van de gemeenschappen en gewesten	54	54	55	56	57	58	59	60
waarvan kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Uitgaven	11537	12104	12472	12924	13376	13877	14399	14956
A. Primaire uitgaven	11397	11954	12316	12743	13178	13657	14160	14702
a. Lopende uitgaven	9033	9508	9768	10116	10459	10842	11243	11678
1. Beloning van werknemers	5703	6020	6185	6409	6631	6874	7126	7399
2. Intermediair verbruik en belastingen	1062	1095	1112	1128	1145	1164	1185	1207
3. Subsidies aan vennootschappen	45	48	51	52	52	53	54	55
4. Sociale uitkeringen	1648	1728	1796	1893	1986	2096	2213	2340
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	1612	1690	1757	1852	1943	2051	2166	2291
- Uitkeringen in natura	36	38	39	41	43	45	47	49
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	525	566	573	583	592	602	613	625
6. Overdrachten aan vennootschappen	41	41	41	41	41	41	41	41
7. Overdrachten aan het buitenland	9	9	10	10	10	11	11	11
b. Kapitaaluitgaven	192	193	198	200	203	206	209	213
1. Investerings in vaste activa (bruto)	183	182	180	182	185	188	191	194
2. Overige netto-aankopen niet-fin. Activa	4	4	4	4	4	4	4	4
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	3	4	4	5	5	5	5	5
4. Overdrachten aan vennootschappen	2	3	9	9	9	9	10	10
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	2172	2253	2351	2427	2516	2610	2707	2812
1. Inkomensoverdrachten	2169	2249	2348	2424	2514	2607	2705	2809
2. Kapitaaloverdrachten	3	4	3	3	3	3	3	3
B. Rentelasten	140	150	156	181	198	220	239	253
3. Vorderingsaldo	98	-392	-683	-441	-418	-354	-261	-173
4. Primair saldo	238	-242	-527	-260	-219	-134	-22	80

10.4. Energieverbruik en broeikasgasemissies - Gedetailleerde resultaten

Tabel 49: Energiebalans 2008

(In Mtoe)	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Het Rijk								
Elektriciteitscentrales	1,211	0,057	4,039	0,073	0,539	1,163	11,756	18,838
Verbruik energiesector	0,000	1,520	0,183	0,159	0,000		0,613	2,474
Energie-eindverbruik	1,952	14,472	9,941	0,152	0,265	3,010	7,074	36,866
Industrie	1,823	0,800	4,775	0,152	0,265	2,695	3,388	13,900
- Intermediaire goederen	1,725	0,338	3,225	0,152	0,265	1,984	2,114	9,803
- Uitrustingsgoederen	0,013	0,013	0,236				0,283	0,545
- Verbruiksgoederen	0,086	0,375	1,313	0,000	0,000	0,711	0,955	3,440
- Bouw	0,000	0,076					0,036	0,111
Transport		9,285					0,143	9,428
- Vervoer per spoor		0,041					0,143	0,184
- Vervoer over de weg		8,366						8,366
- Vervoer over water en luchtvaart		0,878						0,878
Diensten, gezinnen en landbouw	0,129	4,386	5,166			0,314	3,543	13,538
- Diensten	0,064	1,021	1,644				1,758	4,487
- Gezinnen	0,065	2,840	3,521			0,314	1,692	8,432
- Landbouw		0,526					0,094	0,620
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,000	0,000	0,025	0,000	0,000	0,368	0,000	0,393
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,007	0,007
Energie-eindverbruik	0,004	0,584	0,828	0,000	0,000	0,002	0,498	1,916
Industrie	0,000	0,005	0,038	0,000	0,000	0,000	0,035	0,078
- Intermediaire goederen	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,000	0,004	0,008
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,000	0,018				0,016	0,034
- Verbruiksgoederen	0,000	0,004	0,016	0,000	0,000	0,000	0,014	0,035
- Bouw	0,000	0,001					0,001	0,001
Transport		0,301					0,024	0,326
- Vervoer per spoor		0,002					0,024	0,026
- Vervoer over de weg		0,297						0,297
- Vervoer over water en luchtvaart		0,003						0,003
Diensten, gezinnen en landbouw	0,004	0,277	0,789			0,002	0,439	1,512
- Diensten	0,000	0,119	0,277				0,309	0,705
- Gezinnen	0,004	0,159	0,513			0,002	0,130	0,807
- Landbouw		0,000					0,000	0,000

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,129	0,019	0,560	0,035	0,257	0,246	6,464	7,710
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,090	0,000		0,196	0,286
Energie-eindverbruik	1,223	4,522	2,760	0,051	0,129	1,138	2,169	11,991
Industrie	1,182	0,368	1,602	0,051	0,129	1,092	1,053	5,478
- Intermediaire goederen	1,098	0,208	1,300	0,051	0,129	0,610	0,815	4,211
- Uitrustingsgoederen	0,007	0,004	0,060				0,071	0,141
- Verbruiksgoederen	0,076	0,131	0,243	0,000	0,000	0,482	0,162	1,094
- Bouw	0,000	0,025					0,006	0,031
Transport		2,798					0,049	2,847
- Vervoer per spoor		0,019					0,049	0,068
- Vervoer over de weg		2,689						2,689
- Vervoer over water en luchtvaart		0,091						0,091
Diensten, gezinnen en landbouw	0,041	1,356	1,158			0,046	1,067	3,667
- Diensten	0,002	0,338	0,277				0,466	1,083
- Gezinnen	0,038	0,936	0,881			0,046	0,588	2,490
- Landbouw		0,081					0,012	0,094
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	1,083	0,038	3,454	0,038	0,281	0,550	5,292	10,736
Verbruik energiesector	0,000	1,520	0,183	0,069	0,000		0,410	2,181
Energie-eindverbruik	0,725	9,367	6,353	0,101	0,136	1,869	4,407	22,959
Industrie	0,641	0,428	3,135	0,101	0,136	1,603	2,300	8,344
- Intermediaire goederen	0,626	0,130	1,922	0,101	0,136	1,374	1,295	5,584
- Uitrustingsgoederen	0,005	0,009	0,159				0,197	0,370
- Verbruiksgoederen	0,010	0,240	1,054	0,000	0,000	0,229	0,779	2,312
- Bouw	0,000	0,050					0,030	0,079
Transport		6,186					0,070	6,255
- Vervoer per spoor		0,020					0,070	0,089
- Vervoer over de weg		5,381						5,381
- Vervoer over water en luchtvaart		0,785						0,785
Diensten, gezinnen en landbouw	0,084	2,753	3,218			0,266	2,037	8,359
- Diensten	0,061	0,564	1,091				0,983	2,699
- Gezinnen	0,023	1,745	2,128			0,266	0,973	5,135
- Landbouw		0,444					0,081	0,526

Tabel 50: Energiebalans 2010

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Het Rijk								
Elektriciteitscentrales	1,548	0,169	3,358	0,060	0,587	1,188	12,382	19,292
Verbruik energiesector	0,000	1,476	0,133	0,177	0,000		0,620	2,406
Energie-eindverbruik	1,612	14,411	9,787	0,150	0,161	2,918	6,958	35,997
Industrie	1,515	0,990	4,448	0,150	0,161	2,604	3,257	13,124
- Intermediaire goederen	1,439	0,345	3,164	0,150	0,161	1,888	1,978	9,126
- Uitrustingsgoederen	0,012	0,017	0,229				0,282	0,539
- Verbruiksgoederen	0,064	0,542	1,055	0,000	0,000	0,716	0,965	3,342
- Bouw	0,000	0,086					0,032	0,117
Transport		9,027					0,144	9,171
- Vervoer per spoor		0,036					0,144	0,181
- Vervoer over de weg		8,128						8,128
- Vervoer over water en luchtvaart		0,862						0,862
Diensten, gezinnen en landbouw	0,097	4,394	5,339			0,314	3,557	13,701
- Diensten	0,041	1,083	1,692				1,757	4,572
- Gezinnen	0,057	2,798	3,647			0,314	1,710	8,526
- Landbouw		0,513					0,090	0,603
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,000	0,000	0,021	0,000	0,000	0,379	0,000	0,399
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,007	0,007
Energie-eindverbruik	0,003	0,593	0,855	0,000	0,000	0,002	0,499	1,952
Industrie	0,000	0,007	0,034	0,000	0,000	0,000	0,034	0,075
- Intermediaire goederen	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,000	0,004	0,008
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,000	0,018				0,016	0,033
- Verbruiksgoederen	0,000	0,005	0,013	0,000	0,000	0,000	0,014	0,032
- Bouw	0,000	0,001					0,000	0,001
Transport		0,301					0,025	0,326
- Vervoer per spoor		0,002					0,025	0,027
- Vervoer over de weg		0,296						0,296
- Vervoer over water en luchtvaart		0,003						0,003
Diensten, gezinnen en landbouw	0,003	0,286	0,820			0,002	0,440	1,551
- Diensten	0,000	0,127	0,283				0,307	0,718
- Gezinnen	0,003	0,158	0,537			0,002	0,133	0,834
- Landbouw		0,000					0,000	0,000

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,162	0,055	0,460	0,028	0,278	0,247	6,766	7,998
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,100	0,000		0,196	0,296
Energie-eindverbruik	1,026	4,492	2,730	0,051	0,080	1,141	2,135	11,655
Industrie	0,991	0,438	1,535	0,051	0,080	1,095	1,017	5,207
- Intermediaire goederen	0,927	0,215	1,301	0,051	0,080	0,604	0,778	3,957
- Uitrustingsgoederen	0,007	0,005	0,058				0,071	0,140
- Verbruiksgoederen	0,057	0,190	0,176	0,000	0,000	0,490	0,164	1,076
- Bouw	0,000	0,029					0,005	0,034
Transport		2,697					0,049	2,746
- Vervoer per spoor		0,017					0,049	0,066
- Vervoer over de weg		2,592						2,592
- Vervoer over water en luchtvaart		0,088						0,088
Diensten, gezinnen en landbouw	0,035	1,357	1,195			0,046	1,069	3,703
- Diensten	0,002	0,356	0,283				0,463	1,103
- Gezinnen	0,033	0,923	0,912			0,046	0,595	2,510
- Landbouw		0,078					0,012	0,090
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	1,385	0,114	2,877	0,031	0,309	0,562	5,616	10,894
Verbruik energiesector	0,000	1,476	0,133	0,077	0,000		0,416	2,103
Energie-eindverbruik	0,583	9,326	6,202	0,099	0,081	1,775	4,324	22,389
Industrie	0,524	0,545	2,879	0,099	0,081	1,509	2,205	7,842
- Intermediaire goederen	0,512	0,130	1,859	0,099	0,081	1,283	1,197	5,161
- Uitrustingsgoederen	0,005	0,012	0,153				0,195	0,365
- Verbruiksgoederen	0,007	0,347	0,866	0,000	0,000	0,226	0,787	2,233
- Bouw	0,000	0,056					0,026	0,082
Transport		6,030					0,071	6,100
- Vervoer per spoor		0,018					0,071	0,088
- Vervoer over de weg		5,240						5,240
- Vervoer over water en luchtvaart		0,771						0,771
Diensten, gezinnen en landbouw	0,059	2,751	3,323			0,266	2,048	8,447
- Diensten	0,039	0,600	1,125				0,987	2,752
- Gezinnen	0,020	1,716	2,198			0,266	0,982	5,182
- Landbouw		0,435					0,078	0,513

Tabel 51: Energiebalans 2015

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Het Rijk								
Elektriciteitscentrales	1,648	0,241	3,444	0,060	0,597	1,187	12,531	19,707
Verbruik energiesector	0,000	1,537	0,129	0,178	0,000		0,636	2,480
Energie-eindverbruik	1,541	13,867	9,207	0,148	0,175	3,585	7,358	35,881
Industrie	1,467	0,950	3,650	0,148	0,175	3,271	3,423	13,083
- Intermediaire goederen	1,383	0,331	2,664	0,148	0,175	2,275	2,125	9,102
- Uitrustingsgoederen	0,011	0,023	0,211				0,279	0,524
- Verbruiksgoederen	0,073	0,507	0,774	0,000	0,000	0,995	0,987	3,336
- Bouw	0,000	0,090					0,032	0,121
Transport		8,992					0,151	9,143
- Vervoer per spoor		0,033					0,151	0,183
- Vervoer over de weg		8,098						8,098
- Vervoer over water en luchtvaart		0,861						0,861
Diensten, gezinnen en landbouw	0,074	3,925	5,557			0,314	3,785	13,655
- Diensten	0,027	1,175	1,674				1,891	4,767
- Gezinnen	0,047	2,287	3,882			0,314	1,805	8,337
- Landbouw		0,463					0,088	0,551
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,000	0,000	0,022	0,000	0,000	0,392	0,000	0,414
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,008	0,008
Energie-eindverbruik	0,003	0,579	0,880	0,000	0,000	0,002	0,524	1,989
Industrie	0,000	0,006	0,031	0,000	0,000	0,000	0,034	0,071
- Intermediaire goederen	0,000	0,000	0,003	0,000	0,000	0,000	0,004	0,007
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,000	0,016				0,015	0,032
- Verbruiksgoederen	0,000	0,005	0,012	0,000	0,000	0,000	0,014	0,031
- Bouw	0,000	0,001					0,000	0,001
Transport		0,306					0,027	0,333
- Vervoer per spoor		0,002					0,027	0,028
- Vervoer over de weg		0,302						0,302
- Vervoer over water en luchtvaart		0,003						0,003
Diensten, gezinnen en landbouw	0,003	0,267	0,849			0,002	0,464	1,585
- Diensten	0,000	0,137	0,276				0,324	0,737
- Gezinnen	0,003	0,130	0,573			0,002	0,141	0,848
- Landbouw		0,000					0,000	0,000

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,178	0,081	0,487	0,029	0,288	0,249	6,961	8,273
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,102	0,000		0,207	0,309
Energie-eindverbruik	0,988	4,342	2,348	0,050	0,086	1,508	2,260	11,583
Industrie	0,959	0,420	1,098	0,050	0,086	1,462	1,074	5,149
- Intermediaire goederen	0,888	0,205	1,043	0,050	0,086	0,766	0,830	3,869
- Uitrustingsgoederen	0,006	0,007	0,054				0,071	0,137
- Verbruiksgoederen	0,065	0,178	0,001	0,000	0,000	0,696	0,169	1,109
- Bouw	0,000	0,030					0,005	0,035
Transport		2,712					0,051	2,763
- Vervoer per spoor		0,015					0,051	0,067
- Vervoer over de weg		2,607						2,607
- Vervoer over water en luchtvaart		0,089						0,089
Diensten, gezinnen en landbouw	0,029	1,210	1,251			0,046	1,135	3,671
- Diensten	0,001	0,386	0,279				0,495	1,161
- Gezinnen	0,028	0,755	0,972			0,046	0,628	2,429
- Landbouw		0,070					0,011	0,081
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	1,469	0,160	2,935	0,031	0,308	0,546	5,570	11,020
Verbruik energiesector	0,000	1,537	0,129	0,076	0,000		0,422	2,164
Energie-eindverbruik	0,551	8,946	5,978	0,098	0,089	2,074	4,573	22,308
Industrie	0,508	0,524	2,521	0,098	0,089	1,808	2,315	7,862
- Intermediaire goederen	0,496	0,125	1,618	0,098	0,089	1,509	1,291	5,226
- Uitrustingsgoederen	0,004	0,016	0,141				0,193	0,355
- Verbruiksgoederen	0,008	0,324	0,761	0,000	0,000	0,299	0,804	2,196
- Bouw	0,000	0,059					0,026	0,085
Transport		5,974					0,073	6,047
- Vervoer per spoor		0,016					0,073	0,089
- Vervoer over de weg		5,189						5,189
- Vervoer over water en luchtvaart		0,770						0,770
Diensten, gezinnen en landbouw	0,043	2,448	3,457			0,266	2,185	8,399
- Diensten	0,026	0,652	1,119				1,072	2,869
- Gezinnen	0,017	1,402	2,338			0,266	1,036	5,059
- Landbouw		0,393					0,077	0,470

Tabel 52: Evolutie van de totale CO₂-emissies per sector

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2015[3]	Gemiddelden 2008-2012[2;3]
Het Rijk						
1. Energie	110,130	108,007	104,560	102,804	-0,7	105,590
1.A. Verbranding van brandstoffen	110,044	107,890	104,446	102,697	-0,7	105,477
1.A1. Transformatie van energie	29,863	27,115	27,486	28,612	0,8	27,914
1.A2. Industrie	32,852	29,174	26,331	25,022	-2,2	26,876
1.A3. Transport	19,947	25,571	24,293	23,740	-1,1	24,517
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	27,215	25,968	26,276	25,262	-0,4	26,109
1.A5. Overige	0,166	0,061	0,061	0,061	0,0	0,061
1.B. Vluchtige emissies	0,085	0,117	0,114	0,107	-1,2	0,113
2. Industriële processen	8,218	9,076	8,936	10,319	1,9	9,062
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
4. Landbouw	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
5. Afval	0,337	0,091	0,089	0,093	0,4	0,090
Totaal	118,685	117,173	113,585	113,216	-0,5	114,742
Brussels Hoofdstedelijk Gewest						
1. Energie	3,812	3,880	3,951	3,970	0,3	3,926
1.A. Verbranding van brandstoffen	3,811	3,880	3,951	3,970	0,3	3,926
1.A1. Transformatie van energie	0,239	0,311	0,313	0,334	1,0	0,317
1.A2. Industrie	0,130	0,056	0,052	0,043	-3,7	0,052
1.A3. Transport	0,852	0,898	0,875	0,874	-0,4	0,873
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	2,589	2,615	2,711	2,719	0,6	2,684
1.A5. Overige	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
1.B. Vluchtige emissies	0,001	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
2. Industriële processen	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
4. Landbouw	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
5. Afval	0,001	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
Totaal	3,812	3,880	3,951	3,970	0,3	3,926
Waals Gewest						
1. Energie	39,626	34,408	32,943	31,885	-1,1	33,212
1.A. Verbranding van brandstoffen	39,626	34,408	32,943	31,884	-1,1	33,212
1.A1. Transformatie van energie	6,603	5,143	5,389	5,715	1,5	5,419
1.A2. Industrie	17,605	13,694	12,392	11,458	-2,5	12,584
1.A3. Transport	6,950	8,417	7,938	7,830	-1,0	8,026
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	8,302	7,093	7,163	6,821	-0,6	7,122
1.A5. Overige	0,165	0,061	0,061	0,061	0,0	0,061
1.B. Vluchtige emissies	0,000	0,000	0,000	0,000	-1,2	0,000
2. Industriële processen	7,289	6,632	6,530	7,540	1,9	6,622
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
4. Landbouw	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
5. Afval	0,101	0,091	0,089	0,093	0,4	0,090
Totaal	47,016	41,131	39,562	39,518	-0,6	39,924

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2015[3]	Gemiddelden 2008-2012[2;3]
Vlaams Gewest						
1. Energie	66,692	69,718	67,666	66,950	-0,6	68,452
1.A. Verbranding van brandstoffen	66,607	69,602	67,552	66,842	-0,6	68,339
1.A1. Transformatie van energie	23,020	21,661	21,784	22,563	0,6	22,179
1.A2. Industrie	15,117	15,425	13,887	13,521	-1,9	14,239
1.A3. Transport	12,144	16,256	15,480	15,036	-1,1	15,618
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	16,324	16,260	16,401	15,722	-0,5	16,304
1.A5. Overige	0,001	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
1.B. Vluchtige emissies	0,084	0,116	0,113	0,107	-1,2	0,113
2. Industriële processen	0,929	2,444	2,406	2,779	1,9	2,440
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
4. Landbouw	0,000	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
5. Afval	0,236	0,000	0,000	0,000	0,0	0,000
Totaal	67,856	72,162	70,072	69,728	-0,5	70,893

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2008 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2008 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2010 in het kader van het Besluit 280/2004, behalve voor de energiegebonden CO₂-emissies, die werden endogeen berekend voor 2008 met HERMES en HERMREG.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2009-2015.

Tabel 53: Evolutie van de totale CH₄-emissies per sector

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2015[3]	Gemiddelden 2008-2012[2;3]
Het Rijk						
1. Energie	1303,1	686,9	673,0	636,6	-1,1	671,3
1.A. Verbranding van brandstoffen	443,5	297,0	292,9	278,0	-0,9	292,8
1.A1. Transformatie van energie	5,3	16,6	16,1	16,8	0,2	16,9
1.A2. Industrie	77,7	73,4	68,2	60,0	-2,8	68,7
1.A3. Transport	119,4	22,2	21,7	21,6	-0,4	21,7
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	241,2	184,7	186,9	179,5	-0,4	185,4
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	859,6	389,9	380,1	358,7	-1,2	378,5
2. Industriële processen	0,0	48,7	48,7	48,7	0,0	48,7
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	7079,1	5118,9	5103,5	5065,3	-0,2	5103,5
5. Afval	2856,4	650,6	538,8	336,2	-9,0	543,6
Totaal	11238,7	6505,1	6364,0	6086,8	-0,9	6367,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest						
1. Energie	105,7	34,3	33,9	32,6	-0,7	33,7
1.A. Verbranding van brandstoffen	20,5	9,3	9,6	9,7	0,6	9,5
1.A1. Transformatie van energie	0,7	0,1	0,0	0,1	-1,6	0,1
1.A2. Industrie	0,2	0,1	0,1	0,1	-1,7	0,1
1.A3. Transport	7,2	1,4	1,4	1,4	0,2	1,4
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	12,4	7,7	8,0	8,1	0,7	7,9
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	85,2	25,0	24,3	23,0	-1,2	24,2
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	-9,0	0,0
Totaal	105,7	34,3	33,9	32,6	-0,7	33,7
Waals Gewest						
1. Energie	394,9	259,5	252,4	236,0	-1,3	252,1
1.A. Verbranding van brandstoffen	203,7	138,6	134,6	124,8	-1,5	134,7
1.A1. Transformatie van energie	1,5	8,3	8,2	8,7	0,6	8,5
1.A2. Industrie	65,2	58,3	54,2	46,9	-3,0	54,4
1.A3. Transport	40,7	9,9	9,6	9,6	-0,5	9,7
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	96,2	62,0	62,7	59,6	-0,6	62,1
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	191,2	120,9	117,8	111,2	-1,2	117,4
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	2174,2	1829,7	1824,2	1810,5	-0,2	1824,2
5. Afval	1028,3	134,6	111,5	69,6	-9,0	112,5
Totaal	3597,4	2223,8	2188,1	2116,1	-0,7	2188,7

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2015[3]	Gemiddelden 2008-2012[2;3]
Vlaams Gewest						
1. Energie	802,5	393,2	386,6	368,0	-0,9	385,5
1.A. Verbranding van brandstoffen	219,4	149,1	148,7	143,5	-0,6	148,6
1.A1. Transformatie van energie	3,1	8,2	7,9	8,1	-0,3	8,3
1.A2. Industrie	12,2	15,0	13,9	13,0	-2,1	14,2
1.A3. Transport	71,4	10,8	10,6	10,5	-0,4	10,7
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	132,6	115,0	116,2	111,8	-0,4	115,4
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	583,2	244,0	237,9	224,5	-1,2	236,9
2. Industriële processen	0,0	48,7	48,7	48,7	0,0	48,7
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	4904,9	3289,3	3279,4	3254,8	-0,2	3279,4
5. Afval	1828,1	516,0	427,3	266,6	-9,0	431,1
Totaal	7535,5	4247,1	4141,9	3938,1	-1,1	4144,6

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2008 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2008 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2010 in het kader van het Besluit 280/2004.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2009-2015.

Tabel 54: Evolutie van de totale N₂O-emissies per sector

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2009-2015[3]	Gemiddelden 2008-2012[2;3]
Het Rijk						
1. Energie	798,0	573,6	556,5	545,7	-0,7	562,2
1.A. Verbranding van brandstoffen	798,0	573,6	556,5	545,7	-0,7	562,2
1.A1. Transformatie van energie	211,6	131,8	127,1	132,4	0,1	131,9
1.A2. Industrie	56,7	81,8	76,0	66,8	-2,8	76,5
1.A3. Transport	389,5	260,3	253,8	252,8	-0,4	254,7
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	138,5	99,0	98,9	93,0	-0,9	98,4
1.A5. Overige	1,6	0,7	0,7	0,7	0,0	0,7
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	3933,8	1902,4	1829,0	1757,6	-1,1	1837,6
3. Gebruik van oplosmiddelen	246,1	246,6	246,6	246,6	0,0	246,6
4. Landbouw	5560,7	4551,0	4498,2	4369,0	-0,6	4498,4
5. Afval	292,6	273,9	276,5	283,3	0,5	276,5
Totaal	10831,2	7547,4	7406,8	7202,2	-0,7	7421,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest						
1. Energie	27,3	39,9	38,5	39,7	-0,1	39,2
1.A. Verbranding van brandstoffen	27,3	39,9	38,5	39,7	-0,1	39,2
1.A1. Transformatie van energie	9,5	9,8	8,3	9,0	-1,2	9,3
1.A2. Industrie	0,2	0,0	0,0	0,0	-1,7	0,0
1.A3. Transport	13,7	26,6	26,5	27,0	0,2	26,4
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	3,9	3,5	3,6	3,7	0,8	3,6
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	30,4	28,2	28,2	28,2	0,0	28,2
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,0	27,0	27,3	28,0	0,5	27,3
Totaal	57,8	95,2	94,0	95,9	0,1	94,8
Waals Gewest						
1. Energie	251,9	230,8	222,2	211,0	-1,3	223,5
1.A. Verbranding van brandstoffen	251,9	230,8	222,2	211,0	-1,3	223,5
1.A1. Transformatie van energie	15,7	18,5	18,5	19,9	1,0	19,2
1.A2. Industrie	39,1	66,7	62,0	53,8	-3,0	62,3
1.A3. Transport	140,4	89,9	86,8	86,8	-0,5	87,3
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	55,2	55,1	54,3	49,9	-1,4	54,1
1.A5. Overige	1,6	0,6	0,6	0,6	0,0	0,6
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	901,7	955,4	918,5	882,7	-1,1	922,8
3. Gebruik van oplosmiddelen	77,7	89,7	89,7	89,7	0,0	89,7
4. Landbouw	2598,9	2432,7	2404,5	2335,4	-0,6	2404,6
5. Afval	107,2	89,1	89,9	92,1	0,5	89,9
Totaal	3937,5	3797,7	3724,8	3610,9	-0,7	3730,5

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde jaarlijkse groei­voeten 2009-2015[3]	Gemiddelden 2008-2012[2;3]
Vlaams Gewest						
1. Energie	518,7	302,9	295,8	295,0	-0,4	299,4
1.A. Verbranding van brandstoffen	518,7	302,9	295,8	295,0	-0,4	299,4
1.A1. Transformatie van energie	186,4	103,5	100,3	103,6	0,0	103,4
1.A2. Industrie	17,5	15,0	14,0	13,0	-2,0	14,2
1.A3. Transport	235,4	143,8	140,5	139,0	-0,5	141,1
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	79,4	40,4	41,0	39,4	-0,4	40,7
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	3032,1	947,0	910,5	874,9	-1,1	914,7
3. Gebruik van oplosmiddelen	137,9	128,7	128,7	128,7	0,0	128,7
4. Landbouw	2961,9	2118,3	2093,8	2033,6	-0,6	2093,8
5. Afval	185,3	157,8	159,3	163,2	0,5	159,3
Totaal	6835,9	3654,6	3588,0	3495,4	-0,6	3595,9

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2008 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2008 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2010 in het kader van het Besluit 280/2004.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2009-2015.

Tabel 55: Evolutie van de gefluoreerde gassen

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1995[1]	2008[2]	2010[3]	2015[3]	Gemiddelde jaarlijkse groei­voeten 2009-2015[3]	Gemiddelden 2008-012[2;3]
Het Rijk	4974,4	2024,5	2148,9	2352,4	2,2	2134,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	41,2	175,8	183,0	202,6	2,0	183,1
Waals Gewest	173,7	551,6	574,5	635,9	2,1	574,8
Vlaams Gewest	4759,4	1297,1	1391,4	1513,8	2,2	1377,0

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2008 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2008 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2010 in het kader van het Besluit 280/2004.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2009-2015.

10.5. Verklarende woordenlijst

- De **beroepsbevolking** (of het **arbeidsaanbod**) bestaat uit de werkende en de (werkzoekende) werkloze inwoners. De FPB-definitie van de beroepsbevolking omvat ook de oudere werklozen.
- De **activiteitsgraad** is het procentuele aandeel van de beroepsbevolking in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64).
- De **binnenlandse werkgelegenheid** van een regio is het aantal banen in een regio, of nog de **werkgelegenheid naar werkplaats**. Indien men hierbij het pendelsaldo en de grensarbeid optelt bekomt men het aantal werkende inwoners van een regio, of de **werkgelegenheid naar woonplaats**, of nog de **werkende beroepsbevolking**.
- Het **pendelsaldo** van een gewest is gelijk aan het aantal inwoners werkzaam in de twee andere gewesten min het aantal inwoners uit de twee andere gewesten die werken in dat gewest. Een positief pendelsaldo geeft dus aan dat er meer inwoners uitstromen om elders te werken dan dat er instromen.
- De verhouding van de werkende beroepsbevolking t.o.v. de bevolking op arbeidsleeftijd is de **werkgelegenheidsgraad**.
- De **administratieve werkloosheid** omvat de personen die als werkzoekende zijn ingeschreven bij de regionale bemiddelingsinstellingen. Dit concept heeft een exhaustief karakter waardoor het een basis vormt die coherent is met de overige boekhoudkundige aggregaten die in het model worden gebruikt (in het bijzonder de werkgelegenheid). Dit concept is dus geschikt voor een raming van de middellangetermijnevolutie van het arbeidsaanbod, waarbij rekening moet gehouden worden met een volledige opsplitsing van de bevolking per sociaaleconomische categorie.
- De **werkloosheid volgens de FPB-definitie** komt overeen met een uitgebreid concept van de administratieve werkloosheid, Het omvat ook de oudere werklozen die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende. Omdat deze niettemin deel uitmaken van het arbeidsaanbod, wordt dit uitgebreid concept weerhouden is in de voorgestelde vooruitzichten.
- De **werkloosheid volgens de 'Enquête naar de arbeidskrachten'** (EAK) wordt opgesteld op basis van een enquête bij een steekproef van de bevolking. Deze enquêtes worden uitgevoerd door het ADSEI (het vroegere NIS) en bezorgd aan Eurostat, dat het methodologisch kader ervan definieert, De hoedanigheid van werkloze wordt erkend na een individueel interview waarin wordt nagegaan of de werkloze reëel beschikbaar is voor de arbeidsmarkt en actief naar werk zoekt.
- De **werkloosheidsgraad** geeft het procentuele aandeel werklozen in de beroepsbevolking weer.
- De **reële (arbeids)productiviteit per hoofd** is de toegevoegde waarde (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid.
- De loonkosten (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid geeft de **reële loonkosten per hoofd**.

- De **regionale investeringen** in deze publicatie zijn altijd exclusief investeringen in woongebouwen.
- De **energiebalans** is het boekhoudkundig kader voor de energiestromen. De kolommen geven de gebruikte en beschikbare energiebronnen in de economie weer en de rijen de verschillende bewerkingen m.b.t. energie.
- Het begrip '**marktbedrijfstakken**' slaat op het geheel van alle bedrijfstakken, behalve de bedrijfstak 'niet-verhandelbare diensten'.
- Onder **tertiaire sector** verstaat men de som van de marktdiensten en de bedrijfstak 'niet-verhandelbare' diensten. De **primaire sector** bestaat enkel uit de bedrijfstak 'landbouw', De bedrijfstakken 'energie', 'verwerkende nijverheid' en 'bouw' vormen de **secundaire sector**.
- De **bedrijfstakken** in het HERMES-HERMREG-systeem komen overeen met volgende hergroepering van NACE-BEL bedrijfstakken:

Benaming van de bedrijfstak	NACE-BEL (A31)
1. Landbouw	Landbouw, jacht en bosbouw (AA) + Visserij en het kweken van vis en schaal- en schelpdieren (BB)
2. Energie	Winning van energiehoudende delfstoffen (CA) + Vervaardiging van cokes, geraffineerde aardolieproducten en splijt- en kweekstoffen (DF) + Productie en distributie van elektriciteit, gas en water (EE)
3. Verwerkende nijverheid	
a. Intermediaire goederen	Winning van niet-energiehoudende delfstoffen (CB) + Vervaardiging van chemische producten en van synthetische vezels (DG) + Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten (DI) + Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal (DJ)
b. Uitrustingsgoederen	Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (DK) + Vervaardiging van elektrische en optische apparaten en instrumenten (DL) + Vervaardiging van transportmiddelen (DM)
c. Consumptiegoederen	Vervaardiging van voedings- en genotmiddelen (DA) + Vervaardiging van textiel en textielproducten (DB) + Leernijverheid en vervaardiging van schoeisel (DC) + Houtindustrie en vervaardiging van artikelen van hout, kurk, riet en vlechtwerk (DD) + Vervaardiging van pulp, papier en papierwaren; uitgeverijen en drukkerijen (DE) + Vervaardiging van producten van rubber en kunststof (DH) + Overige industrie (DN)
4. Bouw	Bouwnijverheid (FF)
5. Marktdiensten	
a. Vervoer en communicatie	Vervoer en communicatie (II)
b. Handel en horeca	Groot- en kleinhandel; reparatie van auto's, motorrijwielen en consumentenartikelen (GG) + Hotels en restaurants (HH)
c. Krediet en verzekeringen	Financiële instellingen (JJ)
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (NN)
e. Overige marktdiensten	Exploitatie van en handel in onroerend goed, verhuur en zakelijke dienstverlening (KK) + Overige gemeenschapsvoorzieningen en sociaal-culturele en persoonlijke diensten (OO)
6. Niet-verhandelbare diensten	
a. Overheidsdiensten en onderwijs	Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (LL) + Onderwijs (MM)
b. Huishoudelijke diensten	Particuliere huishoudens met werknemers (PP)